

Richard de Bury

PHILOBIBLON

A könyvek szeretete

Fordította: Bodor András

TARTALOM

Jakó Zsigmond: <i>A középkori bibliofilia és Richard de Bury Philobiblonja</i>
Prológus
Első fejezet
<i>Mely szerint a bölcsesség kincsestára leginkább a könyvekben rejlik</i>
Második fejezet
<i>Milyen szeretet illeti meg ésszerűen a könyveket?</i>
Harmadik fejezet
<i>Hogyan kell a könyvek vásárlásánál értékelnünk azok árát?</i>
Negyedik fejezet
<i>A könyvek panasza a már hivatalba lépett papok ellen</i>
Ötödik fejezet
<i>A könyvek panasza tulajdonosaik, a szerzetesek ellen</i>
Hatodik fejezet
<i>A könyvek panasza a kolduló barátokra</i>
Hetedik fejezet
<i>A könyvek panasza a háborúra</i>
Nyolcadik fejezet
<i>A sokféle lehetőségről, amellyel a könyvek egész gyűjteményét szerezhethjük be</i>
Kilencedik fejezet
<i>Bár a régiek műveit jobban szeretjük, de a kortársak tanulmányait sem vetettük meg</i>
Tizedik fejezet
<i>A könyvek fokozatos tökéletesítése</i>
Tizenegyedik fejezet
<i>Miért becsüljük többre a szabadművészeti, mint a jogtudományi könyveket?</i>
Tizenkettedik fejezet
<i>Miért szorgoskodunk annyira a nyelvtankönyvek készítésében?</i>
Tizenharmadik fejezet
<i>Miért nem hanyagoltuk el egyáltalán a költők meséit?</i>
Tizennegyedik fejezet
<i>Kiknek kellene leginkább szeretniük a könyveket?</i>
Tizenötödik fejezet
<i>Mekkora előnyt nyújt a könyvek szeretete?</i>
Tizenhatodik fejezet
<i>Miért érdemes új könyveket másoltatni és a régiket megjavíttatni?</i>
Tizenhetedik fejezet
<i>Arról, hogy a könyvek őrzésére illő gondot kell fordítanunk</i>
Tizennyolcadik fejezet
<i>Arról, hogy a könyvek mekkora tárházát gyűjtöttük össze a tanulók számára és nem csupán a magunk gyönyörűségére</i>
Tizenkilencedik fejezet
<i>Hogyan lehet kölcsönadni könyveinket kivétel nélkül minden diáknak?</i>
Husadik fejezet
<i>Intelem a diákokhoz, hogy viszontszolgáltatukat érettünk mondott kegyes könyörgéseikkel róják le</i>

Jakó Zsigmond
A középkori bibliofília és Richard de Bury *Philobiblonja*

Ez a kis könyv rég elsüllyedt, különös világba, az európai könyvkultúra és tudomány középkori előzményeihez vezeti el olvasóit. Azokba a távoli századokba viszi vissza, amelyek a tudományok mai szédületes fejlődését eredményező európai írásosság és könyvkultúra csíráit hordozták méhükben. Richard de Bury *Philobiblonja* a tudományos munkának és nélkülözhetetlen eszközének: a könyvnek legrégibb reánk maradt, nagyszabású dicsérete, a bibliofília, a könyvbarátság szempontjainak első rendszerezése.

A középkori Európa latin nyelvű irodalmának ez a maga nemében páratlan alkotása olyan idők terméke, amikor írás, szellemi munka és könyvgyűjtés még a papsághoz kötött tevékenység, a tudományok pedig a teológia szolgálólányai. Richard de Bury számára is csak egyetlen valódi tudomány létezik: a teológia. A könyv szerepének, fontosságának bemutatására felsorakoztatott érveit, példáit sem vehette tehát máshonnan, mint az egyházi irodalomból, a bibliából és a fokozatosan újraéledő antik irodalmi hagyományokból. Ezek az ókori és bibliai példázatok a mai olvasók többsége előtt már alig ismeretesek, és az itt-ott prédikációra emlékeztető hangvétel szintén szokatlan. Akkor hát miben rejlik a *Philobiblon* vonzóereje a mai ember számára? Minek köszönheti, hogy ezekben az években egymást érik új kiadásai a Szovjetuniótól kezdve Olaszországon, Svájcban, Spanyolországon és Anglián át az Amerikai Egyesült Államokig?

A *Philobiblon*t nyilvánvalóan nem sajátos előadási módja teszi vonzóvá a mai olvasó számára, hanem mondanivalójának lényege. A középkori köntös alatt ugyanis ott rejtőzik az ember és a könyv közötti kapcsolatok - ma különösen időszerű - problémájának elgondolkoztatóan friss elemzése. Ezért olyan vonzó a *Philobiblon* ma is. A szocialista államokban széles társadalmi rétegek most kerülnek bizalmas kapcsolatba a könyvek világával, és így Földünknek ezen a részén máris felködlenek egy újszerű bibliofília körvonalai. A tömegkommunikációs eszközök információözhónéval elárasztott nyugati társadalmakban szintén egyre nagyobb az érdeklődés az olyan hűséges, de csendes barát múltja iránt, mint amilyen a könyv. Itt is, ott is érződik, hogy az ember és a könyv évezredek kapcsolatában forduloponthoz érkezünk. Ebben a helyzetben szívesen nyúlunk a XIV. századi angol püspök művecskéje után, mert lapjairól évszázadok kódán is átizzik a szerző szenvedélyes könyvszeretete.

*

Aki nyitott szemmel jár a világban, ma már nálunk is találkozhat a kérdéssel: miként alakul a könyv szerepe a jelen és a jövő művelődésében? Tegnap még úgy tartottuk, hogy a könyv leghűségesebb barátunk, mert elkísér a bölcsétől a koporsóig. Talán még szó sem fakadt ajkunkon, már képeskönyvek tarka ábráit vizslatta tekintetünk. A tankönyvekből szereztük ismereteink java részét, szakkönyveink mindennapi munkánk jobb végzésében segítenek, szépirodalmi olvasmányaink felfrissítenek és szórakoztatnak. Talán majd a halálos ágyon is az olvasmány kínálja a legtöbb vigaszt és enyhülést. De vajon így van-e ez ma is, és miként lesz holnap?

Az audio-vizuális technika robbanásszerű terjedése nem teszi-e már napjainkban idejétmúlt muzeális lommá a könyvet, és nem semmisíti-e meg azt az egész művelődést, mely az íráson alapul? A jövőendő nem hozza-e vissza - persze változott, gépesített és vizuálissá tett formában - a Gutenberg korszakos találmánya előtti idők szóbeli műveltségét? A televízió, a film, a

hangszalag és a gépi adattárolás mellett marad-e még valami szerep olyan szerény művelődési eszköz számára is, mint amilyen a könyv? A képregények külföldi rohamos sikere láttán arra is gondolnunk kell, hogy a könyv nem adja-e fel lényegét, nem válik-e önmaga árnyékává, ha a vizuális élményeket igénylő közönség nyomásának engedve, a betű helyett ő is a képet választja közlési eszközü? Olyan kérdések ezek, amelyeket egyre kevésbé fojthatunk vissza magunkba.

Az már ma sem vitatható, hogy amíg a tegnap művelődése a betű mindenható uralmán nyugodott, a holnapé a képen, a vizuális élményeken fog alapulni. A kérdés csupán az, hogy a betű és a kép egymást kizáró művelődési eszközök-e, és hogy a jövő az írásbeliség elpusztítását vagy pedig a betű és a kép újszerű szintézisét tartogatja-e az emberiség számára. Bár jelenleg a könyv jövőjét borúlátón megítélők vannak többségben, úgy véljük, elhamarkodott dolog máris kongatni felette a lélekharangot. A fenti kérdésekre a végleges választ a jövő fogja meghozni. Ma még csupán annyi állítható teljes bizonyossággal, hogy a könyv napjainkban története újabb fordulópontjához érkezett el; régi egyeduralma véget ér ugyan, de ez aligha minősíthető teljes trónfosztásnak.

Ma már külföldön felhalmozódott annyi tapasztalat, hogy megkockáztathassuk: a televízió csak korlátozza a könyv társadalmi szerepét, de nem szoríthatja ki azt a művelődés alapvető eszközei közül. A könyvnek még a tömeghatása is mélyebb és maradandóbb, mint a mérlegelésre, feldolgozásra időt sem hagyó audio-vizuális eszközöké. A képek nézése egyszerű befogadási folyamat, az írás és olvasás viszont tevékeny részvételt, bizonyos fokú szellemi erőfeszítést igényel. Ez a magyarázata egyrészt a televízió feltartóztathatatlan diadalútjának korunk tömegművelődésében, másrészt ugyanezért nem szorulhat ki a könyv az íráson alapuló alkotó szellemi tevékenységekből. A gépi adattárolás ugyan hasonlíthatatlanul eredményesebb megoldás, mint a könyv, mégsem hihető, hogy a tudományos vagy az irodalmi alkotás végső szakaszában, amikor testet ölt a gondolat, valaha is ijesztően fölényes gépek és ne a szerény könyvek legyenek a tudós vagy az író segítőitársai. De az sem nagyon képzelhető el, hogy az igényesebb szellemi életet élő társadalmi rétegek valaha is lemondhassanak arról a meghitt formáról, amelyet a könyv nyújt az előttünk éltek gondolataival, érzéseivel, egész eltűnt világával való bensőséges találkozásokra.

A könyv - szerintünk - a jövőben is megmarad a magasabb fokú műveltség jelképének, sőt talán még fokozottabban azzá válik, mint a múltban volt. Még arra is sor kerülhet, hogy az agyongépesített világából menekülő, hajszolt ember számára ismét a könyv fogja a megnyugtató kikapcsolódást jelenteni. Nézetünk szerint, az ember és a könyv közötti kapcsolat a jelenlegi próbát is kiállja; sőt újból erősödni fog, amint a társadalom telítődött a technizált művelődés izgató élvezeteivel, mert az alkotó gondolatcseréhez azt a légkört biztosítja, mely nélkül nincs zavartalan meditáció, új eszmék megtermékenyítő átélése. Persze a modern lakás méreteinek kell növekedniök ahhoz, hogy magánszemélyek kezén újból nagyobb könyvgyűjtemények keletkezhessenek, de a szép, a régi, a ritka vagy valamilyen más szempontból különös értéket képviselő könyvek is csak akkor veszthetik el varázsukat az értelmiségiek körében, amikor majd kihal az emberekből a gyűjtési szenvedély.

A könyv fejlődéstörténetének olyan szakaszában élünk tehát, ahonnan már felködlik a jövő fejlődés iránya. A könyveihez ragaszkodó mai embert azonban nemcsak az érdekli, hogy miként alakul hűséges barátjának sorsa a jövőben, hanem az is, hogy milyen volt az előzménye ennek a számára annyira értékes kapcsolatnak. A könyv és az olvasás szerelmeseinek néha sok száz évvel korábbi megragadó vallomásai olyan művelődési élményeket, állásfoglalásokat fogalmaznak meg, melyeket mi is magunkénak érezzük. A könyvek szeretete évszázadokon átívelő láncként fűzi egybe az írott gondolat és a művészi betű rajongóit. Az

úrhajózás csodáit bámuló mai ember talán azért is fordul annyi érdeklődéssel a legősibb és legszerényebb értelmiségi munkaeszköz, a könyv múltja felé, mert tudja, hogy a jelen félelmetesen nagyszerű teljesítményeit végső soron a gondolat, a tudás írásban való rögzítése tette lehetővé.

Nem korunk divatjának kívánunk hódolni, hanem régi könyvbarátainknak és a könyvekkel most összeleledő társadalmi rétegeinknek óhajtunk szolgálni, amikor magyar fordításban először tesszük közzé az európai irodalom legkorábbi alkotását a bibliofiliáról, és ezzel egyidejűleg felvázoljuk azt az utat, amelyet a könyvgyűjtés az annyszor „sötét”-nek nyilvánított középkorban a *Philobiblon* keletkezését megelőzően bejárt.

*

Annak a köztudott tételnek az igazsága, hogy Európa középkori művelődése a népvándorlás során szétporlott görög-római kultúra elemeire alapozva jött létre, talán sehol sem igazolható olyan kézzelfoghatóan, mint a könyvtörténet területén. A reánk maradt antik irodalmi és tudományos szövegek mindennél jobban mutatják, hogy a diadalmaskodó keresztyén egyház ugyan kegyetlenül megtizedelte legyőzött ellenfele: a pogány művelődés termékeit, de - maga sem fejlődhetvén azok nélkül - kénytelen volt sok alkotásnak megkegyelmezni.

Kezdet kezdetén a keresztyén könyvgyűjtés csupán a biblia minél hitelesebb szövegének megállapításához szükséges kéziratokra, a bibliát értelmező egyházatyák műveire és a liturgikus kézikönyvekre korlátozódott. Az egyházi utánpótlás nevelése és képzése azonban már a második-harmadik nemzedék idején megkívánta, hogy a kizárólagosan liturgikus célokat szolgáló „bibliotheca sacra”-t (szent könyvtárat) „bibliotheca Christiana”-vá (keresztyén könyvtárrá) bővítsék, mely magába foglalta a tudományok számukra is használható ismeretanyagát. Nem is lehetett ez másként, hiszen keresztyén tudományosság még nem létezett, a korábbi pogány művelődés pedig készen kínálta jelentős eredményeit. Néhány esetben ókori, pogány gyűjtemény alakult át keresztyén könyvtárrá. Az ilyen könyvtárakban is, természetesen, a „bibliotheca Christiana”-t tekintették a legfontosabb részlegnek, de mellette már feltűnik egy „bibliotheca Romana” a latin és egy „bibliotheca Attica” elnevezésű gyűjtemény a görög irodalom és tudomány válogatott alkotásaiból. Ilyen lehetett a kisázsiai Caesareában 231-ben Origenestől alapított keresztyén könyvtár, mely - Sevillai Izidor (mh. 636) tudósítása szerint - 30 ezer tekercset tartalmazott volna.

A művelődés monopóliumát magának megszerző keresztyén egyház szűkkeblűségén kívül, az új írástudatlanság felé tántorgó késő-római és az írás előnyeit még fel sem ismerő népvándorlás kori germán társadalmak értetlensége szintén oka annak, hogy a pogány-klasszikus szövegörökség megtizedelve mentődött át a középkori könyvtárak anyagába. Jellemző az akkori időkre, hogy Róma 28 nagy könyvtára nélkül szóródhatott szét, semmisülhetett meg nyomtalanul, hogy a kortársak egyetlenségnek a pusztulását is feljegyzésre érdemes eseménynek ítélték volna. Amikor a keresztyén művelődés kiemelkedő személyiségei az V-VI. században tudatosan tettek kísérletet a még fellelhető antik irodalmi emlékek megóvására, már késő volt. A római kultúra mentésére 540 táján kolostort alapító Cassiodorus szenátor (kb. 485 - kb. 580) vagy az ókori tudomány még ismeretes eredményeit *Etymologiae* című munkájában összefoglaló Sevillai Izidor már alig valamivel ismert többet a klasszikus alkotásokból, mint mi manapság. Ekkor már régen megszűntek a fejlett antik könyvkereskedelem központjai, és könyvekhez csak az juthatott, aki lemásolta vagy lemásoltatta a neki szükséges szöveget. S minthogy az írástudás időközben visszaszorult az egyháziak szűk körére, századokon át a kolostor lett a könyvmásolás és könyvgyűjtés színtere.

Jóllehet a művelődési javak áthagyományozásában vitathatatlanul fontos szerepet játszott a kolostori könyvmásolás, erősen túlzott az a kép, amely erről közönségünkben él. Mindezekelőtt megállapítható, hogy a késő-római korban jó ideig a keresztyén egyház is hivatásos, világi írnokokkal és nem papokkal másoltatta könyveit. Az elmélkedő életmódra kötelezett szerzeteseket ugyan már Jeromos egyházatyja (kb. 331-420) biztatta könyvek másolására, de a rendszeres írótevékenység a nyugati szerzetesség körében csak a VI. század második felében honosodott meg, a Monte Cassinóban 429 táján létesült bencés kolostor és Cassiodorus említett Vivariuma mintájára. Az a közhiedelem sem igazolható, mintha minden egyes középkori kolostorban folyt volna szervezett könyvmásolás. Egyes szerzetesek hébe-hóba végzett egyéni másolatátait ugyanis nem téveszthetjük össze azzal a felelősségteljes, igényes munkával, amely egy igazi kolostori másolóműhelyben (*scriptorium*) folyt.

Ilyenek csak a gazdagabb könyvgyűjteménnyel rendelkező jelentősebb kolostorokban alakultak, és fokozatosan önálló műhelyekké fejlődtek. Az ezekben dolgozó szerzetesek maguk állították elő állati bőrből a kódexekhez szükséges íróhártyát (*pergamen*), a tintát, festékeket, maguk gondoskodtak a lemásolt szövegek miniatűrakkal való díszítéséről, végül a kész kéziratok bekötéséről. E sokrétű munka irányítása, szükséges anyagokkal való ellátása a kolostor könyvtárosának (*armarius*) feladata volt, akit éppen ezért mentesítettek is a megszokott liturgikus kötelezettségek teljesítése alól. A *scriptorium* valóságos agya és szíve volt a kolostornak. Amint a sanktgalleni kolostor középkori alaprajzából kitűnik, a másolóműhely általában a kolostori templom mellett, a könyvtár közvetlen közelében helyezkedett el. Egyes barátok természetesen írogathattak saját cellájukban is. A másolást egyébként a középkori társadalom Istennek tetsző, kegyes cselekedetnek tekintette.

A szerzetesek kezdetben csupán saját kolostoruk könyvtárának gyarapítása végett másoltak. Általános felfogás szerint ugyanis könyvtár nélkül egyetlen rendház sem töltheti be teljesen hivatását. A könyvtár nélküli kolostort fegyvertár nélküli várhoz hasonlóan tekintette a középkori szólásmondás (*claustrum sine armario est quasi castrum sine armamentario*). A szerzetesség körében azonban a könyv még nem olvasmány, hanem tanítómester és munkaeszköz. A barátok a könyvtár évi ellenőrzése alkalmával csak úgy kaphattak újabb könyvet a cellájukba, ha a házfőnök előtt valósággal levizsgáztak az előző esztendőben olvasottakból. Ha a felettes úgy találta, hogy az olvasottakat még nem eléggé sajátította el, a szerzetes nem kaphatott más kötetet, hanem még egy esztendőn át a régit kellett olvasgatnia.

Minthogy a könyv ritka és féltett dolog a kora-középkorban, új szövegekhez jutni másolás céljából sem volt könnyű. A másolásra kiszemelt kötetet úgy kaphatták kölcsön egy másik kolostortól, ha hasonló értékű kódexet vagy megfelelő összegű pénzt tettek le biztosítékkul. De még így is különleges bizalomnak, valóságos kegynek számított egy-egy könyv átengedése lemásolás céljára. Változott a helyzet azután, hogy a jól szervezett, nagyobb *scriptorium*-ok más egyházak részére szintén vállaltak másoló munkát. A „piacra való termelés” azonban a kolostori másolóműhelyek esetében később is kivételes maradt.

Ilyen körülmények között számottevő könyvtárak csak a jelentős *scriptorium*mal rendelkező, tekintélyesebb kolostorokban alakulhattak, bár egynehány könyv mindegyik rendházban akadt. Tájékoztatásul felemlítjük, hogy a másoló buzgalmukról ismert ír szerzetesek alapította lorsch-i kolostor könyvtára - ahonnan a Gyulafehérvárott őrzött „Arany kódex” is kikerült - a IX. században kiemelkedő gyűjteménynek minősült a maga 666 kötetével. Ilyen korai időben ugyanis világiak kezén még nem alakultak ki könyvtárak. De ha, kivételesen, létesültek volna is ilyenek, azok tulajdonosuk halála után úgyszólván szétszóródtak, vagy az egyházakra szálltak örökségül. A kor legműveltebb világi könyvbarátainak szemléletére is jellemzőnek vehető,

hogy pl. Nagy Károly császár (768-814) végrendeletében a palotájába gyűjtött könyvtárnak nem a megőrzéséről, hanem az egyházak javára történő értékesítése felől intézkedett.

A kolostori könyvgyűjtés igazi kora az V. század végétől a XII. századig terjed, és európai jelentőségre az ír szerzetesség révén emelkedett. A periferiális helyzetű ír keresztyénség, az egész középkori könyvkultúra szerencséjére, a kontinensétől eltérően, erős keleti és földközi-tengeri hatások alatt fejlődött. A máshol általános püspöki szervezési forma helyett az ír egyházigazgatás alapja a kolostor. A latin egyházban eluralkodott írásellenességgel szemben az ír egyházban a könyvnek a szerepe és becsülete a kora-középkor legsötétebb századaiban is töretlen maradt. A legendák - jellemző módon - az Írországot megtérítő Patrick (mh. 461), és a Skócia apostolának tekintett Columba (mh. 597) esetében kiemelik, hogy mindketten nagy könyvbarátok voltak. Az ír felfogás szerint az „íródeák” (*scriba*) cím még egy szentnek tekintett személy esetében is megtisztelőbb, mint bármelyik egyházi méltóság. Ezért jegyezték fel a korai ír évkönyvek az uralkodók, a főméltóságok mellett az íródeákok halálának időpontját is.

A brit szigeteken, a Rómával és a délitáliai görögséggel való közvetlen és szoros kapcsolatok folytán, a görög és a héber nyelv ismerete is a papi tudásanyag tartozéka maradt, az oktatás anyagában pedig tovább szerepeltek a világi művelődést szintén szolgáló „művészetek” (*artes*). Abban a művelődésben tehát, amelyet az 590-ben elkezdődő ír misszió a kontinensre hozott magával, a keresztyén és a klasszikus elemek ötvöződtek egymással, és kiemelkedő szerepe volt benne a könyvnek. Az ír fejlődés áthidalta azt a mély szakadékot, mely a népvándorlás nyomán az európai szárazföldön az antik és a középkori keresztyén könyvkultúra között keletkezett. Az írek Luxeuil-ben, Sanktgallen-ben, Bobiön alapított első kolostoraiból újak rajzottak ki. Ezek művelődési törekvéseit támogatta az angolszászok missziója is, mely a VIII. századtól fogva Tours-ban, Fuldán, Reichenauban, Lorschon kiépítette a maga főbb támaszpontjait. Ez az ír-angolszász misszió során létrejött és egyre bővülő kolostorhálózat lett az európai könyvkultúra hordozója egészen a XII. századig, és ugyanebből a környezetből sarjadhatott ki a középkori művelődés első virágzása, a sokat emlegetett Karoling-reneszánsz. Amikor a IX-X. században a viking betörések az ír és angolszász anyakolostorokat veszélyeztették, ezek lakói tömegesen menekültek át francia, német és olasz földi testvérkolostoraikba. Ide azonban nemcsak könyveiket, hanem művelődési igényeiket szintén magukkal hozták. Kolostoraikban virágzó iskolákat, *scriptorium*okat és könyvtárakat szerveztek, melyek az uralkodóktól fényűző kéziratokkal felszerelt székesegyházi gyűjtemények számára is mintául szolgáltak.

A brit szigetekről átültetett klasszikus elemeket az Itália és az Alpoktól északra eső területek között megélenkült közvetlen kapcsolatok tartották elevenen a császárság intézményének felújítása (800) óta. A könyvkultúra ilyen fejlődésének döntő szerepe volt abban, hogy az antik örökség és a keresztyén művelődés egybeolvasztásának igénye elől az a szigorú egyházi reformirányzat sem térhetett ki, amelynek kiindulópontja Cluny volt a X-XI. században. A kéziratok aranyban és színekben tobzódó díszítése ellen ugyan szót emelt a reform, de eszméi terjesztésében már ő is a könyvnek biztosította a legfőbb szerepet. A clunyi reformok nyomában kiépülő sajátos tudományos rendszer, a skolasztika melegágya - miként ezt neve is elárulja - az iskola, az oktatótevékenység volt. Ez pedig természetesen nem nélkülözhetette a könyveket. A szerzetesség megreformált, új formájában is megmaradt a könyvmásolás és könyvgyűjtés komoly tényezőjének, noha a XIII. századtól kezdődően mégsem a kolostori könyvtárak állanak a fejlődés élén. A városok gyors fellendülése nyomán a művelődés és könyvgyűjtés központjai a nagy múltú vidéki apátságokból először a népesebb településekben épült rendházakba tevődnek át, majd pedig közülük azok könyvtára indul fejlődésnek, amelyeknek az iskolája kiemelkedő szerephez jut. Megemlíthetjük pl. a párizsi Szt. Viktor kolostor iskoláját és könyvtárát, mely később egyik csírája lett az ottani egyetemnek.

Az európai könyvkultúra kutatójának tehát a XIII. századtól fogva elsősorban az egyetemek szerepét kell figyelemmel kísérnie. Mielőtt azonban ezt megtenné, szólnia kell legalább röviden a kolostori könyvmásolás és gyűjtés hanyatlásáról is, hiszen a *Philobiblon* lapjain mindkét jelenség kortársi értékelésével találkozunk. Ennek a hanyatlásnak legbeszédesebb jele, hogy a szerzetesek között újból megnőtt az írástudatlanok száma, több szerzetesrendben egyenesen tilalmazták *scriptoriumok* fenntartását azzal az indokolással, hogy az írás elvonja a papokat az áhítatoskodásuktól és a lelkek gondozásától. E felfogás szerint elég, ha a pap olvasni tud, de írnia már nem szükséges, hiszen az írás csak egyike a mesterségeknek (*ars*), és vajmi laza a kapcsolata a művelődéssel. Változás ebben a tekintetben a XIV. század végétől fogva következett be, amikor az írás *ars*ből egyre többektől birtokolt, hasznos készséggé degenerálódott, nem kismértékben már a város lakó világi személyek kezén. De ekkorára azokban a kolostorokban is, amelyekben a *scriptorium* tovább működött, a másolást többnyire nem a barátok, hanem fizetett, hivatásos, világi írnokok végezték. A szerzetesek zöme számára - amint ezt Richard de Bury is panaszolja - a kalamárisnál fontosabb lett a borospohár, az olvasásnál a vadászat. A régi kolostori hagyományokat ebben a késői korban még leginkább a karthauzi barátok őrizték meg, akik - némaságra kárhóztatva - tudományos tanulmányokkal és másolással foglalták el magukat. A késő-középkorban a szerzetesi könyvkultúra egyetlen még fejlődő ágának az ún. kolduló rendek és az apácakolostorok másolótevékenysége tekinthető. A domonkosok és ferencesek rendjét ugyanis a XIII. század elején egyenesen azzal a céllal alapították, hogy az írott szó fegyvereivel is hadakozó eretnek mozgalmakkal szálljanak szembe. Minthogy jó ideig ezek a rendek szabták meg az egyetemek tudományos életét, sok és friss könyvre volt szükségük. Ezeket azonban többnyire hivatásos írnokokkal másoltatták, mert rendtartásuk előírta, hogy másolással ne vegyék el az időt a tanulástól.

A domonkosok és ferencesek azonban többé már nem művészi kiállítású kódexekkel gyarapították kolostoruk könyvtárát, hanem saját skolasztikus kompilációikkal, elmélkedéseikkel töltötték meg szemre igénytelen, zsúfolt írású könyveiket. A szerzetesi könyvmásolás hovatovább visszaszorult a teológiai és skolasztikus szakirodalom, illetve a díszes liturgikus kézikönyvek területére. Az apácakolostorok a XIV. században kivirágzott anyanyelvű kegyességi irodalom, az ún. misztika termékeinek másolásával alkottak újszerűt. Ezek az egyéni áhítatoskodásra szánt szövegek mindenfelé - így a régi magyar irodalomban is - a nemzeti nyelvű írásosság számára törték az utat a középkor latin írásbeliségében. Az említett kivételek ellenére megállapítható, hogy a szerzetesség a késő-középkorban már megszűnt az európai könyvtárfejlődés hajtóereje lenni. Fokozódó érdektelensége következtében a kolostori könyvtárak, a XIV. századtól fogva, a Richard de Bury-szerű főpapi, majd pedig humanista könyvgyűjtők kincsesbányájává váltak, ahonnan nem volt nehéz régi értékes szövegeket szerezni. A jelentősebb egyéni gyűjtők szeme előtt tehát - a *Philobiblon* bizonyága szerint - a XIV. században már nem a kolostorok, hanem az egyetemek könyvtára lebegett mintaképként.

Már eddig is észlelhettük, hogy a középkori viszonyok között könyvmásolás, könyvgyűjtés és szellemi alkotás egymást kiegészítő, egymásra ráépülő, párhuzamos tevékenységek voltak. Érthető tehát, hogy abban az ütemben, amint a szellemi élet alkotóműhelyei a nagy múltú kolostorokból a kialakuló egyetemekre tevődtek át, a szövegek sokszorosításának és a könyvtárképződésnek is az ott folyó tudományos és nevelő munka igényeihez kellett igazodnia. Ezeknek megfelelően, a XIII. század közepére az egyetemek mellett újszerű és már nem kizárólagosan egyházi célokat szolgáló másolóműhelyek létesültek. Az egyetemi oktatás - tekintve a diákok nagy számát - középkori fogalmak szerint óriásira duzzasztotta a könyvek iránti keresletet. Amint nőtt a magasabb műveltséggel rendelkezők száma, annál több példányban kellett előállítani ugyanazt a szöveget. Ilyen méretű és állandóan növekvő igényt

azonban a különben is hanyatlásnak indult kolostori *scriptoriumok* már semmiképpen sem elégíthettek volna ki. Az alkotó tudós és a kész művet sokszorosító másoló tevékenységét, mely a kolostori műhelyekben korábban egybefonódott, határozottan és intézményesen szét kellett választani. A könyvek sokszorosítása, a melléktevékenységként másolató szerzetesek helyett, hivatásos bérírnokok és kereskedők kötelessége lett. Ezek viszont üzleti szempontokhoz igazodva, iparszerűen szervezték meg ezt a szellemi élet szempontjából nélkülözhetetlen tevékenységet. Így virágzott ki az egyetemek árnyékában egy újszerű másolóipar, és fejlődött ki a középkori Európa első könyvpiaca.

Az egyetemeknek azonban biztosítaniok kellett, hogy az oktatáshoz szükséges példányok a kereskedelmi megfontolásoktól vezetett másolók kezén is pontosak és azonos szövegűek maradjanak. Ezért hivatalos ellenőrzésük alá vonták a kereteik között kibontakozó másolóipart. A felügyeletet gyakorló egyetemi bizottság tagjait *peciarii*-nek hívták, minthogy az ő feladatuk volt a *peciának* nevezett 4 lap, 8 oldal, 16 hasáb terjedelmű *biniókra* felbontott mintapéldányok (*exemplar*) ellenőrzése. A *pecia* alkotta az egész egyetemi másolótevékenység alapegységét. A hivatalosnak tekintett, jóváhagyott szövegeket a másolóközpont (*statio*) vezetője (*stationarius*) saját költségén hártára leíratta, hogy az *exemplar* kibírja a sok másolást. Nemcsak a szöveg megrövidítése vagy bővítése volt tilos, hanem még a *peciae* számát sem változtathatta meg a *stationarius*. Az ő keze alatt az egyetemtől ilyenekként elismert, gyakorlott, hivatalos másolók működtek. Ezek nevét a *statió*n kifüggesztették. E másolókat az egyetem esküvel kötelezte, hogy csak a mintapéldányok szövegét sokszorosítják, mégpedig minden változtatás nélkül. A *statió*n található *exemplarok* és ezek másoltatási díja felől szintén kifüggesztett lista tájékoztatta az érdeklődőket.

Minthogy a mintapéldányok bekötetlenek voltak, a *stationarius* egyszerre több írnokot is foglalkoztathatott ugyanannak a könyvnek a másoltatásánál. A műhely tulajdonosa íródeákjait a lemásolt *peciae* száma szerint fizette. Az írnok a munka kezdetekor óvadékot adott a *stationarius*nak a mintapéldány használata fejében, és újabb *peciát* másolásra mindig csak az előbbinek sértetlen visszaszolgáltatása után kaphatott. Egy *pecia* kölcsönzésének határidejét általában egy hétben szabták meg. A másolat külső kiállítását illetően az írnok kezét nem kötötték meg az egyetem említett szigorú előírásai. Ezért a másolat ívfüzetei terjedelemben - a könyv formátumától és a betűk nagyságától függően - eltérhettek a *pecia* terjedelmétől. Ilyen esetben azonban a másoló köteles volt a lap szélén halvány írással jelezni a *pecia*-váltás helyét. Az íródeáktól beadott kész másolat pontosságát a műhely vezetője a mintapéldány alapján ellenőrizte.

Ez a másoltatási rendszer főként a XIII-XIV. században virágzott, és legtisztább változataiban a bolognai, párizsi, oxfordi, nápolyi egyetemen divatozott. A németországi és közép-európai egyetemeken általánosabb volt az a szokás, hogy maguk a diákok másolják le, a magisterek és bakkalaureusok diktálása nyomán, a tanulmányaikhoz szükséges szövegeket.

A *stationarius* eredetileg nem árult kész kódexeket. Ilyet esetleg bizonyos díj ellenében kölcsönadott az érdeklődő diáknak; általában azonban csak elkészítette a megrendelt példányokat. Ezért aztán a másolóműhelyek mellett rövidesen külön szervezet épült ki a könyvek értékesítésére. Pl. a Richard de Bury könyvgyűjtésében központi szerepet játszó párizsi egyetemen a másolóműhelyt és a kölcsönzést vezető *stationariustól* 1316-ban már világosan megkülönböztették a kéziratok eladásával foglalkozó bizományosokat (*librarii*). Ezek működését az egyetem vezetősége a XIV. század folyamán négy megbízottja (*principales librarii*) útján ellenőrizte. E megbízottak legalább kétévenként számba vették a bizományosoknál található könyveket, megszabták azok eladási árát; ezt és az eladó nevét látható helyre beírták a könyvbe. Ugyancsak ők szereztek érvényt annak az egyetemi rendelkezésnek, hogy a végleg

távozó diákok ne vigyék ki a városból tankönyveiket, ne rejtsék el, ne hagyják használatlanul heverni azokat, hanem adják át a bizományosoknak, akik az eladási ár 1,5-2,5%-a fejében értékesítsék az érdeklődő diákok körében. Az egyetem 1323. évi statútumából az is kiténik, hogy Párizsban az egyetem felesketett bizományosain kívül is működtek könyvárusok. Ezek azonban - szigorú bírság terhe alatt - nem árulhattak csak egészen olcsó munkákat, s ezeket sem fedett bódében, hanem szabad ég alatt, azaz földre terített ponyván. Semmiképpen sem véletlen tehát, hogy Richard de Bury olyan lelkesen ír a párizsi könyvpiacról és másoltatási lehetőségekről, annak ellenére, hogy magán az egyetemen már hanyatlást észlel. A fentebb ismertetett szervezetnek valóban nagy szerepe lehetett abban, hogy Durham bibliofil püspöke akkora könyvtárat gyűjthetett, amekkorát korábban magánszemély aligha hozhatott volna össze egy élet alatt.

Az egyetemen folyó munka azonban nemcsak a „könyvkiadás” és kereskedelem új formáit termelte ki, hanem a könyvtárak használatát, rendjét illetően is új megoldásokat hozott. S ezek szolgálnak hosszú időn keresztül mintául az olyan jelentősebb értelmiségi magángyűjtemények számára, mint amilyen a *Philobiblon* írójé is lehetett. A középkori egyetemek alapsejtje a kollégium volt, s ezért könyvtáraik is az egyes kollégiumok gyűjteményeiből alakultak. Ezek prototípusának a Robert de Sorbon alapította párizsi kollégium könyvtára tekinthető (1250). Falai között az alapító szerény könyvgyűjteménye negyven esztendő alatt 1017, 1338-ig pedig 1722 kötetre növekedett - a tanárok és diákok adományából. E korábban elképzelhetetlenül gyors ütemű gyarapodást az is elősegítette, hogy a tudományos szerzők előszeretettel helyezték el műveik eredeti kéziratát valamelyik kollégium könyvtárában, minthogy az egyetemeket a legfelsőbb tudományos fórumnak tekintették.

A Sorbonne-kollégium gyűjteményét már 1289-ben kettéosztották. A „nagy könyvtár”-ba (*libraria magna*) kerültek a legféltettebb kötetek, amelyeket léláncolva őriztek. A „kis könyvtár” (*libraria parva*) a többespéldányokat, ritkábban használt kódexeket tartalmazta. Párizsban 1338-ban a gyűjteménynek kb. 1/4-de tartozott a *libraria magna*-ba és 3/4 része a *libraria parva*-ba. Az egyetemek mellett keletkezett könyvtárak már nem lezárt könyvraktárak, hanem eleven műhelyek, s ezért különös gondot fordítottak anyaguk rendben tartására, használatuk biztosítására. Az illető kollégium diákjai és az egyetem tagjai szabadon, idegen személyek bizonyos feltételek mellett használhatták az olvasópultokhoz léláncolt kódexeket. A tanulmányozás érdekeit szolgálták a gyűjtemény anyagáról készített összeírások és a *libraria parva*-ból óvadék ellenében történt kölcsönzésekről vezetett pontos nyilvántartás. A katalógusok a gyűjteményes kötetek (*colligatum*) részeit külön-külön felsorolták, és megadták a kódexeken és a polcokon egyaránt feltüntetett raktári jelzeteket is. A gyűjtemény őrzését és kezelését a kollégium tagjai közül évenként választott esküdt könyvtárosok látták el. Megjegyzendő, hogy Oxfordban, ahová Richard de Bury a saját gyűjteményét szánta, más egyetemtől eltérően, viszonylag korán (1320) létrejött a központi könyvtár, némileg háttérbe szorítva a kollégiumi gyűjteményeket. Abban a rendtartásban, amelyet Richard de Bury ír elő a saját gyűjteménye számára, nem nehéz felismerni az egyetemi könyvtárak bevált gyakorlatának hatását. A XIV. századtól fogva azok a kolostori és székesegyházi könyvtárak, amelyeket még egyáltalában továbbfejlesztettek, beszerzéseikben és berendezkedésükben szintén az egyetemi gyűjtemények után igazodtak.

E korszak könyvtárfejlődésének másik lényeges mozzanata, hogy a laikus személyek körében szintén jelentkezik a könyvgyűjtés szenvedélye. Persze ezeknek a gyűjteményeknek zömét is a skolasztikus tudomány és a teológiai irodalom hagyományos művei alkotják. Mellettük azonban egyre növekvő számban szerepelnek a történeti, katonai, földrajzi, a szórakoztató irodalom, s főként a lovagi költészet termékeit tartalmazó kódexek is. Korábban - láttuk - a könyvszerető uralkodók sem gondoltak gyűjteményük megőrzésére. Most állandósul a

bibliofília igen sok fejedelmi udvarban. II. Frigyes császár (1220-1250) könyvtára valóságos közvetítője lett az arisztotelészi, a zsidó és az arab filozófiának, a gyűjteménye részére készített fordítások révén. A francia királyok bibliofiliáját IX. Lajos (1220-1250) alapozta meg udvari *scriptorium* és könyvkötőműhely létesítésével. Ezek valóságos iskolát teremtettek a könyvfestészetben és a könyvkötőművészetben. V. Károly király 1367-8-ban a Louvre egyik tornyában fényűzően berendezett külön könyvtárhelyiséget építtetett gyűjteménye elhelyezésére. E század folyamán még a tömegében műveletlen angol nemesség soraiban is akadnak már olyan kivételes személyek, akik könyveket gyűjtenek maguknak. Pl. Gui de Beauchamp (mh. 1315) hagyatéki leltárában 42 francia lovagregény szerepel.

Ezeknek a feudális könyvgyűjtőknek legfőbb érdemük az ízlésüknek megfelelő anyanyelvű irodalom felkarolása és a könyvdisztó művészet továbbfejlesztése. De még inkább a világi művelődési javak és az anyanyelvű irodalom gyűjtőhelyeinek tekinthetők a polgári-értelmiségi tulajdonosok egyre jelentősebb méretű könyvtárai. Változatos anyaguk - a tulajdonosok társadalmi és művelődési helyzete folytán - valós képet nyújt a könyv és a késő-középkori olvasó kapcsolataiban bekövetkezett lényeges változásokról. Pl. Hugo von Trimberg költő 1300 körül 200 kötet könyvvel és valóban széles körű olvasottsággal dicsekedhetett, Amplonius Ratinek erfurti orvos és teológus (1363-1435) hagyatékában pedig 978 kötet kéziratot számláltak össze. Ennek a Richard de Buryhez sok tekintetben hasonló alkatú német bibliofilnek az erfurti egyetemre hagyott és napjainkig fennmaradt gyűjteménye szolgálhat némi tájékoztatással afelől, hogy miket is tartalmazhatott a *Philobiblon* szerzőjének könyvgyűjteménye.

Jóllehet a pápák könyvtára nem világi uralkodói vagy értelmiségi könyvgyűjtemény, mégis közelebb áll ezekhez, mint a kor egyházi könyvtáraihoz. A latin egyház fejének római könyvtára, a levéltárral együtt, 1309-ben került át Avignonba, és ott gyökeres változáson ment keresztül: rövid idő alatt korszerű és nagyszabású tudományos könyvtárrá alakult. Központjává lett a „fogságban” lévő pápai udvar eleven és világi vonásokkal gazdagodó szellemi életének, melyet a kezdődő humanizmusnak olyan úttörői élesztgettek, mint Francesco Petrarca (1304-1374). Ennek köszönhető, hogy Avignonban rövid idő alatt valóságos nemzetközi könyvpiac alakult ki, s az fontosság tekintetében, néhány évtizeden át, mindjárt a párizsi után következett. A tudományokat és a művelődés irányítását kezében tartó egyházi értelmiségnek Avignon lett az egyik fontos érintkezési pontja, ahol kicserélhette szellemi javait. Richard de Bury bibliofilfája is értékes indíttatásokat nyerhetett a humanizmus felé haladó Avignonból.

A könyvgyűjtés és a szép könyv szeretete tehát a „sötét” középkorban sem szakadt meg, hanem sajátos formák között fejlődve, jelentős könyvtárakat hívott létre. Mégis hosszú időbe tellett, amíg ez a nemes szenvedély - a könyv meg az olvasó ember közötti meghitt kapcsolat - tudatos és irodalmi színvonalú ábrázolást kaphatott. Ehhez már viszonylag sok könyvbarátra és könyvtárra: közönségre volt szükség. Annaira legalábbis, mint amennyivel a XIV. századi Nyugat-Európa újból dicsekedhetett. Richard de Bury az első középkori szerző, aki élete legnagyobb élményeként vall, a kor sajátos, egyházas irodalmi köntösében ugyan, de a mai olvasót is magával ragadó módon arról, hogy számára mit jelentett a könyv, a szellemi munka. Ennek az élménynek az őszinte közvetlensége teszi a *Philobiblon* hat évszázad távlatában is friss írássá a könyv mai barátai számára.

*

Richard de Bury 1287. január 24-én született a normann eredetű Aungerville családból. Az irodalomban használatos angolos nevét családi hűbértoka után kapta. Származására nézve tehát a meghódított Anglia új politikai vezetőrétegéhez tartozott. Ez természetesen nagy mértékben megkönnyítette érvényesülését. A normann származás azonban belső fejlődése szempontjából is fontos következményekkel járt. Az angol nemesség bárdolatlan tömegein

belül ugyanis franciás műveltségükkel, a kifinomult lovagi életformák ápolásával ezek a családok alkották a szellemileg fogékony réteget. A szintén normann eredetű angol nemes Gui de Beauchamp hagyatékából ismeretes, fentebb említett francia lovagregények pontosan jelzik azt a művelődési légkört, amely Richard de Buryt már gyermekkorában megbarátkoztatta a könyvekkel. Minthogy korán árvaságra jutott és neveltetését klerikus nagybátyja vállalta, élete továbbra is a könyvek társaságában alakult. Nagybátyja a magáéhoz hasonló papi pályát szánt neki, és a már akkor jónevű oxfordi iskolába küldte tanulni. Itt az angol oktatásügy éppen abban az időben egyetemmé fejlődő központjában, a skolasztika angliai fellegvárában, a művelődés iránt fogékony fiatal nemes megszerezte magának a hagyományos klerikus műveltségnek azt a legmagasabb fokát, amely egyaránt képesített az udvari politikai szolgálatra és az egyházi hierarchiában való érvényesülésre. A középkori állam nem ismerte a diplomáciai-politikai vagy általában a közszolgálatok honorálásának ma szokásos módját. Az uralkodók nem rendszeres fizetéssel, hanem gazdag javadalmakkal egybekötött egyházi méltóságok adományozásával jutalmazták híveiket. Ehhez azonban azoknak, legalább formálisan, papi jelleggel kellett rendelkezniük. Így jött létre a középkori államokban az a főpapi réteg, amelyik formálisan ugyan klerikus volt, de valójában élete nagyobb részét a politika és a kormányzat nagyon is világi ügyeivel töltötte el, és életformájában, gondolkodásában erősen el is világiasodott. Ezt az egyházi és a világi értelmiség mezsgyéjén húzódó életpályát választotta magának Richard de Bury. Egyes kutatóknak az a vélekedése, hogy eredetileg a bencés rend tagja lett volna, nem látszik valószínűnek.

Pályája könnyen indult, és hozzá - úgy látszik - mindjárt a királyi udvarban. A chesteri hivatalnokoskodására vonatkozó állítólagos adatok ugyanis nem mentesek bizonyos ellentmondásoktól. II. Eduárd király (1284-1327) fia, a trónörökös windsori herceg nevelését bízta a bizonyára jól képzett ember hitében álló fiatal klerikusra. Ha a későbbi király könyvszeretetéből és általában uralmának pozitív mérlegéből szabad visszakövetkeztetnünk az egykori nevelő szerepére, akkor annak nem mindennapi egyéniséget kell tulajdonítanunk. A királyi ház bizalmi embereként Richard de Bury hamarosan belenőtt az angol politikai életbe, és onnan csak élete alkonyán vonult vissza. Megbízatai azt mutatják, hogy rátermettsége és képzettsége folytán fontos szerepet játszott a politikai életben és az udvari intrikákban egyaránt. A gyenge II. Eduárd oldalán a hatalomért egymással marakodó kegyencek közül Richard de Bury a Tamás lancasteri gróf pártjára állott. Amikor ez 1322-ben elbukott, győztes ellenfelei, a Despenserek, az eszes udvari klerikust is semlegesíteni igyekeztek. Eltávolították tehát az udvarból úgy, hogy az angol korona alá tartozó franciaországi Gascogne tartományba küldték kincstartónak. Súlyosabb megtorlástól - úgy látszik - a francia származású királynő óvta meg.

Richard Gascogne-ban ismét világi szakértelmet igénylő munkakörbe került, és továbbra is összeköttetésben maradt az 1324 óta szintén Franciaországban tartózkodó királynővel és trónörökössel. Richard de Bury sajátos lelkialkatával, eleven művelődési igényeivel magyarázható, hogy időleges politikai bukását további szellemi fejlődése javára tudta fordítani. Gascogne-i tartózkodásának részletei nem ismeretesek, mégis több jel tanúskodik arról, hogy a harminchat esztendő angol klerikus ebben a „számkivetés”-ben mélyült udvaroncból a kor fogalmai szerinti tudóssá, és a fejlettebb francia viszonyok között vált végleg szenvedélyes könyvbaráttá. Azok a kutatók, akik a *Liber epistolaris* című munkát is Richard de Burynak tulajdonítják, erre az időre teszik ezt az első irodalmi alkotását. Ekkor építhette ki kapcsolatait mind a párizsi egyetemi körökkel, mind pedig a szellemi életben vezető szerepet játszó minoritákkal és domonkosokkal, akik - saját bevallása szerint - nagy segítségére voltak további gyűjtésében.

Gascogne-i száműzetése politikai háttéréről sokat elárul, hogy részt vett Izabella királynőnek II. Eduárd és a két Despenser megbuktatására szőtt összeesküvésében, sőt a kezén levő kincstári bevételeket is átengedte a lázadóknak. Francia földön szerzett új művelődési kapcsolatainak jelentőségére pedig abból következtethetünk, hogy amikor e szervezkedés miatt el akarták fogni, Richard de Bury Párizsba menekült, és üldözői elől az ottani minoriták rejtették el kolostoruk tornyában.

Érthető tehát, hogy amikor Izabella királynő 1326-ban csapatokkal partra száll Angliában és leszámol ellenfeleivel, a volt gascogne-i kincstartó szintén ott található hívei között. Miután a fogságba esett király 1327 januárjában fia javára lemondott, Richard de Bury egykori tanítványa került III. Eduárd néven Anglia trónjára (1312-1377). Bár az ekkor csak tizenöt esztendőes gyermek helyett a tényleges hatalmat egyelőre anyja és francia kegyence, Roger Mortimer gyakorolta, az egykori nevelő politikai súlya az udvari körökben jelentősen megnőtt. Bizalmi helyzetét fejezi ki, hogy az uralkodó személye körüli különböző tisztségeket tölt be, többek között ő a király magánpecsétjének őre. Az udvari intrikákban otthonos, tapasztalt politikusnak szintén része lehetett abban, hogy III. Eduárd 1330-ban ügyesen kihasználta a skóciai balsikerek miatti általános elégedetlenséget, Mortimert megbuktatta, és így az ország vezetését végleg magához ragadhatta. Királyi tanítványa oldalán most már töretlenül ívelt felfelé Richard pályája az államvezetés legfontosabb munkakörei felé. Képzettségét, tapasztalatait és nyelvismeretét uralkodója főként kényes diplomáciai feladatok ellátására használta. Ezek a gyakori külföldi utazások tovább bővítették Richard látókörét, és megannyi alkalmul szolgáltak újabb és újabb könyvbeszerzési források felderítésére.

1328-ban a francia Kapeting dinasztia fő ága kihalt, és örökségére, mint Szép Fülöp unokája, III. Eduárd szintén jogot formált. Az angol diplomácia az ezt követő évtizedben arra törekedett, hogy felkészüljön a franciákkal esedékes leszámolásra, ehhez pedig szövetségeseket szerezzen magának. Ennek a körültekintő szívóssággal végrehajtott akciónak, lényegében az ún. százéves háború diplomáciai előkészítésének, egyik fontos szereplője volt az akkor már könyvbarátságáról mindenfelé ismert Richard de Bury. 1330-ban királyának követe XXII. János pápa mellett. E látogatásból szempontunkból most csak azok a hatások lényegesek, amelyek a könyvgyűjtő diplomatát a nyugati egyház művelődési központjában érthették. Avignonban kötött ismeretségei közül sokatmondó a Petrarccal való kapcsolata. A humanizmus úttörője egyik levelében lángelméjű és a tudományokban jártas férfiúnak minősíti Richard de Buryt, aki fiatal korától kezdve foglalkozott a tudományokkal és gyűjtötte a könyveket. Petrarca úgy tudta, hogy a kortársak közül neki van a legnagyobb könyvtára, és éppen ezért onnan remélt adatokat az ókori világ földrajzával kapcsolatos tanulmányaihoz. Kettőjük közül, láthatóan, a humanista költő érezte fontosabbnak kapcsolatuk fenntartását. Abból, hogy két levelét is válaszatlanul hagyta, talán arra következtethetünk, hogy Richard nem érzékelte kellően Petrarca tudományos törekvéseinek újszerűségét, vagy nem értett egyet azokkal.

Richard de Bury ekkor már az angol politikai élet egyik legfontosabb személyisége és magas közjogi méltóságok betöltője. 1333-ban a király lordkancellárrá és felségpecsétje őrévé, majd főkincstartóvá nevezi ki, és a tekintélyes durhami püspökséget juttatja neki politikai szolgálatai jutalmául, noha a káptalan már előzőleg mást választott püspökké. Életének talán ezek a legmozgalmasabb évei. Gyakran jár követségben külföldön, és fáradhatatlanul szövi a francia udvar elszigetelésére törő angol diplomácia hálójának szálait. Jó francia kapcsolatai révén többször küldik tárgyalni a párizsi udvarba, újból megfordul Avignonban, az európai latin írásbeliségnek olyan fejlett területeit járja, mint Flandria, Brabant és Hennegau.

A nagyszabású politikai játszma okozta állandó belső feszültség levezetéseként ezekben az években teljesedhetett ki Richard püspök bibliofilfája. Olyan országokban és körökben forgott ekkor, ahol középkori fogalmak szerint bővében volt a könyv, ahol ő maga különleges értékekhez juthatott nemcsak vásárlás, hanem ajándék formájában is. A bőkezűen fizető angol követet mindenhol megelőzte a hír gyűjtőszenvédélyéről, és tárgyalófelei mindenfelé különleges értékű régi vagy díszes kódexek ajándékozásával, illetve megvételre vagy másolásra felkínálásával igyekeztek megszerezni a befolyásos politikus jóindulatát. Maga Richard de Bury említi a *Philobiblon*-ban, hogy a király bizalmi embereként minden könyvtár megnyílt előtte. Anglián és Franciaországon kívül német és olasz földön is a másolóműhelyek, könyvkereskedők hosszú sora várta rendeléseit, s a messzi földeket bejáró kolduló barátok, vidéki papok, tanítók köréből kikerülő önkéntes „ügynökök” hajtották fel számára a kolostori vagy templomi gyűjtemények lappangó értékeit. Ezek megszerzése vagy lemásoltatása, szakszerű restauráltatása jelentette a kikapcsolódást Richard püspök számára a politikai kötéltáncok idején.

De talán jelentette bizonyos mértékben udvari pályájának önmaga előtti igazolását is. Egyéniségében ugyanis fiatal korától fogva egyaránt felismerhetők a vérbeli, nagyszabású politikai játékos és az elmélyülést kereső szellemi ember vonásai. Richard de Bury, ha Angliában volt, egyik tartózkodási helyéről a másikra szekerekkel vitette maga után kedvenc olvasmányait. Durham XIV. századi krónikása, William de Chambre jegyezte fel olvasmányaiba belefelejtkező püspökéről: szokása szerint nemcsak éjszakai nyugvóhelyét, hanem körös-körül hálósobájának padlóját is annyira elborították a tanulmányozott könyvek, hogy járni sem lehetett tőlük. Richard de Bury bibliofilfája éppen azért olyan szenvedélyes és abban a korban szokatlan jelenség, mert a tudományos elmélyülés után sóvárgó, de az udvari élet csillogásáról, a hatalom gyakorlásában való részvételről és a politikai játék izgalmairól lemondani nem tudó lélek számára ez biztosíthatta a belső egyensúlyt és az önigazolást. Amint teltek az évek, és ahogyan Richard egyre magasabbra hágott az érvényesülés lépcsőfokain, annál inkább belső kényszerré vált számára, hogy kielégítetlenül maradt szellemi ambícióit legalább így élje ki. Ellenségei halála után azt terjesztették róla, hogy csupán azért gyűjtötte a könyveket, mert nagy tudósnak akart látszani, noha közepes műveltségű volt (Adam Muri-muth). A *Philobiblon* azonban cáfolhatatlan bizonyítéka annak, hogy Richard de Bury bibliofilfája nem a művelt nagyrúrként a világ szemébe. Inkább életszükséglet és balzsamír egy olyan személy számára, aki minden külső sikere ellenére úgy érzi, hogy elárulta jobbik énjét, és valamelyes kárpótlást keres az önmagában hordozott tudós hajlamok elfojtásáért.

Életpályájának lezárása szintén ezt bizonyítja. 1338-ban még elkíséri urát Koblenzbe, ahol III. Eduárd most már nyíltan szembefordul IV. Fülöp francia királlyal. Az angol uralkodó Bajor Lajos német-római császár előtt, a fejedelmek gyűlésében, panaszt emel hűbérura ellen, és felveszi a francia királyi címet. Ugyanekkor a császártól nyert birodalmi vikáriusság jogán Németalföldet, a gazdag flandriai városokat ténylegesen is hatalma alá vonja. A franciák elleni háború diplomáciai előkészítése és vele Richard de Bury szerepe befejeződött. Bár a következő esztendőben még részt vett a skótok megnyerését célzó tárgyalásokon, a háború kitörését (1339) követően rövidesen visszavonult a politikai életből. Feltételezik, hogy 1341 nyarán még részt vett a Franciaországgal, majd pedig a skótokkal kötendő békéről tárgyaló követcsapatokban, de 1342 után többé már a parlament ülésein sem jelent meg. Talán elbetegesedése volt ennek az oka, bár lehet, hogy döntésében politikai megfontolások is szerepet játszottak. Mindenesetre feltűnő, hogy a mozgalmas világi élethez szokott főpap láthatóan önként, királya teljes bizalmát élvezve tűnik el a közéletből és vonul vissza könyvei közé Durhambe. Ettől fogva 1345. április 14-én, ötvennyolc éves korában bekövetkezett haláláig ott, illetve egyéb birtokain tartózkodott, és csupán könyveinek élt.

Ezeknek a csendes elmélkedésben eltöltött utolsó éveknek a terméke a *Philobiblon*, a középkori irodalomnak ez a társtalan alkotása. Sem előzménye nem volt, sem folytatása nem akadt századokon át. Richard de Bury - amint életének folyásából is kitűnt - ízig-vérig a feudális társadalom és a skolasztikus egyházi művelődés képviselője. A humanizmus szele őt legfeljebb csak megérintette, de döntő változásokat nem indított el benne. Különben említett ismeretsége Petrarccal feltétlenül másként alakult volna. A könyvekkel való kapcsolatában viszont mégis megelőzte saját korát. Szenvedélyes könyvszeretete és gyűjtése modern és a humanistákra jellemző jelenség a középkori bibliofília történetében. Hogy mennyire az, akkor tűnik ki leginkább, ha *Philobiblon*-ját összevetjük Richard de Fournival (1201-1260) *Biblionomia* című, könyvtári tárgyú értekezésével. Ez ugyanis inkább könyvtárismertetésnek fogható fel, mely a középkori ember személytelenségével tájékoztat az állomány, annak rendszere és jelzetei felől, de alig árul el valamit is a gyűjtés pszichológiájából, azokból a finom izgalmakból és örömeiből, amelyekkel ez a nemes szenvedély minden időben együtt járt.

A *Philobiblon* keletkezését magyarázó sajátos okokhoz talán akkor jutunk legközelebb, ha egy nagyvilági életet élt, művelt értelmiségi önmagával való végső számvetésének eredményét látjuk benne. Miután az angol-francia viszony alakítása a hajlékony diplomatáktól a nyers katonák kezébe került át, Richard de Burynek alkalma nyílt egész pályafutása nyugodt áttekintésére. Abból, hogy addigi életformájával szinte máról holnapra szakított, és haláláig csupán intellektuális kedvteléseinek élt, talán szabad arra következtetnünk, hogy a durhami magányában összeállított mérleg nem politikai, hanem tudományos ambíciói javára billent. Ekkor már nem diplomáciai, politikai pályájának sikereit érzi élete igazi eredményének, hanem könyvgyűjtését. Ezzel is kíván magának maradandó emléket állítani az utókor előtt. Ez lebeg a szeme előtt, amikor könyvtára jövődjét igyekszik biztosítani, és amikor élete nagy szenvedélyét a *Philobiblon* megírásával meg akarja védelmezni értetlen kortársai rosszindulatával szemben.

Durhami udvarában már korábban másolóműhelyt (*scriptoriumot*) szervezett, ahol több íródeák, miniátor és könyvkötő dolgozott gyűjteménye számára. Visszavonulása után segítségével igyekszik tervszerűen lemásoltatni azokat a műveket, amelyek addigi gyűjtése során nem kerültek horogra, de amelyeket nélkülözhetetleneknek ítélt ahhoz a művelődési feladathoz, melyet halála után könyvtárának szánt. Elrendezte és lajstromoztatta az állományt, és intézkedett gyűjteménye jövő sorsa felől: Oxfordban kollégiumot szándékozott alapítani, és ezt kívánta könyvtára örökösévé tenni. Ott, ahol ő is műveltsége alapjait szerezte, már 1338-tól fogva új otthonot akart létesíteni a tanulni vágyó fiatalok részére, és mindazokat a szellemi értékeket, amelyeket világi csillogásban nem szűkölködő pályáján összegyűjthetett, mások tanulásának és a tudományok művelésének megkönnyítésére annak falai között szándékozott közkinccsé tenni.

Apró részletekig szabályozta könyvtára kezelésének és használatának módját. Előírta, hogy a kollégium tagjai közül öt megbízható diákot jelöljenek ki a könyvek kezelésére. Minthogy könyvtára berendezésénél a Sorbonne-on látott megoldásokat követte, gyűjteménye darabjait ő is két csoportba sorolta. A többes példányokból megengedte a kölcsönzést, ha az illető a kötet áránál nagyobb értékű zálogot és írásos térítvényt adott, valamint eskü alatt megfogadta, hogy a kódexet nem viszi ki Oxford területéről. Azt azonban tilalmazta, hogy könyveit lemásolás vagy fordítás céljaira kiadják. Nyilván azért, mert ezzel rongálódhattak volna leginkább. Könyvtára használatát illetően nem szándékozott különbséget tenni diák, szerzetes vagy világi személy között. A létesítendő kollégium magisterét és könyvtárőreit kötelezte, hogy minden esztendőben a lajstrom alapján, kötetről kötetre ellenőrizzék, megvan-e a teljes állomány. A *Philobiblon* lapjain azért sorolja fel részletesen a könyvekre leselkedő veszedelmeket, mert mindazoktól a jövőben is szerette volna megóvni féltett kincseit.

Féltő előrelátása azonban teljesen hiábavalónak bizonyult, mert a fátum nem engedte meg a könyvtárával kapcsolatos terv valóra váltását. Halála bekövetkeztekor a Durham College még nem nyílt meg, és így könyvtára sem kerülhetett át annak tulajdonába. A XIV. századi Anglia legjelentősebb magángyűjteménye úgy kallódott szét Richard de Bury halála után, hogy ma már az sem állapítható meg bizonyosan, hogy miként semmisült meg. Van olyan vélemény, hogy a gyűjtemény az örökhagyó akaratának megfelelően bekerült ugyan a durhami bencések oxfordi házába, majd onnan a Richard püspök utóda által tényleg felállított Durham College-be, de ládákban állott hosszú időn át. Amikor pedig ezt a kollégiumot a XVI. században feloszlatták, e könyvek zöme a Humphry gloucesteri herceg (1392-1447) adományából 1430 körül létesített könyvtár állományába olvadt be. Ez a hagyomány azonban az oxfordi könyvtárakban ma fellelhető középkori kódexekkel nem igazolható. Oxfordban ugyanis csak egyetlen kódexről mutatható ki bizonyosan, hogy valaha Richard püspök gyűjteményéhez tartozott. Valószínűbbnek látszik tehát az a másik nézet, mely szerint a könyvtárat, egyéb ingóságokkal együtt, elárverezték az elhunyt püspök költekező életmódjából származó nagy adósságok rendezése érdekében. A londoni British Museum kéziratára őrzi Richard de Bury egyik kódexét, melynek bejegyzéséből az derül ki, hogy erre az árverésre, illetve szét-hurcolásra, mindjárt a haláleset után, már 1345-ben sor került. Környezetének nagy többsége a püspök könyvgyűjtésében aligha látott többet hivatkozásnál, felesleges költekezésnél, és ennek megfelelően gyűjteményét, az anyagi kérdések rendezése során, nem is részesítette különleges elbánásban. Másként alig elképzelhető, hogy egy ilyen rendkívüli jelentőségű gyűjteménynek szinte teljesen nyoma veszhessen.

Mivel a könyvtár és lajstroma megsemmisült, találgatásokra vagyunk utalva mind a gyűjtemény nagyságát, mind pedig tartalmát illetően. Láttuk, hogy Petrarca tudomása szerint kortársai között Richard de Bury rendelkezett a legnagyobb könyvtárral. Ez az értesülése azonban bizonyára az angol diplomata környezetéből származik, és aligha tekinthető ellenőrzöttnek. Ennél több hitelt érdemelnek a durhami krónikás irodalom adatai. William de Chambre szerint Richard de Burynek több könyve volt, mint az összes angol püspöknek együttvéve. Gyűjteményének csak a törzsállományát tartotta püspöki székhelyén, Durham-ben; egyes részeit különböző kastélyaiban helyezte el, hogy bárhova is megy, mindig könyvei között lehessen. Az irányában elfogult, sőt rosszindulatú Adam Murimuth azt jegyezte fel, hogy Richard könyvtárának elszállítására öt nagy talyiga sem lett volna elegendő. Ez a megjegyzés és több más egykorú adat arra is figyelmeztet, hogy a XIV. századi embernek a maitól egészen különböző fogalmai voltak a könyvtárak méreteiről. Richard de Bury sokaktól magasztalt gyűjteményét tehát kortársai minden lelkendezése ellenére sem szabad a nyomtatás feltalálása utáni könyvtárak mércéjével mérni. Minthogy - láttuk - a Richardtól annyira csodált, nagy múltú párizsi Sorbonne könyvtára 1338. évi leltárában is csupán 1722 mű szerepel, a durhami püspök legendássá vált gyűjteményét ennél jóval kevesebbre, legfeljebb 1000-1200 kódexre kell becsülnünk.

Ha a könyvtár leltára nem is maradt reánk, a *Philobiblon* szövegében emlegetett művek alapján mégis hozzávetőleges képet alkothatunk magunknak a durhami gyűjtemény jellegéről és összetételéről. A gyűjtő egyéniségéből, életpályájából is következik, hogy Richard de Bury kódexei között legfeljebb csak hírmondónak akadhatott néhány a kezdődő humanizmus divatos alkotásai közül. Horatius, Vergilius, Ovidius, Plinius, Livius, Seneca, Martialis, Terentius, Suetonius, Aulus Gellius egyes műveinek jelenléte ugyanis nem a humanizmus hatásával magyarázandó, hanem a középkori tudományosság és oktatás hagyományos állagához tartozónak tekinthető. Bizonyos antik irodalmi elemeknek a keresztyén művelődéssel való ilyen keveredése egyenesen jellemző a késő-középkori kultúrára. Richard de Bury alapműveltsége tehát a skolasztika keretei között elhelyezkedő klerikus iskolázottság. Oxford

egyeteme, ahol tanult és amelyet állandóan támogatott, ekkor már a skolasztika utolsó bástyájának számított. A skolasztika képviselőjének kell minősítenünk őt annak ellenére is, hogy az ókoriakat és alkotásaikat már felülmúlhatatlannak tekinti. Azt is észreveszi, hogy a papok hűtlenek lettek a könyvekhez, s így a tudományos ismeretek kezdenek átcsúszni a világiak kezébe. Ezzel a laicizálódási folyamattal azonban a legélesebben szembehehelyezkedik, és úgy véli, hogy könyv laikus ember, mesterember kezében természetellenes dolog, és olyan, mintha börtönbe vagy más méltatlan helyre kerülne. Könyv és tudomány, szerinte, az isteni akarat megvalósítására rendelt eszközök.

Könyvtárában a keresztyén tudományosság alapvetőinek (Lactantius, Jeromos, Ágoston, Cassiodorus, Beda stb.) művein kívül a skolasztikus teológia és az „isteni eredetű” arisztotelészi filozófia a legteljesebben képviselt. Politikai pályát választott klerikus kortársaitól eltérően, Richard püspök a jogtudományt eleve kirekesztette érdeklődési köréből. Minthogy gyűjteményét kollégiumi kézikönyvtárnak szánta, alaposan felszerelte a grammaticusok és lexicografusok műveivel. Előszeretettel vásárolta a görög nyelvű kódexeket. Könyvtárában meglehettek Homérosz, Szókratész és Démoszthenész művei. Felfogása szerint a görög és héber nyelv ismerete nélkülözhetetlen a klerikusok számára, hiszen ezek segítségével juthatnak el a keresztyén tanok gyökereiig. Saját görög nyelvtudása azonban felületes lehetett, akárcsak ókori ismeretei. Latin stílusa is közelebb áll a grammaticusok és a keresztyén egyházatyák nehezkesebb, zsúfoltabb nyelvezetéhez, mint a klasszikus auctorokéhoz. A *Philobiblon* tolmácsolása más nyelvekre ezért is különösen nehéz, igényes feladat.

De könyvvásárlásaiban nemcsak a klerikus, hanem a politikus, a diplomata szükségleteit is szem előtt tarthatta. A *Philobiblon*ban egyenesen kimondja, hogy könyvek nélkül egyetlen államot sem lehet jól kormányozni. Munkájának ugyanezen a helyén említi is Salisbury János (kb. 1110-1180) *Polycraticus*át, a középkori államelméleti irodalom jelentős alkotását. Minthogy Richard püspöknek a British Museumban máig meglévő kódexe éppen ezt tartalmazza, megkockáztatható a feltevés, hogy a *Philobiblon*ban emlegetett többi mű egykor szintén megtalálható volt a durhami püspök gyűjteményében.

Könyvtárának felelőtlen szétzüllesztése mindennél jobban mutatja, hogy kortársai mennyire értetlenül nézték Richard de Bury különös szenvedélyét. Maga mondja el, hogy sokan hibáztatták szenvedélyes érdeklődését a literatúra, a tudomány dolgai iránt, a könyvek bírására irányuló leküzdhetetlen vágyát. Keserűen jegyzi meg, hogy könnyebben megbocsátának neki, ha vadászattal, tivornyázással vagy gáláns kalandokkal töltötte volna életét, a feudális egyház főpapjainak többségéhez hasonlóan, mint azt, hogy a könyveket választotta szenvedélye tárgyául. Ellenfeleit, találóan, a denevérekhez hasonlítja, amelyek napvilágnál semmit sem látnak abból, ami körülveszi őket. Színvakoknak nevezi e gáncsokkodókat, akik egyáltalán képtelenek érzékelni is azt, amit ő maga előtt lát, amiért lelkesedik és áldozatokat hoz. Az őt körülvevő értetlenség készíthette Richard de Buryt, hogy visszavonulása éveiben mintegy búcsúzva e világtól, megkísérelje a lehetetlent: ellenfeleinek megmagyarázni egész életének értelmet adó nagy szenvedélyét. Ennek a szándéknak köszönheti megszületését a *Philobiblon*. Ez ad ennek az írásnak a középkori irodalomban annyira ritka személyes fűtöttséget, és teszi, szokatlan, körülményeskedő, mesterkelt előadásmódja és példaanyaga, érvei ellenére, a mai ember számára is élvezhetővé. Richard püspök gyűjteménye szomorú sorsán mérhető le leginkább, hogy a *Philobiblon*nal mennyire nem sikerült „színvak” kortársai véleményét megváltoztatnia. Eleve reménytelen kísérlete révén Richard de Bury mégis a bibliofília első örök értékű dicséretével ajándékozta meg az európai irodalmat.

A máig fennmaradt negyvenhat középkori kéziratos példány önmagában is tanúság a *Philobiblon* későbbi irodalmi sikere mellett. Igaz, ezek túlnyomó többsége a XV. századból való, jelölve annak, hogy ilyen alkotások igazi értékelésére azáltal értek be a társadalmi feltételek, hogy a humanizmus a könyvgyűjtést általánossá tette az értelmiség körében. Ezzel magyarázható viszonylag korai kinyomtatása is. A *Philobiblon* először 1473-ban Kölnben jelent meg nyomtatásban. Ez és az 1483-ban Speyerben megjelent újabb kiadás nyitotta meg a *Philobiblon* máig tartó diadalútját.

De más jele szintén maradt annak, hogy Durham bibliofil püspökének munkáját már a középkor is a könyvszeretet legszebb dicséretéeként és a könyvtártudomány fontos alkotásaként tartotta számon. Többen feltételezik, hogy Petrarca ismerte a *Philobiblon* szövegét, és Richard püspök példájára ajánlotta fel ő is közcélra a könyvtárát. Az oxfordi egyetem egyik 1358-ban szerkesztett statútuma már hosszabb részt tartalmaz a *Philobiblon*ból, 1460-ban pedig Freiburg egyetemének első rektora, Mathaus Hummel, megnyitó beszéde szinte teljes szövegét Richard de Bury munkájából kölcsönözte. A könyv és az értelmiségi munka dicsérete már ekkor egybekapcsolódott a durhami püspök művével. Így tartják ezt számon a vérbeli bibliofilek még a XIX. század közepén is. Ezért szerezte meg a *Philobiblon* 1674. évi lipcsei kiadását gyűjteménye számára pl. a nagy román könyvbarát, Timotei Cipariu is.

Amíg a régebbi kiadások mind a kölni, illetve a speyeri nem éppen hibátlan szöveg újra-nyomásai, a XIX. század végén és a mienk első felében végre megtörtént a mű emendációja a fellelhető összes kéziratos példány alapján. A latin szöveg tehát jelenleg már kifogástalan kritikai kiadásokban áll rendelkezésre. Richard de Bury önigazolását azonban a könyvbarátok ma már többnyire nem a szerző fogalmazásában, hanem saját anyanyelvükre fordítva olvassák. E fordítások sorát az 1832. évi angol tolmácsolás nyitotta meg. Azóta szinte minden európai nyelvre lefordították, egyesekre több ízben is. Az újabb és újabb fordítások napjainkban is egymást érik a világ különböző részeiben. Ezekhez csatlakozik most az *első magyar nyelvű tolmácsolás* is.

A *Philobiblon* ugyan máig örökifjú alkotás maradt, de a baljós végzet, melynek a legendás könyvgyűjtő egész életműve áldozatul esett, még mindig ott kísért Richard de Bury rejtélyes személyisége körül, és az őt túlélő mű szerzőségét is el akarja vitatni tőle. Minthogy a reánk maradt negyvenhat középkori kéziratos példány közül hét Robert Holkotot (mh. 1349), a tudós domonkos szerzetest nevezi meg a *Philobiblon* szerzőjeként, többen hajlandók lettek volna a legrégibb bibliofil munka megírásának dicsőségét is elvitatni Durham püspökétől. Holkot barát káplánja volt a püspöknek és egyben tagja annak a tudós-értelmiségi körnek, melyet Richard a kortárs angliai szellemi élet legjobbjából igyekezett magának kialakítani. Az újabb textológiai vizsgálatok azonban nem igazolták a Holkot szerzőségére vonatkozó feltételezést. A *Philobiblon* nem egy kolduló szerzetes, hanem egy világot látott, nagyúri életet élő, szenvedélyesen könyvbarát főpap szerzősége mellett bizonyít. Stílusa is különbözik a Holkotétól. Annyi személyes elem, életrajzi vonatkozás található benne, hogy a mű szellemi alkotója csak Richard de Bury lehet. Lehetséges, hogy a *Philobiblon* azokból a beszélgetésekből nőtt ki, amelyeken a püspök, tudós környezete előtt, élete nagy szenvedélyét indokolta. Megtörténhetett tehát, hogy az elhangzottak lejegyzésénél és végleges irodalmi formába öntésénél a püspök művelt káplánjának szintén volt valamelyes szerepe. Az irodalmi babérokat sokra tartó domonkos rend aztán ezt igyekezett szerzőségig felnagyítani. A szellemi alkotó, az igazi szerző azonban minden bizonnyal nem Holkot, hanem Richard de Bury, akinek pályája a könyvbarátság kiélésére - láthattuk valóban különleges lehetőségeket biztosított.

Az érdeklődő ma már hiába zarándokol el Durham ódon falai közé. A bibliofil püspök életéről ott semmi sem beszél a hatalmas székesegyház hűvös boltívei alatt meghúzódó sírkövön kívül, amely alatt egykor hamvai pihentek, mielőtt Cromwell fanatikus katonái az ő sírját is fel nem dúlták. Gyűjteménye végzetét tehát hamvai sem kerültek el. Ezek is szétszóródtak a világban. *Philobiblonja* azonban ennek ellenére fenntartotta és fenntartja ezután is nevét mindenhol mindaddig, amíg a könyvnek, az olvasásnak lesznek igazi szenvedélyes szerelmesei. Durham végeredményben tragikus sorsú püspöke elválaszthatatlanul hozzátartozik a könyvbarátok örök útitársainak seregéhez, és mindenha annak élén fog menetelni.

Prológus

Krisztus valamennyi hívének, akikhez jelen soraink eljutnak, Richard de Bury, Isten kegyelméből Durham püspöke, örök üdvösséget kíván az Úrban, magának pedig örökké tartó kegyes emléket óhajt állítani az Úr színe előtt, mind életében, mind pedig földi pályafutásának beteljesedése után.

„Mivel fizessenek az Úrnak minden énhozzám való jótéteményéért?” - kérdezi végtelen alázattal a zsoltáríró, a diadalmas király, a jeles próféta. Ebben a végtelenül alázatos kérdésben a zsoltáríró elismeri, hogy ő hálára kötelezett, sok vonatkozásban adós, és olyan, aki nálánál szentebb tanácsadót óhajt, egyetértve ebben a filozófusok fejedelmével, Arisztotelésszel, aki (*Ethikája* harmadik és hatodik könyvében) bebizonyítja, hogy minden cselekedet tanácsadáson alapszik.

Valóban, ha ez az isteni titkokat ismerő, csodálatos próféta ennyire aggodalmaskodva jó előre akart tanácsot kérni, mi módon viszonzozhatná hálával a kegyes adományokat, akkor hogyan járhatnánk el méltón mi, akik hálánkat csak esetlenül tudjuk viszonzni, és szerfelett mohón kapunk az adományokon, pedig számtalan isteni jótéteménnyel vagyunk elhalmozva? Kétségtelenül, éber elmélkedéssel és sokszoros körültekintéssel - először a Hétalakú Lelket híva segítségül, hogy mialatt elmélkedésünkben világító tűzként lobogva ég - járható utat kellene készítenünk, amelyen viszonzásként a minket elárasztó ajándékaiért a mindenk bőkezű Adományozóját önként tiszteljük, felebarátunkat megszabadítjuk a terhétől, és a vétkezőknek nap mint nap felhalmozott bűneit az alamizsnálkodás szerével megváltjuk.

Miután Ő, aki egyedül akadályozhatja meg vagy válthatja valóra az ember szándékát, aki nélkül nincs annyi erőnk, amennyi a gondolkozáshoz szükséges, és akinek adománya az is - ebben nem kételkedünk -, ha valami csekélyke jót cselekszünk - miután Ő figyelmeztetett a zsoltáríró áhítatának intésével, szorgosan kutatni kezdtük és alaposan meghánytuk-vetettük magunkban, de másokat is megkérdeztünk, vajon a kegyesség különféle megnyilatkozásának jó szolgálatai közül melyik lenne elsősorban kedvére a Magasságos Istennek és leginkább hasznára a harcos Egyháznak. És lám, gondolatunkban hirtelen feltűnt a diákoknak szomorú, de talán inkább kiválasztott hada. Azoké, akikbe a teremő Isten és az Ő szolgálója, a természet, a legjobb erkölcsök és a jeles tudományok gyökereit plántálta ugyan bele, de anyagi helyzetük szűkös volta annyira rájuk nehezedik, hogy a balsors csapásai alatt a kiválóság magvai, amelyek oly termékenyek az ifjúság megművelt szántóföldjén, mivel nem öntözi őket a számukra nélkülözhetetlen eső, akarva - nem akarva kiszáradnak. Innen van azután, hogy „a ragyogó erény elrejtve lappang a homályban”, hogy játszadozzunk Boëthius szavaival; az égő mécseseket nem teszik véka alá, ám ha olajuk elfogy, egészen kialusznak.

Így hervad el kaszálás előtt a tavasszal virágba borult mező, így fajul konkollyá a gabona, vadszőlővé a szőlő, és így korcsulnak vadolajfákká az olajfák. A zsenge törzsek egészen elkorhadnak; akikből az egyház erős oszlopai lehettek volna - hiszen gazdagon fel voltak ékesítve mélyre ható értelemmel -, félbehagyják a tudományok iskoláit. Mivel egyedül mostohaanyjuk, a szegénység, irányítása alatt állanak, erőszakkal távol tartják őket a bölcsesség nektárpoharától, amelybe, ha egyszer belekóstoltak, pusztá ízelelése még szomjasabbá teszi őket. Bár alkalmasak a szabad művészetekre, csupán a szent iratok tanulmányozására van hajlamuk, mégis, mivel a hozzátartozóik támogatásától meg vannak fosztva, mintegy hitehagyottan, egyedül a mindennapi megélhetés biztosításáért, az egyház kárára és az egész papság szegényére visszatérnek megszokott foglalkozásaikhoz.

Így azután az Anyaegyház fiakat fogan, de kénytelen őket elvetelni, mi több, méhéből alaktalan szörnyszülöttek törnek elő; annak a kevésnek és semmiségnek a hiánya miatt, amellyel az emberi természet beéri, az egyház elveszíti kitűnő tanítványait, akik később a hit bajnokai és atlétaí lehetek volna. Ó, jaj, mily hamar elszakad a felvető fonal, amikor a szövő keze munkához lát! Jaj, a nap megfogyatkozik, és elhomályosul a legragyogóbb napkelte után; az előrerohanó üstökös hátrakanyarodik, s bár valódi csillag természetét és látszatát kelti, mégis egyszerre aláhull és meteorrá válik. Mi lehet ennél sajnálatosabb látvány a kegyes ember szemében? Mi hasíthat bele élesebben könyörületes szívébe? Mi fakaszthatná hamarabb forró könnyekre az üllöként megedzett szívet?

Megfordítva érvelésünket, hadd idézzük fel a múlt tapasztalatait: mekkora hasznára van az egész keresztény közösségnek, persze nem az, hogy a tanulókat Sardanapallus fényűzésével vagy Kroiszosz kincseivel fárasztjuk, hanem főként az, hogy őket szegénységükben támogatjuk, nem pazarlóan, hanem az iskolához illő mérsékelt módon. Hány olyan személyt láttunk saját szemünkkel, hányról olvastunk a könyvekből, akik nem tűndököltek ragyogó származással, akiket nem ért az az öröm, hogy valamilyen örökséghez jussanak, mégis egyedül a becsületes emberi kegyességre támaszkodva apostoli székekre bizonyultak méltóknak! Alárendelt híveiket igen tisztességesen irányították, a kevélyek és a gögösek nyakát betörték az egyház jármába és az egyház kiváltságát tovább gyarapították.

Ezért szem előtt tartva a könyörületesség eszméjét, miután minden oldalról jól felmértük az emberi nélkülözéseket, a velük nagyon is együttérző szeretetünk úgy határozott, hogy kegyes támogatást nyújtsunk az emberek ama ínséges rendjének, amelyből helyzete ellenére, az egyház előmenetelének igen nagy reménye valósulhat meg, és hogy őket ellássuk nemcsak a megélhetéshez szükséges javakkal, hanem sokkal inkább a tanulásban igen-igen hasznos könyvekkel.

Az isten színe előtt nagyon is elfogadható eme célkitűzés mellett figyelmünk már régóta virraszt fáradhatatlanul. Ez a rajongó vágyakozás oly erősen hatalmába kerített minket, hogy más földi dolgokról lelkünket távol tartottuk, és egyedül a könyvszerzés szenvedélyétől égtünk.

Hogy tehát szándékunk és célunk mind az utókor, mind a kortársak előtt ismertté váljék, és hogy a fecsegők gonosz száját a ránk vonatkozó dolgokban örökre betömjük, kiadtuk ezt a rövidke fejtegetést a kortársak könnyed stílusában - ugyanis nevetséges, ha a szónokok könnyed tárgyat dagályos stílusban írnak meg. Ez a húsz fejezetre oszló fejtegetés a könyv iránti szeretetünket meg fogja tisztítani attól a vádtól, hogy hivalkodunk, feltárja lelkes buzgalomunk indítékait. Mivel valóban főként a könyvszeretetről beszél, úgy határoztunk, hogy a régi rómaiak szokása szerint, tetszetősen görög szóval PHILOBIBLON-nak nevezzük.

Vége van a prológnak, kezdődnek a fejezetek.

Első fejezet

Mely szerint a bölcsesség kincsestára leginkább a könyvekben rejlik

A bölcsesség és a tudomány drága kincsesháza, mely után minden ember természet adta ösztönből sóvárog, messze felülmúlja a világ minden gazdagságát; hozzá képest a drágakövek értéktelenek, hozzá hasonlítva az ezüst silány agyag, a sárarany parányi homok; ragyogásánál a nap és a hold elhalványul tekintetünk előtt, csodálatos édességéhez viszonyítva, ha megízleljük, a méz és a manna is keserű.

Ó, értéke a bölcsességnek, mely nem halványul el az idők múlásával, szüntelenül viruló virtus, amely abból, akinek birtokában van, kihajt minden vírust! Ó, égi adománya az isteni bőkezűségnek, amely a fények atyjától szállsz alá, hogy a gondolkozó ész az egekig emeld! Te vagy az értelem égi tápláléka, s azok, akik azt megeszik, még éhesebbek, akik megisszák, még szomjasabbak lesznek; te vagy a felvidító harmónia a fáradt lélek számára, aki egyszer hallott, az sehogy sem tévelyeg. Te vagy az erkölcsök mérséklő öre, a szabály; aki szerinted cselekszik, az nem vétkezik. A királyok általad uralkodnak, a törvényhozók általad határozzák meg az igazságot. Akik segítségeddel levetkezik velük született együgyűségüket, kicsiszolják elméjüket és nyelvüket, a bűnök töviseit pedig gyökerestől kitépik, azok feljutnak a tisztségek csúcsaira, és honuk atyái, fejedelmek kísérői lesznek, pedig nélküled dárdákat kovácsolnának ásóvá és ekevassá, vagy talán tékozló fiúként disznókat legeltetnének.

Hol rejtőzködsz legszívesebben, dicső kincs? Hol találhatnak rád a szomjazó lelkek?

Kétség nem fér hozzá, sátradat a könyvekben vontad fel, ahova a Magasságos Isten, a világosságok világossága, az élet könyve vetett alapot számodra. Ott ugyanis mindenki kap belőled, aki kér, megtalál, aki keres, és akik merészen kopogtatnak, azoknak hamarabb megnyitvatik. A kérubok bennük terjesztik ki szárnyaikat, hogy a tanulók értelme felszálljon és a végtelenbe tekintsen, az egyik égi saroktól a másikig, napkeltétől és napnyugattól északtól és a tengertől. A magasságos és felérhetetlen Isten maga van bennük felfoghatóan, és bennük imádják őt; bennük táruul fel az égiek, a földiek és az alvilágiak természete; bennük szemlélhető a jog, melynek segítségével kormányoznak minden államot, bennük különböztetnek meg az égi rangsor hivatalai, bennük vannak leírva a démonok zsarnokságai, velük nem érnek fel sem Platón ideái, és őket nem tartalmazza sem Crato tanszéke.

A könyvekben, úgy találom, élnek a holtak, belőlük látom előre, ami történni fog; bennük van kifejtve a hadviselés, belőlük tárulnak ki a béke jogai. Idővel minden tönkremegy és elsorvad: Saturnus folyton felfalja a maga nemzette gyermekeit. A világ minden dicsősége feledésbe merülne, ha Isten nem gondoskodott volna a halandók számára a könyvek megtartó erejéről.

Nagy Sándor, aki meghódította a világot, Julius Caesar, aki megtámadta a világot és a Várost, és mint első a hadban meg a művészetben, egy személyben egyesítve magához ragadta a világuralmat; a hű Fabricius és a szigorú Cato ma nem léteznének a történelem számára, ha nem volnának meg a könyvek vallomásai. A tornyok földre omlanak, a városok romba dőlnek, a diadalívek szétmállanak. Senki, legyen pápa vagy király, semmit sem találhat, amivel könnyebben elnyerhetné az örökkévalóság kiváltságát, mint a könyvekkel. A könyv, ha készen van, visszafizeti a szerző fáradságát, mert mindaddig, amíg létezik, a szerző is halhatatlan marad, nem pusztulhat el, amint erről Ptolemaiosz tanúskodik az Almagesti prológusában: „Nem halt meg az - mondotta - aki a tudományt életre keltette.”

Következésképpen ki szabhatná meg valamilyen más áru értékével a könyvek felbecsülhetetlen kincsesházát, amelyből a tudós írnok egyaránt felszínre hozhatja az új és a régi dolgokat. A mindent legyőző igazság értékesebb, mint a király, a bor, a nő; szentsége nagyobb tiszteletben áll, mint a barátoké; ez a kanyar nélküli út, a vég nélküli élet, melynek Szent Boëthius gondolatban, szóban és írásban háromszoros lényegét tulajdonított, üdvösebben megmarad és termékenyebben gyümölcsözik a könyvekben. Ugyanis a szó jelentése elvész a hanggal, az észben lappangó igazság rejtett bölcsesség és láthatatlan kincsesház, de a könyvekből kisugárzó igazság igyekszik megnyilatkozni minden tanulni kész érzék számára. Felkínálja magát a látásnak, míg olvasunk, a hallásnak, míg rá figyelünk, mi több, valahogyan még a tapintásnak is, míg eltűri, hogy átírják, összekössék, kijavítsák és megőrizték.

Az észben elzárt igazság lehet ugyan nemes lélek birtoka, mégis, minthogy társtalan, nem tekinthető kedvesnek; róla ugyanis sem a látás, sem a hallás nem képes fogalmat alkotni. A szó igazsága viszont csak a hallásnak nyilatkozik meg, a látás előtt rejtve marad, pedig a látás tárja fel számunkra a dolgokban meglévő sok különbséget, a legfinomabb mozgáshoz rögzödve kezdődik, és azzal csaknem egyszerre meg is szűnik. De a könyvbe írt igazság nem megszakadozó, hanem örökké tartó, nyíltan felajánlkozik megtekintésre. Szemünk hozzáférhető golyóján keresztül az érzékelés előszobáján és a képzelet udvarán át behatol az értelem belső kamrájába, és megtelepszik az emlékezet fekvőhelyén, ahol az elme örök igazságát nemzi.

Végül gondoljuk csak meg, mennyi hasznos, mennyi könnyed, mennyi titkos tanítás van a könyvekben! Segítségükkel milyen biztonságosan vetközhetjük le az emberi tudatlanság condráját anélkül, hogy szégyenkeznénk érte. Tanítómesterek ők, akik pálca meg vessző nélkül, szavak meg harag nélkül, posztó és pénz nélkül tanítanak minket. Ha hozzájuk fordulsz, nem bóbiskolnak, ha érdeklődve megkérdesz őket, nem titkolóznak; nem morognak, ha tévedsz, és tele torokból nem nevetnek rajtad, ha valamit nem tudsz.

Ó, könyvek, ti egyedüli bőkezű adakozók, ti, akik mindenkinek adtok, aki kér, és mindenkit felszabadítottok, aki hűségesen szolgál nektek! Hány ezer meg ezer formában ajánlanak titeket a tudósoknak az isteni ihlet által nekünk adott Írásokban. Hiszen ti vagytok a bölcsesség legmélyebb bányái, amelyekbe az okos ember elküldi fiát, hogy belőlük kincset ásson (Példabeszédek 2. része); ti vagytok az élő vizek kútfejei, amelyeket Ábrahám atyánk ásott ki először, majd Izsák ismét kiásta, és a filiszteusok igyekeznek betömni őket (Genesis, 26. rész). Bizony, ti vagytok a legkedvesebb búzakalászkok, tele szemmel, akiket csak az apostolok keze dörzsölhet szét, hogy belőlük származzék a legédesebb táplálék az éhező lelkek számára (Máté, 12.).

Ti vagytok az arany kelyhek, amelyekben mannát tartanak és a mézzel folyó kősziklák, még inkább a lépesméz, az élet tejének legtermékenyebb emlője, a mindig tele magtárak! Ti vagytok az élet fája, a paradicsomkert négyágú folyója, amelyből táplálkozik az emberi ész, és a kiszikkadt értelem megnedvesül és felfrissül. Ti vagytok Noé bárkája, Jákob létrája és a csatornák, amelyek által azoknak fiai, akik beléjük tekintenek, megszínesednek. Ti vagytok a tanúságtétel kövei és a Gedeon fáklyáit tartó korsók; Dávid tarisznyája, amelyből igen sima kövek szedhetők ki Góliát leterítésére. Ti vagytok a templom arany edényei, a gonoszok fegyvereit tönkretévő papi katonaság védőfegyverei, a termékeny olajligetek, Engadi szőlőskertjei, a terméketlenséget nem ismerő fügefák, a mindig készenlétben tartandó égő mécsesek - és az Írás legszebb hasonlatait alkalmazhatnók a könyvekre, ha képletesen akarnánk beszélni.

Második fejezet

Milyen szeretet illeti meg ésszerűen a könyveket?

Ha a szeretet foka, amelyre valami érdemes, az illető tárgy értékének fokától függ, és ha az előző fejezet valóban meggyőz arról, hogy a könyvek értéke kimondhatatlan, akkor az olvasó előtt világos, mi az ebből levonható, valószínű következtetés. Valószínűt mondok, mert erkölcsi kérdésekben nem támaszkodunk feltétlenül bizonyító eljárásokra, hiszen nem feledkezünk meg arról, hogy a művelt ember a bizonyosságnak csak olyan fokát kutathatja, amilyent belátása szerint a tárgy természete elbír, amint ezt a filozófusok fejedelme az *Ethika* első könyvében bizonyítja. Mert sem Cicero nem hivatkozik Eukleidészre, sem Eukleidész nem támaszkodik Ciceróra.

Mindenesetre arra törekszünk, hogy akár a logika, akár a retorika alapján bebizonyítsuk, miszerint minden gazdagság és minden élvezet szükségképpen hátrányba kerül a könyvekkel szemben a lelki gondolkodásban, ott, ahol a lélek jótékonyság és jótékonyásra int.

Először azért, mert a könyvekben sokkal több bölcsesség van, mint amennyit az összes halandók természetesen fel tudnak fogni; aztán meg a bölcsesség nem sokra tartja a gazdagságot, ahogyan ezt az előző fejezet bizonyítja. Arisztotelész (a *De problematibus*, III., *De problemate* 10. fejezetében) azt a kérdést teszi fel: Miért tűztek ki jutalmakat a régiek azok számára, akik kiválók voltak a tornagyakorlatokban és a testi viadalokban, de soha semmiféle díjat nem helyeztek kilátásba a bölcsesség jutalmazására? A kérdést a következőképpen oldja meg: A tornagyakorlatok esetében a jutalom jobb és kívánatosabb, mint az, amiért adják; a bölcsességnél azonban jobb semmi sem lehet: ezért aztán a bölcsességért semmiféle jutalom nem tűzhető ki. Következésképpen a bölcsességet sem a gazdagság, sem az élvezet nem múlja felül.

Ám senki, csak az ostoba tagadja, hogy a barátság többet ér, mint a bölcsesség, viszont a legnagyobb bölcs pontosan ezt tanítja. De a filozófia fejedelme az igazságot jobban tiszteli, mint a barátságot; a hűséges Zorobabel pedig mindenk fölé helyezi. A gazdagság nem ér fel az igazsággal. Az igazságot főként a szent könyvek őrzik meg és tartalmazzák, mi több, ők maguk az írott igazság, hiszen könyveken nem érthetjük csupán az anyagot, amelyből készültek. A kincsek kevesebbet érnek, mint a könyvek, elsősorban azért, mert a gazdagság legértékesebb nemét a barátok képviselik, amint azt Boëthius *A vigasztalásról* szóló második könyvében igazolja. Arisztotelész szerint pedig ezeknél is többre becsülendő az igazság, amelyet a könyvek tartalmaznak.

Továbbá, mivel ismeretes, hogy a gazdagság elsősorban arra való, hogy egyedül a testet szolgálja, viszont a könyvek értéke az elme tökéletesedésében áll, ez pedig már méltán nevezhető emberi boldogságnak. Világos tehát, hogy az elméjét használó ember szemében a könyvek kedvesebbek, mint a gazdagság. Másfelől, a könyvek segítségével könnyebben megvédhető, nagyobb területekre elterjeszthető, világosabban prédikálható a hit is; éppen ezért a hívőknek elsősorban a könyveket kellene kívánniuk. A könyvekbe megírt igazság az, amelyet meggyőzően tárt fel a Megváltó, amikor elszántan küzdött a kísértővel, és magát nem akármilyen, hanem az írás igazságának pajzsával vértette fel, arról pedig, amit élőszóval akart mondani, kijelentette: „Meg vagyon írva” (Máté, 4.).

Aztán meg senki sem kételkedik abban, hogy a boldogságot többre kell tartanunk a gazdagságnál. A boldogság azonban legnemesebb és legnagyobb képességeink működésében áll - amikor egész elménk belemerül a bölcsesség igazságának szemléletébe, ami leginkább

gyönyörködött az összes erényes cselekedetek közül, ahogyan ezt a filozófusok fejedelme állítja az Ethika tizennegyedik könyvében. Tisztasága és szilárdsága miatt, úgy tűnik, a filozófia is csodálatos élvezetet okozhat, amint ugyanaz a filozófus írja ugyanott, folytatólagosan. Az igazságot sehol sem lehet olyan tökéletesen szemlélni, mint a könyvekben, mivel az általuk folytonossá tett képzelet tevékenysége nem kerül az igazságot befolyásoló értelem hatása alá, és nincs kitéve törésnek. Ezért azután a könyvek látszanak a spekulatív élvezet legközvetlenebb eszközeinek, és ezért tanítja Arisztotelész, a filozófiai igazság napja, ott, ahol a választás alapelveit veszi vizsgálat alá, hogy noha önmagában a filozofálás kívánatosabb, mint a gazdagság, mégis bizonyos esetekben, mint például akkor, ha valaki szükségét szenved, jobb gazdagnak lenni, mint filozofálni (Topica, III).

Mi több, mivel a könyvek a legalkalmasabb tanítómestereink, amint azt az előző fejezet bizonyítja, azért úgy illik, hogy érdemeikhez méltó módon adjuk meg nekik azt a tiszteletet és megbecsülést, amellyel tanítóinknak tartozunk. Végül, mivel minden ember természeténél fogva óhajtja a tudást, és a könyvek segítségével megszerezhetjük a régiek tudományát - amelyre minden gazdagságnál jobban kell vágnunk -, ki lehetne az a természet szerint élő ember, aki ne érezne vágyat a könyvek után? Bár tudjuk, hogy a disznók megvetik a drágagyöngyöket, azért még a bölcs nem riad vissza attól, hogy összeszedje az előtte fekvő gyöngyöket. A bölcsesség könyvtára tehát értékesebb minden vagyonnál, és az összes kívánatos dolgok közül semmi sem hasonlítható hozzá (Példabeszédek, 3.). Következésképpen, aki magát az igazság, a boldogság, a bölcsesség, a tudomány vagy akár a hit buzgó harcosának tartja, annak szükségképpen a könyvek szerelmesévé kell válnia.

Harmadik fejezet

Hogyan kell a könyvek vásárlásánál értékelnünk azok árát?

Az elmondottakból számunkra kedves - mégis, úgy véljük, kevesek által elfogadható - következtetést vonhatunk le, ti. azt: nem szabad, hogy az ár nagysága megakadályozzon bárkit is a könyvek vásárlásában, feltéve, ha az érettük kért összeg rendelkezésre áll, és kivéve, ha az eladó rosszhiszeműségével találkozunk, vagy ha a vásárlásra más kedvezőbb alkalom kínálkozik. Mert a könyvek árát egyedül a (bennük rejtőző) bölcsesség szabja meg, amely kifogyhatatlan kincsesbánya az emberek számára, és ha a könyvek értéke, amint az előbbiek feltételezik, kimondhatatlan, akkor hogyan bizonyulhatna drágának a vétel, ha felmérhetetlen értékű javat vásárolunk? Ezért a könyveket örömmel kell megvásárolnunk, és csak kénytelenségből szabad túladni rajtuk - amint erre az emberek fénye, Salamon int minket a Példabeszédekben (23.): „Szerezz igazságot - mondja -, és el ne adj bölcsességet.”

De amit logikával és retorikával próbálunk igazolni, hadd bizonyítsuk a történelem példáival is. A bölcsek fejedelme, Arisztotelész, akiről Averroes úgy véli, azért élt, hogy szabály legyen a természetben, megvette Szpeuszipposz néhány könyvét, mindjárt annak halála után, 72 ezer sestertiusért; a korban nála fiatalabb, de tanításaiban utána következő Platon, a püthagoreusz Philolaosz könyvét 10 ezer dénárért vásárolta meg, és állítólag ennek alapján készítette el Timaiosz dialógusát, amint azt Aulus Gellius *Az attikai éjszakák* III. könyvének 1. fejezetében elmeséli. Aulus Gellius azért mondja el mindezt, hogy az ostoba is megérthesse: a könyvekhez képest milyen kevésre becsülik a bölcsek a pénzt. Ezzel szemben, annak megismerésére, hogy minden dölyfösség ostobasággal jár együtt, hadd idézzük Tarquinius Superbusnak (a dölyfös Tarquiniusnak) a könyvek megvetésében tanúsított ostobaságát, amelyet ugyancsak Gellius mesél el *Az attikai éjszakák* első könyvének 10. fejezetében.

Állítólag egy teljesen ismeretlen asszony, bizonyos Vetula, a rómaiak hetedik királyához, Tarquinius Superbushoz ment, és felajánlott neki megvételre kilenc könyvet. Ezek, amint állította, isteni jóslatokat tartalmaztak. Érettük azonban akkora összeget kért, hogy a király őt bolondnak mondotta. Ekkor az asszony haragra lobbant, három könyvet a tűzbe dobott, és a többiért ugyanazt az összeget kérte, mint korábban. Amikor a király ezt megtagadta, újabb három könyvet dobott a tűzbe, és a három megmaradottért az előbbi árat kérte. Végül Tarquinius szerfelett megrökönyödött, és örvendett, hogy a háromért annyit fizethet, amennyiért mind a kilencet megvásárolhatta volna. Vetula tüstént eltűnt, sohasem látták, sem azelőtt, sem azután. Ezek voltak a Szibilla könyvek, amelyekből a rómaiak mint isteni orákulumból a tizenötös bizottság (quindecimvirates) egyik tagja által kértek jóslatot, és az a felfogás, hogy a tizenötös bizottság tisztsége ide vezethető vissza. Mi másra tanította bátor tettével Szibilla papnője a dölyfös királyt, mint arra, hogy a bölcsesség edényeit kivéve, a szent könyvek felülmúlnak minden emberi értéket, és amint Gregorius mondja a mennyek országáról: megérnek annyit, amennyid van.

Negyedik fejezet

A könyvek panasza a már hivatalba lépett papok ellen

Saját szüleit vészbe döntő viperák fajzata, hitvány fiókája a hálát sohasem ismerő kakukknak, mely ha erőre kap, megöli életerőt adó saját dajkáját: ilyenek az elfajzott papok a könyvekkel szemben. Kétszínű csalók, térjetelek magatokhoz, és vessetek elfogulatlanul számot azzal, mit nyertetek ti a könyvek által, és rájöttök, hogy egész kiváltságos helyzeteteknek valami módon a könyvek a megteremtői, és nélkülük - ez már kétségtelen - a többi gyámolítók cserbenhagyna.

Bizony, faragatlan tuskókként és erőtlen lényekként csúszva-mászva jöttetek hozzánk: úgy beszéltek, mint a kisgyermek, együgyűek voltatok, mint a kisgyermek, sírva könyörögtetek, mint a kisgyermek, hogy részesei lehessetek a mi tejünknek. Mi pedig nagyon meghatódva könnyeitektől odanyújtottuk a nyelvtan emlőjét, hogy szopjátok, amelyet ti fogatokkal és nyelvekkel folyton tépdestetek mindaddig, míg elveszítettétek a veletek született faragatlanságot, és a mi nyelvünkön kezdtétek hirdetni az Úr dicső dolgait. Azután felöltöztettünk titeket a filozófia kitűnő ruháival, dialektikával és retorikával - amelyekből mindig volt és van tartalékban nálunk -, mivel csupaszok voltatok, mint a megfestésre váró vászon. A filozófia egész házanépe ugyanis két ruhában jár, azért, hogy az értelem mezítlenségét és faragatlanságát egyaránt eltakarja. Majd miután feltűztük rátok a quadrvium négyes szárnyait, hogy szárnyatok legyen, mint a szeráfoknak, és felemelkedjete a kérubok fölé, átküldtünk titeket egy barátunkhoz, s ha a kapuján bátran kopogtattatok, kölcsönkaptátok a Szentháromság Tanának valamennyi földi utas végső boldogságát tartalmazó három kenyerét.

Ha pedig ti azt mondanátok, hogy nem rendelkeztek ezekkel a kiváltságokkal, mi habozás nélkül kijelentjük, hogy vagy mihelyt megkaptátok, nemtörődömségetek miatt el is veszítettétek őket, vagy lustaságból már a kezdet kezdetén, amikor felajánlották nektek, semmibe vettétek. Ha az ilyesmi a ti háládatlan szemetekben csekélységnek tűnik, akkor ezt nagyobbakkal is tetézhettek. Ti vagytok a választott nép, a királyi papság, a szent nemzetség, ti vagytok az Isten sorshúzására külön kiválasztott nép, ti vagytok Isten papjai és szolgálói, sőt titeket egyenesen Isten Egyházának neveznek, mintha a világiakat nem kellene az egyház fiainak hívni. Mivel titeket a világiak fölé helyeznek, a szentélyben zsoltárokat és himnuszokat énekeltek, az oltárt szolgálva és az oltár által élve Krisztus igazi testét alkotjátok, amelyben maga az Isten tisztelt meg titeket nemcsak a laikusoknál, hanem bizonyos fokig az angyaloknál is jobban. Mert melyik angyalának mondta Ő valaha is: Te örök időken pap vagy, Melkhisédek rendje szerint: Ti a Keresztre feszített örökségét szétosztjátok a szegényeknek, holott azt kéri a sáfároktól, hogy az ember hűséges legyen. Ti vagytok az Úr nyájának pásztorai - az élet példája meg tanításotok szava szerint -, és a nyáj tartozik tejjel meg gyapjával megfizetni nektek.

Ó, papok, mindezeknek kik a bőkezű adományozói? Vajon nem a könyvek? Könyörgünk, kegyeskedjete emlékezni rá, mennyi és milyen nagy szabadságot és kiváltságot kaptak a papok a mi segítségünkkel! Valóban mimiattunk, mintegy a bölcsesség és az értelem edényei miatt, mentek fel a tanári katedrára, és neveznek atyáknak az emberek. Mimiattunk váltok csodálatossá a laikusok szemében, és a világegyetem nagy gyertyáiként, különféle rangotok szerint birtokoljátok az egyházi méltóságokat. Segítségünkkel szerveztek meg titeket, amikor még hiányzott arcotokról a szakáll, még zsenge korotokban, amikor viselni kezdtétek fejetelek búbján a tonzúrát. Az Egyház fenyegető szava már akkor óvott a veszedelmektől: meg ne

illessétek az én felkentjeimet, és az én prófétáimnak ne ártsatok, és aki őket vakmerően bántalmazza, hadd sújtsa rája tüstént kíméletlenül saját ütése, a kiátkozás kardjával.

Végül, amikor életetek behódolt az istentelenségnek, és elérkeztetek a püthagoreuszi elágazáshoz, ti a bal ágat választjátok, visszafelé menve otthagytátok az Úrnak kezdetben magatokra vállalt osztályrészét, és tolvajok cinkosaivá lestek. Így aztán a rosszról folytonosan a rosszabb felé haladva, sokféle rablás, gyilkosság és fajtalanság szennyez be titeket, jó híreket és lelkiismereteket bűnök mocskolják be. Az igazságszolgáltatás kényszere kezeitekre és lábatokra bilincset rakva őrizetbe vesz, hogy a legszegényetesebb halállal bűnhődjete. Messzire elkerül akkor a barát és a rokon, nincs aki sajnálkozna sorsotok fölött. Péter megesküszik, hogy ezt az embert ő nem ismeri, a tömeg odakiáltja a bírónak: fészítsd meg, fészítsd meg őt, mert ha őt elbocsátod, nem leszel a császár barátja! Már nincs menekvés, mert meg kell jelenni a törvényszék előtt, nincs fellebbezés, már csak az akasztásra lehet várni.

Mialatt ilyen módon a nyomorult szíve megtelik bánattal, és egyedül a gyászoló múzsaák harmatozzák be könnyeikkel arcukat, szorultságában, keserves jajgatásában mi jutunk eszébe, és hogy elkerülje a halál közelgő veszedelmét, előmutatja a régi tonzúra már alig látható nyomát, és könyörög, hívjanak el minket segítségére, hogy tegyünk tanúságot az egykor ráruházott kiváltságról. Akkor, megkönyörülve rajta, tüstént a tékozló fiú elé szaladunk, és a szökevény rabszolgát kiragadjuk a halál karjaiból. A könyvet, amelyet nem feledett el, odanyújtják, hogy olvassa. Míg félelemtől remegve elolvas néhány szót, a bíró hatalma megintog, a vádló meghátrál, és a halál futásnak ered.

Ó, csodálatos ereje ennek az élettől merített költeménynek! Ó, megváltást hozó ellenszere a gyászos bajnak! Ó, értékes olvasása a zsoltárnak, amely csupán ezért méltó arra, hogy ezután az élet könyvének nevezzük! Hadd sújtsa a laikusokat a világi igazságszolgáltatás karja, hogy zsákba varrva ússzanak Neptunus felé, vagy a földbe ültetve gyümölcsözzenek Plutónak, vagy máglyára rakva ajánlják fel őket kövér égőáldozatként Vulcanusnak, vagy legalább akasszák fel őket és legyenek Juno áldozatai! Ezalatt a mi neveltünket csupán azért, mert olvas az élet könyvéből, a püspök felügyelete alá helyezik, és a szigor átváltozik megértéssé; és míg a (bírói illetékességet) kiveszik a világiak kezéből, a halált megfutamítja a könyvek neveltje, a pap.

Most már hadd beszéljünk az erénynek tartóedényeiről, a papokról. Ki az közületek, aki prédikálni akar és fel mer menni a szószékre vagy az emelvényre anélkül, hogy először minket alaposan ki ne kérdezne? Ki lépik be közületek az iskolába, hogy tanítson vagy vitázzék, anélkül, hogy ne támaszkodnék a mi segítségünkre Először Ezékiellel kell megenned a könyvet, hogy ezáltal emlékezeted gyomra belülről megédesedjék, és az elfogyasztott fűszerek édes íze illatot árásszon kifelé, mint a frissen jóllakott párduc, amelynek leheletét minden vad és szelíd állat, közelébe menve, igyekszik belélegzeni. Hasonlóképpen barátainkban titkon működő természetünkhöz odaözlönnének a jóindulatú hallgatók úgy, miként a mágnes vonzására az önként engedelmeskedő vas. Milyen végtelen ereje van a könyveknek! Párizsban vagy Athénben vannak, de visszhangjuk egyszerre jut el Britanniába és Rómába! Pihennek és mégis mozognak, s bár helyükön maradnak, a hallgatók értelme széthordja őket mindenfelé!

Végül, az irodalom ismeretének birtokában mi formáljuk a papokat, a püspököket, a bíborosokat és a pápát, hogy az egyházi hierarchiában minden dolog illően rendben legyen. Mert mindaz a jó, ami a papi rend hasznát szolgálja, a könyvekből ered. De ebből ennyi elég, mert restelljük felsorolni, mi mindent nyújtottunk mi a papok elfajult nemzetségének, ugyanis minden hálátlan embernek adott ajándék inkább elveszett holminak tűnik, mintsem adománynak.

Ezek után hadd foglalkozzunk kissé azzal, hogy felsoroljuk a jótéteményeinket viszonzó jogtalanságait, fitymálásaikat és kegyetlenségeiket. Nem tudunk ezek minden neméből akár egy-egy példát is felhozni, sőt az egyes gonoszságok főbb neveit sem vagyunk képesek mind számba venni. Először erőszakosan és fegyverrel kiűznek az örökösödési jogon minket megillető papi lakásokból, pedig nekünk egykor a lakószoba belsejében megvolt a magunk csendes zuga. De jaj, ezekben a szörnyű időkben számúznak, és a kapukon kívül túrjuk a nyomorúságot!

Helyünket ugyanis hol a kutyák, hol a madarak, hol pedig a kétlábú állat foglalja el, akinek együttélése a papokkal már ősidők óta tilos, és neveltjeinket mindig arra tanítottuk, hogy az áspiskígyónál és a baziliszkusznál is jobban kerüljék őt. Az asszony ugyanis mindig vetélytársa tanulmányainknak, egyetlen napon sem tartható nyugton. Ha meglát minket valamelyik sarokban, ahol már csak a döglött pók hálója oltalmaz, homlokát összeráncolja, és dühös szavakkal ócsárol meg gúnyolódik rajtunk, és a ház valamennyi bútora között egyedül rólunk jelenti ki, hogy fölöslegesek vagyunk; panaszol, hogy alkalmatlanok vagyunk bármilyen háztartási célra. Javasolja, hogy gyorsan cseréljenek ki értékes sapkákra, szandálra, selyemre, kétszer festett finom posztóra, ruhákra, különféle szőrmékre, lenre és gyapjúra. Valóban lenne is oka erre, ha belátna szívünk belsejébe, ha jelen lenne titkos tanácskozásainkon, ha olvasná Theophrasztosz vagy Valerius könyvét, vagy legalább az értelem fülével meghallgatná a Prédikátor 25. 4. részét.

Ezért siránkozunk házainkért, amelyeket jogtalanul elraboltak tőlünk, a kötéseinkért, amelyekkel ugyan elláttak minket, és bár régen elláttak velük, mégis erőszakos kezek leszaggatták rólunk, annyira, hogy lelkünk a kövezethez tapad, gyomrunk a földhöz ragad, és dicsőségünk porba hullik. Sokféle betegség kínoz: fájlaljuk a hátunk meg az oldalunk, fekszünk, miközben tagjainkat a szélütés sorvasztja; nincs, aki ránk gondolna, nincs, aki enyhítő tapaszt szerezzen számunkra. A fényben átlátszó, velünk született fehérségünk sötétbarnává és sárgává változott, emiatt aztán nincs orvos, aki kételkedni merne abban, hogy sárgasággal vagyunk megfertőzve. Egyesek közülünk köszvényben szenvednek, amint azt kifordult tagjaik világosan bizonyítják. Szüntelen támadóink: a füst meg a por elsorvasztották látásunk élet, és a máris csipázó szemünket hályog borítja.

Hasunkat a mohó férgektől szüntelenül rágott belső részünk fájdalmas görcsei emésztik; ránk szakadt mindkét Lázár nyavalyája, és nincs senki, aki cédrusolajjal megkenne minket, vagy odakiáltaná nekünk, miután már négy napig rothadtunk: Lázár, jöjj ki! Sajgó sebeinket, amelyek oly szörnyen elborítanak, bár ártatlanok vagyunk, senki sem köti be gyógyírral, és nincs senki, aki vérző kelevényeinkre tapaszt tenne, de megtépetten, mialatt borzongunk, bedobnak a sötét sarkokba, vagy könnyek között Szent Jóbbal a trágyadombra vetnek ki, vagy, amit még elmondani is szörnyű, a közönséges szennycsatornák mélyére temetnek el. A vánkost, amelynek a mi evangéliumi oldalainkat kellene feltámasztania, kihúzzák alólunk, pedig őket illetné meg az első járandóság a papi bevételekből; mindenkorra biztosítaniuk kellene számunkra az élet mindennapi szükségleteit, mert az ő gondjaikra bíztak.

Hadd panaszoljuk el megint egy másik fajta, személyünket jogtalanul és túl gyakran erő sérelmünket. Ugyanis rabszolgáknak meg cselédlányoknak adnak el, és túszoikként ülünk a kocsmákban, de nincs, aki kiváltana minket. Durva mészárszékek zsákmányai leszünk, ahol könnyeink kegyes folyása nélkül nem tudjuk végignézni, hogyan vágják le a juhokat és a szarvasmarhákat, ahol ezerszer meghalunk a bátrakat is fojtogató félelemtől. Zsidóknak, szerencseneknek, eretnekeknek és hitetleneknek adnak át, akiknek nyílmérgetől szerfölött remegünk, és akik - tudott dolog - atyáink közül néhányat pusztító varázsszerrel tettek tönkre. Mi, akiket a tudományok mestereinek kellene tartaniuk, és akik urai vagyunk minden alá-

rendelt mesterségnek, az alattvalók irányítására vagyunk rábízva úgy, mintha egy végtelenül nemes uralkodón paraszti saruk taposnának. A papság fényűző és buja élvhajhászása miatt akármilyen szabó, varga vagy cipész és akármilyen mesterséget űző kézműves börtönébe zárva őriz minket.

Most a jogtalanságnak egyik újabb fajtáját szeretnők felhozni, amely egyaránt sérti személyünket és legdrágább értékünket, a jó hírünket. Nemes származásunkat nap mint nap ócsárolják, silány kompilátorok, fordítók, átdolgozók, új szerzők nevét írják ránk, és elveszítjük régi nemességünk; s az alatt, míg az egymást felváltó nemzedékekben újjászületünk, teljesen elkorcsosodunk. Így akarattunk ellenére egy nyomorult mostohaapa nevét tűzik ránk, és a fiaikat megrabolják igaz atyáik nevével. Vergilius sorait, pedig még élt, egy fűzfapoéta követelte magáénak. Egy bizonyos Fidentinus magának igényelte Cocus Martialis műveit, akire Martialis maga pirított rá méltán e szavakkal:

Fidentinus, a vers, amelyet recitálsz, az enyém volt.

Most már-már a tied - oly hamisan szavalod.

Ezek után lehet-e csodálkozni azon, ha auktoraink halála után ezek a papi majmok velünk ékesítik fel bojtjaikat, és míg élnek, arra törekszenek, hogy megraboljanak, mihelyt kiadtok minket. Ó, mily gyakran állítjátok rólunk régiekről, hogy csak az imént születtünk, és hányszor próbáltatok megtenni minket fiaknak, akik valódi atyák vagyunk, és akik belőletek papokat faragtunk, a tudományotok termékének mertek nevezni. Tényleg, bár Athénból származtunk, most mégis azt állítjátok, hogy rómaiak vagyunk, mert Carmenta megrabolta Kadmoszt, és akik csak a minap születtünk Angliában, holnap újra születünk Párizsban, onnan Bolognába visznek, és itáliai származásúnak tesznek meg, pedig ezt semmiféle vérrokonság nem igazolja.

Jaj, milyen rossz másolókra bízotok rá, hogy leírjanak minket, milyen hibásan olvastok, gyógyításotokkal megöltök, pedig közben azt gondoljátok, hogy buzgóságotokban rendbe tettetek minket. Kénytelenek vagyunk gyakran eltűnni a barbár magyarázókat, és akik idegen nyelveket nem ismernek azt hiszik, hogy egyik nyelvről a másikra fordítanak le minket; így emiatt a szöveg elveszti értelmét, a mondat rútul megcsönkul, és ellenkezője lesz annak, amit a szerző gondol! Igazán előnyös lenne a könyvek helyzete, ha nem ártott volna nekik a Bábel torony eszméje, ha az egész emberi nem csak egyetlen nyelvben élt volna tovább.

Terjengős panaszunkhoz még egy utolsó záradékot akarunk hozzáfűzni; ez azonban a rendelkezésre álló anyaghoz képest igen rövid. Ti. azt, hogy noha a hívő lelkek világosságai vagyunk, mégis mindenféle, a betűket sem ismerő festőknek adnak át, és ó, jaj, aranyművesekre bíznak, hogy aranylapok tartói legyünk, mintha nem volnánk a bölcsesség szent edényei. Laikusok birtokába kerülünk igaztalanul, ami minden halálnál keservesebb számunkra, mert ők népünket csekély összegért eladják, és ellenségeink lesznek a bíráink.

Az elmondottakból mindenki előtt világos, milyen végtelen sok vádat hozhatnánk fel a papok ellen, ha nem jutna eszünkbe saját hírnevünk; mert a katona, aki megkapta elbocsátó levelét, ragaszkodik pajzsához és fegyvereihez, a nyájas Corydon megbecsüli rozoga ekéjét, kétfogatú kocsiját, hadaróját, cséplő szekerét és ásóját, hasonlóképpen minden kézműves kedveli mesterségének szerszámain, csak a hálátlan pap fitymálja és hanyagolja el az értékeit, amelyekből hivatalának tekintélyét meríti újra meg újra.

Ötödik fejezet

A könyvek panasza tulajdonosaik, a szerzetesek ellen

A szerzetesi rendeknek a könyvek gondozásában tanúsított tiszteletre méltó igyekezete rendszerint igen alapos, és közösségükben olyan gyönyörűséget szokott szerezni, mintha a könyvek képviselnék minden gazdagságukat. Egyesek ugyanis saját kezükkel másolgatták, felhasználva a zsolozsmázások közötti szüneteket és szabad idejüket, ha ilyenre szert tehettek, valamint a testi pihenésre megszabott időt is a könyvek készítésére fordították. Fáradozásaik eredménye, hogy ma a legtöbb kolostorban a tanulóknak az üdvözülés tanát hirdető, a laikusok ösvényére gyönyörűséges fényt szóró kérubos könyvekkel telt hírneves, szent kincsházak tündökölnek. Ó, áldott munkája a kéznek, mely több boldogságot szerez, mint bármilyen mezei foglalkozás! Ó, kegyes szorgoskodás, amelyben sem Márta, sem Mária nem érdemli meg a feddést! Ó, örömteli ház, amelyben a termékeny Lea nem irigyli a szépséges Rákhelt, és a tett meg az elmélkedés egyszerre részesülnek kölcsönösen egymás örömeiből! Ó, boldog, számtalan eljövendő nemzetség részére hasznot hajtó előrelátás, melyhez nem hasonlítható semmiféle faültetés, semmiféle magvetés, a gulyák fölött érzett semmiféle pásztori öröm, a megerősített várak semmilyen építménye!

Ezért szükségképpen halhatatlan azoknak az atyáknak az emlékezete, akik egyedül a bölcsesség kincsházában gyönyörködtek, és szorgalmasan remekművű világító mécseseket készítettek a jövő sötét árnyai ellen. Isten ígéjének meghallgatására támadt éhségük csillapítására nem parázs alatt sült, sem pedig árpa vagy penészes, hanem kovásztalan, a szent bölcsesség finom lisztjéből a legnagyobb gonddal készült kenyeret sütöttek, hogy vele az éhező lelkek boldogan táplálkozhassanak. Ők voltak a keresztény hadsereg legderekabb bajnokai, akik erőtlenségüket igen vitéz fegyvereikkel védelmezték. A maguk idején ők voltak a rókák legkörültekintőbb vadászai, akik ránk hagyták örökül hálóikat, hogy megfogjuk a fiatal, fejlődő szőlőinket szüntelenül pusztító rókákat. Valóban, kiváló, örök áldásra érdemes atyák, méltán lehetnétek boldogok, ha hozzátok hasonló ivadékok nemzettetnek volna, ha nem elfajzott, nem kétes értékű sarjat hagytatok volna magatok után, hanem olyat, aki oltalma lehetne az eljövendő időknek.

Ám fájdalommal mondjuk, már a gyáva Terszítész forgatja Akhilleusz fegyvereit, és a harci ménnek pompázó nyeregdíszait lusta szamarakra vetik; vaksi baglyok hivalkodnak a sasok fészkeiben, és az ostoba kánya ráül a sólyom helyére (a vadász pálcájára).

Bacchust mindenki imádja,
borát bendőjébe zárja
nappal, éjjel;
de a könyvet lefitymálja
kezeiből a sutba vágja szerteséjjel.

Mintha a mai idők jámbor szerzetesi népét becsapnák a nevek gyakori felcserélésével. *Liber patrum*nál többre becsüli *Liber patert*, és szerzetesi tudományuk manapság a serlegek kihörpintésébe és nem a könyvek írásába merül bele; attól sem iszonyodnak, hogy ezt Timotheusz szemérmetlen, buja zenéjével kapcsolják össze, és ilyen módon a duhajkodó dala és nem a gyászoló siralmas éneke jelenti a szerzetesi foglalkozást.

Manapság a szerzetesek olvasmányai és tanulmányai a nyáj meg a gypjű, a termény meg a csűr, a pórégagyma meg a zöltség, az ital meg a kancsók, kivéve néhányat a kiválóbbak közül, akikben az előttük élő atyáknak ugyan nem a hasonképe, de valamilyen halvány arc-

vonása mégis meghúzódik. Aztán meg nem áll rendelkezésünkre semmiféle anyag, hogy a rendtartásnak azon szabályait ajánlhassuk nekik, amelyek a rólunk való gondoskodásra vagy a mi tanulmányozásunkra vonatkoznának. Noha tiszteletet keltő nevüket a kettős szabályzatok alapján viselik, mégis elhanyagolják Augustinus rendtartásának nevezetes záradékát, ahol minket papjainak e szavakkal ajánl: Hadd üssék fel a könyveket mindennap meghatározott órában, aki pedig ez órán kívül kéri őket, ne kaphassa meg!

Aligha tartja meg valaki is ezt az egyházi ima elmondása utáni, tanulásra vonatkozó kegyes szabályt, ám a világ dolgaival törődni, az elhagyott eke után nézni, úgy vélik, ez a legnagyobb bölcsesség. Hátukra kapják a tegezt, a nyilat, kezükbe veszik a fegyvert, a pajzsot, és az alamizsnát a kutyáknak és nem a szűkölködőknek vetik oda. Rabjaivá válnak a kocka- és szerencsejátékoknak és minden olyan dolognak, amelytől óvni szoktuk a világiakat. Így hát nem csodálkozhatunk azon, ha velünk nem méltóztatnak törődni, mert azt látják rólunk, hogy ellenezzük életmódjukat.

Következésképpen, tisztelendő atyák, kegyeskedjete visszaemlékezni elődeitekre, szentel-jétek magatokat odaadóbban a könyvek tanulmányozására, mert nélkülük minden vallás meginog, nélkülük a buzgóság erénye kiszárad, mint a cserép, nélkülük nem adhattok semmi fényt a világnak.

Hatodik fejezet

A könyvek panasza a kolduló barátokra

Lelki szegények, de hitben gazdagok, söpredékei e világnak és sója a földnek, megvetői a földi létnek és halászhálói az embereknek, milyen boldogok vagytok, ha nélkülözést szenvedtek Krisztusért és meg tudjátok őrizni türelemben a ti lelketeket! Mert nem az igazságtalanságot megbosszuló nélkülözés, sem szüleitek balsorsa, sem valamilyen kényszerű ínség kényszerít titeket erre a koldulásra, hanem a buzgó akarát és a krisztusi választás, amely által azt az életmódot ítélték a legjobbnak, amelyet az ígében és a példaadásban egyaránt emberré lett Mindenható Isten a legjobbnak nyilvánított. Bizony, ti vagytok a mindig szülő Egyháznak legújabb magzatai, akik isteni rendelésből legutoljára léptetek az Atyák és a próféták helyére, hogy szavatok kimenjen minden földre, és felvértelve üdvösséget nyújtó tanainkkal, terjesszék minden király és nép előtt Krisztus legyőzhetetlen hitét.

Hogy az atyák hitét leginkább a könyvek foglalják magukba, azt fennebb a második fejezet eléggé kifejti. Abból fényel világosabb, hogy nektek jobban kell szeretnetek a könyveket, mint a többi keresztényeknek. Az a ti rendeltetésetek, hogy magot vessetek minden vizek mellé, mert a Mindenható nem válogatós a személyekben, és a Legkegyelmesebb, aki kész volt meghalni érettünk, nem kívánja a bűnösök halálát, de a töredelmes szívűeket meggyógyítani, az elesetteket felemelni, a gonoszokat a szelídség lelkével megjavítani akarja. Ezzel az igen üdvös céllal ingyen ültetett el titeket a mi kegyes Anyaegyházunk, és miután elültetett, megöntöztött kegyeivel, miután megöntöztött, elhalmozott kiváltságaival, hogy a papoknak és a káplánoknak legyenek munkatársai a hívő lelkek üdvösségének megszerzésében. Ezért miként rendtartónk kijelenti, a prédikátorok rendjét főként a Szentírás tanulmányozására és felebarátaink üdvösségére létesítették, amiből következik, hogy nemcsak Augustinus püspöknek a könyvek tanulmányozását minden egyes napra előíró szabályzatából, hanem, ha elolvassák az említett rendtartás előszavát, annak már a címéből megtudhatják, hogy a prédikátorok elkötelezték magukat a könyvek szeretetére.

De jaj, őket is, akárcsak másokat, akik az ő példájukat követik, a könyvek hagyományos tiszteletétől és tanulmányozásától három fölösleges gond tartja vissza, ti. a gyomor, a ruházkodás és a lakás gondja. Megfeledezve ugyanis a Megváltó parancsáról (akiről a zsoltáríró kijelenti, hogy szívén viseli a szegények és a nyomorultak ügyét), az esendő test szükségleteivel vannak elfoglalva, azzal, hogy a szabályzat ellenére, ruházatuk fényűző, lakomáik pazarok legyenek, épületeik oly magasra törjenek, mint a várak oromzata, ami pedig egyáltalán nem illik szegénységükhöz. E három dolog miatt minket könyveket, akik mindig előmenetelüket szolgáltuk, és tisztességes helyet biztosítottunk számukra a hatalmasok és a nemesek soraiban, eltávolítottak szívük érzelmei közül, és a szinte nélkülözhető holmik közé soroztak, bizonyos csekély értékű, de nagyra tartott füzetek kivételével, amelyekből furcsa varázsigéket és koholt ostobaságokat hámozni ki, nem a lelki táplálék felfrissítésére, hanem inkább a hallgatók fülének csiklandozására.

A Szentírást nem magyarázzák, hanem elvetik, úgy tárgyalják, mintha a falvakban elcsépett és mindenki előtt jól ismert volna, noha annak még a peremét is csak kevesen érintették, pedig olyan mély értelmű, hogy amint Szent Augustinus mondja, az emberi értelem, bármennyit is virraszt mellette, a legnagyobb odaadással és a legkitartóbb tanulással sem képes felfogni. Ha Ő, aki megvetette az alázatosság szellemének alapjait, kegyeskedik megnyitni kapuját, akkor, aki szorgalmasan belemélyed, az erkölcsi tudomány ezer meg ezer tanítását magozhatja ki

belőle, amelyek a legüdőbb frissességgel bontják ki virágaikat, és a legkellemesebb ízekkel csiklandozzák a hallgatók értelmét.

Ezért az evangéliumi szegénység első hirdetői, miután valami módon lerótták tiszteletüket a világi tudományok előtt, és miután egész észbeli tehetségüket összpontosították, magukat a Szentírás tanulmányozására szentelték, és éjjel-nappal Isten törvényén elmélkedtek. Mindazt, amit éhező gyomruktól meg tudtak vonni, vagy félmeztelen testüktől el tudtak csenni, külön nyereségnek tekintették, és könyvek vásárlására vagy másolására fordították. Világi kortársaik felfigyeltek odaadásukra és tanulmányukra, és a világ különböző részein drága áron összegyűjtött könyveiket az egész Egyház épülésére nekik adományozták.

Valóban, manapság, amikor annyi buzgalommal hajhásszátok az anyagi nyereséget - ha emberi fogalmak szerint beszélünk -, józan ésszel elképzelhető, hogy az Isten kisebb gondot visel rátok, akikről azt látja, hogy nem bíztok ígéreteiben, és reményeitek az emberi előrelátásba helyezve nem gondoltok a hollóra meg a mezők liliomaira, amelyeket a Mindenható táplál és öltöztet. Nem jut eszetekbe Dániel és a főtt húsételeket vivő Habakuk, sem Illésre nem emlékeztek, akit egyszer a szárazságban a hollók, máskor a pusztában az Isten angyala szabadított meg az éhségtől, Saretában pedig az özvegyasszony az isteni bőkezűség által, amely alkalmas időben minden élőlénynek megadja a maga eledelét. Félünk, hogy a nyomorúság lejtőjén zuhantok lefelé, és kétségek az isteni kegyelemben, valamint bizalmatok saját okosságotokban aggodalmat kelt bennetek a földiekért. A túlságos aggodalom a földi dolgokért megfoszt titeket a könyvek és a tanulás szeretetétől, és ilyen módon manapság Isten ígéjének kárára visszaéltek a szegénységgel, melyet ti egyedül az anyagi haszon kedvéért választottatok.

Amint a nép fecsegi, gyümölcszedő kampóval húzzátok a fiatalokat a valláshoz, s miután vallomást tesznek hitükről, már nem oktatjátok őket fenytésekkel és szigorral, amint koruk megkívánja, hanem hagyjátok, hogy kolduló barangolásokra vállalkozzanak és engeditek, hogy a tanulásra felhasználható időt - szüleik bosszúságára, az ifjak veszedelmére és a rend kárára - barátaik kegyének megnyerésére fordítsák. Így nem csoda, ha megtörténik, hogy akiket engedetlen gyermekeként nem fogtatok tanulásra, amikor megnőnek, tanítaniuk kell, holott erre teljesen méltatlanok és tudatlanok. Így a kezdeti kis hiba végül óriási lesz. Mert szedett-vedett, összeelegyedettség laikus nyájatokban felnő a teremtmények átkos sokasága, akik - ennek ellenére - annál szemtelenebbül követelik maguknak a prédikálás tisztségét - a szentige megvetésére és a lelkek veszedelmére -, minél kevésbé értik, hogy mit beszélnek.

Bizony megszegitek a törvényt, és ökröt számmal fogva be szántotok, valahányszor az Úr mezejének művelését egyformán rábizzátok tudósra és tudatlanra. Meg vagyon írva: az ökrök szántanak, és a szamarak legelnek mellettük, hiszen a bölcs ember kötelessége, hogy prédikáljon, az együgyű pedig, hogy csendben táplálja magát a szentbeszéd hallgatásával. Hány követ dobtatok manapság Mercurius halmára! Hány lakodalmat szereztek a bölcsesség eunuchjai számára! Hány vak őrt szalasztottatok körül az Egyház falain!

Ó, lusta halászok, akik csak mások hálóját használjátok, amelyekkel, ha elszakadnak, mindössze annyit tehetnek, hogy jól-rosszul megjavítjátok őket, újakat azonban egyáltalán nem tudtok kötni. Mások munkájába ültetek bele, mások tudományát mondjátok fel, másoknak gyarlón begyakorolt bölcsességét szajkózzátok színpadias lármával. Miként az ostoba papagáj utánozza a hallott szavakat, úgy lesznek az ilyen szónokok mindenki szerzői, de auktorai egyetlen műnek sem. Bálám szamarát utánozzák; jóllehet maga érzéketlen volt, mégis nyelvében ékesszóló gazdájának tanítója lett, pedig az próféta volt. Térjete meg, Krisztus szegényei, forgassatok buzgón minket, könyveket, akik nélkül a béke evangéliumának előkészítésére sohasem tudjátok illően felővezni magatokat.

Pál apostol, az igazság prédikátora és a pogányok jeles tanítója, minden felszereléseként ezt a hármát hozatta el Timotheussal: felső köpenyét, könyveit és hárttyáit (Thimotheushoz írott levele, 2: 4-13.); ezzel mintegy példát mutatott az egyházi férfiaknak, hogy rendes ruhában járjanak, tanulásuk végett tegyenek szert könyvekre és hárttyákra. Ez utóbbiakat az apostol igen sokra értékeli, mert így szól: „Kiváltképpen a hárttyákat.”

Valóban béna az a pap, és sok mindenben rútul megcsönkített saját kárára, aki teljesen járatlan az írás művészetében: szavaival a levegőt csapdossa, és csak azokat építi, akik jelen vannak, de a távol levők és az utódok érdekében semmit sem tesz. Íróeszköz volt a derekán a siránczóók homlokára *tau*-t felíró férfiúnak (Ezékiel 9, 4), amivel képletesen azt jelezte, hogy ha valakinek nincs jártassága az írásban, nem vállalkozhatik arra, hogy a megtérést prédikálja.

Végül, a jelen fejezet összegezéséeként, a könyvek azt kérik töletek: értelemmel felruházott fiataljaitokat fogjátok be a tanulásra. Adjátok meg számukra a nélkülözhetetlen anyagiakat, és tanítsátok őket ne csak jóságra, hanem fegyelemre és tudományra is; fenyítsétek virgácsal, nyerjétek meg kedveskedéssel, puhítsátok meg apró ajándékokkal, és ösztönözzétek a büntetések szigorával, hogy egyidőben legyenek tanítványai Szókratésznek - erkölceikben - és a peripatetikusoknak - tudományukban. A tegnap, mintegy a tizenegyedik órában, az előre-látó atya bevezetett titeket a szőlőbe. Bánjátok meg lustaságotokat, mielőtt még késő lenne. Ó, bárcsak az okos szőlősgazdával együtt szégyenkeznétek tisztességtelen koldulásotokért! Akkor ugyanis, kétségtelen, odaadóbban szentelnétek magatokat a könyvek tanulmányozására.

Hetedik fejezet

A könyvek panasza a háborúra

Magasságos Isten, szerzője és kedvelője a békének, szórd szét a háborúra vágyó népeket, mert az minden vésnél jobban árt a könyveknek. A háború ugyanis megfosztva az ész ellenőrzésétől, dühösen megtámad mindent, amivel szembe kerül. Minthogy nem használja az ész fékező erejét, megfontolás, különbségtevés nélkül tör előre és pusztítja el az értelem tartó edényeit.

Ilyenkor az okos Apolló behódol Püthónnak, Phroneszisz (értelem), a kegyes anya, Phreneszisz (örültség) hatalmába kerül. Ilyenkor a szárnyas Pegasust Corydon istállójába zárják, és az ékesen szóló Mercuriust megfojtják. Háború idején az okos Pállászt átdöfi a tévedés töre és a kellemes múzskákat elnémítja az örület véres zsarnoksága.

Ó, kegyetlen látványosság, ahol a filozófusok Phoebusát, az örök-bölcs, Istentől magától a világ urának megtett Arisztotelészt láthatod gonosz kezektől megkötözve, szégyenletes vasláncokba verten, amint a gladiátorok vállukon kiviszik szent otthonából, őt, aki méltó volt arra, hogy törvényadója legyen a világ törvényhozójának, és birodalmat szerezzen annak császára fölött, láthatod, amint egy hitvány piperkőc a háború legigazságtalanabb törvénye alapján rabszolgává teszi!

Ó, gonosz hatalma a sötétségnek, amely nem fél semmibe venni Platón elismert istenségét, aki egyedül volt méltó arra, hogy még mielőtt a Teremtő lecsillapította volna a lázadó káosztól támasztott viszályt, és még mielőtt az alak (tevékenység) felöltötte volna anyagruháját, az Ő tekintete elé tartsa az eszményi típusokat, és bemutassa alkotójának a világegyetem őstípusát, hogy az érzéki világot ilyen módon az égi világ mintájára lehessen megformálni! Ó, könny-facsaró látvány, hol megtekintheted bűnös hóhértól szolgaságba vetve a tiszta erkölcsű Szókratészt, akinek cselekedete erény, beszéde tudomány, és aki a természet törvényeiből vezette le a társadalmi igazságot!

Siratjuk Püthagorászt, a harmónia szülőatyját, akit a háború kínzó fűriái szörnyen megkorbácsoltak, és dal helyett a galambok siralmas panaszát hallatja. Sajnálkozunk Zénónon is, a sztoikusok fejedelmén, aki hogy szándékát el ne árulja, nyelvét fogával leharapta, és remegés nélkül kiköpte a zsarnok elé! Ó, jaj, most mozsárban szétdőrzölve Diomedón ismét halálra zúzta.

Persze nem tudunk méltó gyásszal elsiratni minden, a világ különböző részein, a háborúk forgatagában elpusztult könyvet. Mégis síró tollal emlékezünk arra a romlásra, melyet Egyiptomban az első alexandriai háború idején a segédcsapatok vittek véghez, amikor 70 ezer kötet lett a lángok martaléka. Ezeket a Ptolemaiosz királyok idők hosszú során gyűjtötték össze, amint azt Aulus Gellius elmeséli (*Az attikai éjszakák* VI. könyvének 15. fejezetében).

Elképzelhető, mekkora atlantiszi nemzedék pusztult el akkor! A földrészek valamennyi mozgása, a csillagzatok kapcsolatai, a Tejút jellege, az üstökösöknek előrejelzett nemzedékei és minden, ami az égben vagy az éterben van - valamennyi együtt! Ki ne borzadna el egy ilyen rettenetes égőáldozattól, ahol vér helyett tintát ajánlottak fel, ahol a sercegő pergamenek fehéren izzó pernyéi vérrel voltak borítva? Ahol annyi ezer meg ezer ártatlant emésztett el a pusztító láng, pedig ajkukról egyetlen hazug szó sem hangzott el, ahol az örök igazság annyi megszentelt tartóját a kíméletlen tűz búzhődt hamuvá változtatta.

Ehhez képest Jephtah vagy Agamemnón áldozatát, amelyben a kegyes leányt atyja kardja öli meg, jelentéktelen büntettnek tartjuk. Elgondolhatjuk, hány munkája vesztetett el a híres Herculesnek, amikor most másodszor dobták a lángokba, akiről a csillagászatban való jártassága miatt azt mondják, hogy egyenes nyakkal tartotta az égboltozatot.

Ionithus az eget titkait nem embertől vagy ember segítségével tanulta, hanem isteni ihlet hozta tudomására, és testvére, Zoroászter, a tisztátalan szellemek kiszolgálója, feltárta azokat a baktriaiak előtt; Szent Énokh, a paradicsom előjárója pedig prófétált róluk, még mielőtt a világból az égbe ragadtatott volna; végül elsőnek Ádám tanította ezeket fiainak, ugyanis önkívületbe esve, megpillantotta azokat az örökkévalóság könyvében. Valószínű, legalábbis ezt tartják róluk, szörnyű lángokban pusztultak el.

Feltevések szerint ennek a tűznek idején mentek veszendőbe: az egyiptomi vallásrendszer, amelyet egy könyv, a *Logostilosz* (Tökéletes Szó) oly nagyon ajánl, a görögországi Athént kilencezer évvel megelőző régi Athén alkotmánya, a khaldeusok jósigéi, az arabok és az indiaiak megfigyelései, a zsidók szertartásai, a babilóniaiak építésze, Noé földművelése, Mózes jövendölései, Józua földmértana, Sámson rejtélyei, Salamon problémái a Libanon cédrusától egészen az illatos izsópig, Aesculapius ellenszerei, Kadmosz nyelvtana, a Parnassus költeményei, Apolló jóslatai, Jászón argonautái, Pálámédész stratégiája és a tudományok sok más, megszámlálhatatlan titka.

Bizony, Arisztotelész nem tartotta volna titokban bizonyító szillogizmusát a kör négyszögesítéséről, ha ezek a szörnyű háborúk megkímélték volna a régiek könyveit, akik ismerték az összes természeti módszereket; amint könnyen elképzelhető, nem hagyta volna a világ örökkévalóságáról szóló problémát nyitott kérdésnek. Az emberi értelem többirányúsága és örökkévalósága tekintetében sem maradt volna semmilyen kétség, ha a régiek tökéletes tudománya nem lett volna kitéve a gyűlölt háborúk pusztításainak. Mert a háború minket szét-szór idegen országokba, megcsonkít, megsebesít és szörnyen elrútít, a föld alá temet, a tengerbe merít, a lángok martalékvá tesz, és pusztít a halál minden nemével.

Mennyi vérünket ontotta a harcias Scipio, amikor a római birodalom ellenfelét és vetélytársát, Karthágót, féktelenül rávetve magát, feldúlta. A tízéves trójai háború közülünk hány ezret meg ezret küldött e világból a túlvilágra! Hányan kerestünk rejtekhelyet a legtávolabbi provinciákban, mikor Cicerót Antonius parancsára megölték! Míg Boëthius száműzetésben volt, Theodoricus hányunkat szórt szét a világ különböző tájaira, mint a juhokat, amelyeknek pásztorát megölték. Amikor Seneca Nero kegyetlenségének áldozata lett, és akarva nem akarva átlépte a halál küszöbét, hányan vettünk búcsút tőle és vonultunk vissza könnyezve, azt sem tudva, milyen tájakon keressünk oltalmat.

Szerencsés volt az a könyvszállítás, amelyet állítólag Xerxész rendelt el Athénból Perzsiába és Szeleukosz visszahozatott Perzsiából Athénbe. Ó, örvendetes boldog hazatérés! Ó, csodálatos öröm, amelyet akkor láthattál Athénben, amikor az anya diadalmasan elébe ment magzatainak, és ismét megmutatta a szobákat, ahol egykor őket dajkálták. Régi otthonukat visszaadták korábbi lakóinak, és a gyorsan simára gyalult deszkákból és gerendákból a leggondosabban összeillesztették a cédrus szekrényeket, elefántcsonton arany feliratokkal jelöltek meg minden egyes rekeszt, és ezekbe hozták nagy tisztelettel a könyveket. Úgy helyezték el ügyesen, hogy egyik se legyen útjába a másiknak, amikor beteszik, vagy a túlságos zsúfoltság miatt ne sértse meg testvérét. Különbözik nincsen se szeri se száma azoknak a károknak, amelyeket a háborúk és a felkelések okoztak a könyvek nemzetségének. De mivel a végtelent semmiképpen sem lehet felsorolni vagy számba venni, azért itt véglegesen elhelyezzük Gádeszt a mi panaszainknak (határt szabunk panaszainknak), és gyeplőnk visszafordítjuk imáinkhoz, amelyekkel kezdtük, és alázatosan könyörgünk, hogy az Olümposz irányítója, valamint az egész világ legfenségebb Kormányzója szilárdítsa meg a békét, távolítsa el a háborúkat és oltalma alatt tegye csendessé napjainkat.

Nyolcadik fejezet

A sokféle lehetőségről, amellyel a könyvek egész gyűjteményét szerezhettük be

Mivel mindennek rendelt ideje és alkalmatossága vagyon - amint a bölcs Prédikátor VIII. része tanítja -, hadd térjünk rá annak a sokféle lehetőségnek előadására, amellyel szándékunkban, a könyvek beszerzésében, az isteni jószág segít minket.

Ámbár ifjúkorunk óta mindig élveztük a művelt és a könyvszerető emberek társaságát, mégis csak amikor a világban előhaladtunk, és ismeretséget kötöttünk a király öfenségével, és ő befogadott minket háza népébe, nyertünk igazán nagy lehetőségeket arra, hogy kedvünkre meglátogassunk minden helyet, és szinte vadásszunk a legkitűnőbb berkekben, a magán-, a köz-, a kolostori és a világi könyvtárakban.

Valóban, a királyi kegy folytán könnyű lehetőség nyílt számunkra a könyvek rejtékhelyeinek szabad felkutatására mindvégig, míg a győzhetetlen Fejedelemből, Anglia fényesen diadalmaskodó királyának, Edwardnak, a Hódítás óta a harmadiknak - akinek uralmát a Mindenható sokáig békében tartsa meg - különböző, először udvari, azután országának közügyeire vonatkozó hivatalait töltöttük be, nevezetesen a kancellári és a kincstartói tisztségeket.

Könyvszeretetünknek szárnyas híre csakhamar mindenfelé eljutott, és azt terjesztették rólunk, hogy olyan nagy vágy él bennünk a könyvek, különösen a régiek iránt, miszerint jóindulatunk könnyebb megszerezni egy könyvecskével, mint pénzzel. Mivel az imént mondott, emlékeztetre méltó Fejedelemből kegye felkarolt minket, használni vagy ártani, előnyére vagy hátrányára tudtunk lenni nagyoknak és kicsinyeknek egyaránt, és adományok meg jutalmak, ajándékok meg ékszerek helyett a szemünknek és szívünknek egyformán kedves, elmocskolódott könyvecskék és megrongálódott kódexek özönlöttek hozzánk.

Majd a leghíresebb kolostorok könyvesházai tárultak fel. Megnyíltak a fiókok, felpattant a ládák fedele, és a hosszú századokon át sírjukban szunnyadó könyvek kábultan ébredtek fel, és a sötét helyeken rejtőző valamennyi kötet már a szokatlan fény sugaraiban fürdött. Az egykor teljesen ép és sértetlen művek most szakadozottak és mocskosak voltak, egérpizok fedte be őket, a szű rágása átlukasztotta, és élettelenül feküdtek. Amelyeknek egykor öltözete bíbor és lenvászon volt, most zsákvászon és porszőnyegen heverték, átadva a feledésnek, és a férgek fészkeinek tűntek.

Ennek ellenére, ha szerét ejtettük, nagyobb élvezettel ültünk le közéjük, mint jó orvos gyógy- és illatszereinek raktárába, és közöttük megtaláltuk vonzódásunk tárgyát és ösztönző szerét. Ilyen módon a tudomány szent edényei gondoskodásunk és őrizetünk alá kerültek: egyesek ajándékképpen, mások vásárlás útján, némelyeket pedig bizonyos időre kaptunk kölcsön.

Nem csoda, hogy amikor sokan azt tapasztalták, az ilyenféle ajándékok nekünk örömet okoznak, önszántukból arra törekedtek, hogy kielégítsék szükségleteinket, főként inkább olyan dolgokkal, amelyeket maguk könnyebben nélkülöztek, mint olyasmivel, amit a nekünk tett szolgálataik révén szereztek. Mi is szívesen gondoskodtunk ügyeik előreviteléről, úgy hogy egyrészt bevételük növekedjék, másrészt az igazság se szenvedjen csorbát.

Egyébként, ha arany és ezüst serlegeket, fajlovakat, busás pénzösszegeket halmoztunk volna fel, akkor azokban az időkben gazdag kincstárat rendezhettünk volna be magunknak. De ténylegesen a könyveket és nem a fontokat akartuk, jobban szerettük a kéziratokat, mint a forintokat, és a vékony pamfleteket többre értékeltük, mint a telivér hátaslovakat. Ehhez járult az is, hogy ugyanannak az örök emlékeztető, igen dicsőséges Fejedelemből gyakran voltunk

követei, és az ország ügyes-bajos dolgában hol a római Szentszékhez, hol a francia udvarba vagy a világ más hatalmaihoz volt küldetésünk, terhes követségekben és veszedelmes időkben, de mégis mindenüvé magunkkal vittük a könyvek szeretetét, amelyet a mérhetetlen vizek nem tudtak kioltani. Ez ugyanis mint fűszerezett ital megédesítette összes kóborlásaink keserűségét. Az ügyek szövevényes bonyodalmai és veszélyes nehézségei és a közélet alig járható labirintusai után ez adott lélegzetvételnyi időt, hogy kissé nyugodtabb légkört élvezzünk.

Ó, Istenek szent Istene a Sionban! Az élvezet mekkora áradata örvendeztette meg szívünket, valahányszor alkalmunk volt meglátogatni Párizst, a világ paradicsomát, és ott időzhettünk, ahol szerelmünk nagyságához képest a napok mindig keveseknek tűntek! Gyönyörű könyvtárak vannak ott, illatosabbak, mint a fűszerraktárak, van ott mindenféle könyvet tartalmazó viridarium, vannak ott a tudósok lépteitől remegő akadémiai mezők, vannak ott athéni szórakoztató helyek, peripatétikus sétányok, parnasszusi hegyfokok és sztoikus csarnokok.

Látható ott Arisztotelész, aki egyaránt mértéket szab a művészetnek és a tudománynak, és akié minden, ami legalábbis a hold alatti világ vonatkozásában a tudományokban a legjobb. Ptolemaiosz ott méri ábrákkal és számokkal a bolygók koncentrikus és excentrikus sugarait és csomóit; Pál ott tárja fel a titkokat; Dionüsziosz, a szomszédja, ott hozza összhangba és különbözteti meg a szent hivatalokat; a szűzi Carmenta ott adja vissza latin betűkkel mindazt, amit Kadmosz föníciai betűkkel összegyűjtött; ott valóban megnyitottuk kincstárunkat, megoldottuk pénzeszacskóink szíjait, és örömteli szívvel szórva a pénzt, sárért meg homokért felbecsülhetetlen értékű könyveket vásároltunk. Hitvány, hitvány - mondja minden vásárló, de hiába, mert íme milyen jó és milyen nagyszerű összegyűjteni az egyházi hadviselés fegyvereit, hogy meglegyenek eszközeink az eretnekek támadásainak visszaverésére, ha ilyesmik felütnék fejüket.

Egészen tudatában vagyunk annak, hogy ezzel a legnagyobb alkalmat ragadtuk meg, mert zsenge korunktól fogva félretéve minden előítéletet, a legkörülményesebb gondoskodással vontunk magunk köré minden mestert, diákot és a különböző tudományok professzorait, akik elméjük élességével és tudásuk hírével a leginkább kitűntek. A velük folytatott megértő beszélgetésekből vigasztalást nyertünk. E beszélgetéseken, hol az érvelés bizonyító láncsorai, hol a természeti folyamatok és az egyházi doktorok értekezései révén, hol a dolgok allegorikus jelentéséről tartott ösztönző beszédek által, igen kellemesen szórakoztunk, úgy, mint egy gazdag és nagyon változatos szellemi ünnepen.

Ilyen embereket választottunk társainknak tanuló éveinkben, ilyeneket lakótársaknak, ilyeneket útítársaknak, ilyeneket vendégeknek asztalunk mellé, röviden ilyen barátokat kerestünk a sors minden forgatagában. De mivel nincs boldogság, amely sokáig tartana, egyszer-másszor elvesztettük a világító fények barátságát, amikor az igazság letekintett az égből, és megérdemelt egyházi előléptetéseken és méltóságokban részesültek. Így történt azután - amit csak helyeseltünk -, hogy saját dolgaik után nézve, kénytelenek voltak távol maradni társaságunktól.

Említsünk még meg egy másik igen kényelmes módszert, amelynek segítségével a régi és az új könyvek nagy tömege jutott birtokunkba. Mi ugyanis sohasem vetettük meg vagy néztük le a kolduló rendeknek Krisztusért vállalt szegénységét; ellenkezőleg, őket mindenütt a világon együttérzésünk szíves karjaiba fogadtuk, és a legbarátságosabb szeretettel rávettük, hogy személyünk iránt odaadók legyenek. Ilyen módon édesgettük magunkhoz és Isten nevében nagy adományokkal kedveskedtünk nekik, mégis mindannyiuknak úgy voltunk jótevői, hogy közben olyanoknak tűntünk, mint akik valamennyiüket külön-külön atyai jóindulatunkba fogadtuk. Ugyanis szorult helyzetükben menedék voltunk számukra, és kegyes támogatásunk sohasem

tagadtuk meg tőlük; ezért azután méltók lettünk arra, hogy kívánságaink lelkes támogatói és végrehajtói legyenek cselekedetben és gondolatban egyaránt. Ezért, amikor bejárták a tengereket és a szárazföldeket, bebarangolták a világ térségeit és átkutatták a különböző tartományok egyetemeit, felső iskoláit, a jutalom egészen biztos reményében azon buzgólkodtak, hogy kívánságaink teljesítsék.

Milyen nyulacska maradhatna rejtve ilyen éles szemű vadászok között? Milyen halacska menekülhetne el az ő horgaik, hálói vagy hurkaik elől? E szaglászóknak semmi sem kerülhetne el figyelmét, a szent Isteni Törvény gyűjteményétől kezdve egészen a tegnapi hamis következtetéseit tartalmazó könyvecskékig. Ha a keresztény hit forrásánál, a szentséges Római Curiában elhangzott egy áhítatos beszéd, vagy valamilyen különös kérdést új érvekkel szellőztettek meg, ha a párizsi alaposság, amely mostanában inkább az antikvitás tanulmányozásán, mint az igazság mélyreható felderítésén buzgólkodik, ha a régi idők fényeitől megvilágított, mindig az igazság új sugarait lövellő angol találékonyság valamit létrehozott a tudomány gyarapítására vagy a hit megvallására, az mind azonnal, még frissen, anélkül, hogy valami fecsegő összezaggyálta vagy valami szellemeskedő megcsonkította volna, áramlott fülünkbe, és a legtisztább borsajtóból egyenesen emlékezetünk agyaghombárába áradt, hogy megtisztuljon a seprőtől.

Valahányszor, történetesen, azokba a városokba vagy helyekre tértünk be, ahol az imént említett kolduló barátok kolostorai vannak, nem restelltük meglátogatni könyvtáraikat és könyveiknek bármilyen más tárát; valóban, ott a legnyomasztóbb szegénységben a bölcsesség igen drága kincseit találtuk felhalmozva. Batyuikban és szatyraikban nemcsak az urak asztaláról a kutyák számára lehullatott morzsákat találtunk, hanem kovásztalan oltári kenyeret, az angyalok kenyerét, amelyben minden benne van, ami élvezetet okoz, sőt Józsefnek gabonával telt hombárjait is, Egyiptom minden készletét és a legdrágább ajándékokat, amelyeket Sába királynő vitt Salamonnak.

Ezek az emberek, mint a hangyák, szüntelenül betakarításra gyűlnek össze, s mint okos méhek állandóan gyártják a mézsejteket. Ezek Bésaleélnek utódai abban, hogy kigondolnak minden lehetőt, amit aranyban, ezüstben vagy drágakőben az egyház templomának felékesítésére meg lehet csinálni. Hozzáértő hímszók ők, akik elkészítik a főpap felső palástját és efodját és a papok összes különféle ruháit. Ők készítik a vászonfüggönyöket, a palástot, a vörösre festett kosborokat, amelyekkel felékesítik a hadakozó egyház szent sátorát. Ők a földművesek, akik magot vetnek, a gabonát cséplő ökrök, a zengő kürtök, a Fiastyúk ragyogó csillagai, a saját pályájukon maradó, Siserával folytonosan harcoló csillagzatok. És hogy tisztelet adassék az igazságnak, és ugyanakkor ne befolyásoljon senki ítélete: bár ők csak az imént, a tizenegyedik órában mentek be az Úr szőlőjébe, amint a tőlünk oly nagyon szeretett könyvek fennebb, a hatodik fejezetben elfogódottan kifejtették, mégis az alatt a rövid óra alatt többel gyarapították a szent könyvek állományát, mint az összes szőlőműves együttvéve. Pál nyomába léptek, aki elhivatását tekintve a legutolsó, de az igehirdetésben a legelső volt, és másoknál sokkal nagyobb területen terjesztette Krisztus evangéliumát.

Miután ránk ruházták a püspöki rangot, magunk mellé vettünk közülük néhányat mindkét rendből, vagyis a prédikátorok és a minoriták rendjéből, mint személyi kíséretet, családunk vendégbarátait, erkölcsükben meg tudományukban jeles férfiakat, akik fáradhatatlan buzgalommal szentelték magukat a különböző könyvek javítására, magyarázatára, fedőlapokkal való ellátására és kompilációjára.

Noha kétségtelen, valamennyi szerzetes sokoldalú közreműködésével szereztük egybe mind az új, mind a régi műveknek igen gazdag gyűjteményét, mégis itten, megérdemelten, külön dicsérrettel illetjük a prédikátorokat, mert úgy találtuk, hogy az összes papi rendűeken túl-

menően, féltékenység nélkül, igen segítőkészek voltak, és áthatva valamilyen isteni nagylelkűségtől, a világító bölcsesség nem kapzsi, hanem alkalmas birtokosainak bizonyultak.

Mindezen a fentebb tárgyalt alkalmatosságokon kívül szert tettünk a papír- és a könyvárusok ismeretségére, nemcsak azokéra, akik saját hazánkban laknak, hanem azokéra is, akik elszórtan élnek a francia, a német és az olasz honban. Mivel pénz bőven folyt hozzájuk, őket sem a távolság nem akadályozta, sem a tenger háborgása nem riasztotta el, és a pénz sem hiányzott költségeik fedezésére, hogy el ne küldjék vagy el ne hozzák az általunk kívánt könyveket. Mert bizonyosak voltak benne, hogy a belénk vetett reményükben nem csalatkozhatnak, de nálunk bőséges, kamataival együtt járó viszonzatszolgálatra találnak.

Végül, a mi szívélyes, mindenki szeretetét külön-külön megnyerni akaró barátságunk nem hanyagolta el a vidéki iskolák rektorait, a műveletlen gyermekek tanítóit sem. Ellenkezőleg, valahányszor alkalom adódott, bementünk kis kertjükbe, talpalatnyi földjükre, és a felszíni jó illatú virágokat felszedtük, a már senyvedt, de a tanulók számára még hasznos gyökereket kiástuk, s ezek megtakarítva utálatos nyersségüktől, az ékesszólás adományával képesek meggyógyítani a szív ütőereit. Az ilyen dolgok tömegében találtunk néhányat, amelyek nagyon megérdemelték a helyreállítást. Ha ezeket gondosan megtakarítjuk és kiszabadítjuk az idő álarca alól, az éktelenítő rozsdától, méltók arra, hogy ismét visszanyerjék kellemes külsejüket. A szükséges eljárásokat alkalmazva, az eljövendő feltámadás mintájaként, felélesztettük, valahogyan új életre keltettük és meggyógyítottuk őket.

Egyébként nálunk, udvarházainkban, mindig nagy számban voltak másolók, írnokok, korrektorok, könyvkötők, illuminátorok és általában olyanok, akik haszonnal veritékezhetek a könyvek szolgálatában. Végül, mindkét nembeliek, minden rendűek és rangúak kopogtatására, akiknek a könyvekhez valamilyen közük volt, szívünk ajtai nagyon könnyen megnyíltak, és kegyünk ölén kényelmes pihenőhelyet találhattak.

Azokat pedig, akik könyvet hoztak, úgy bocsátottuk be, hogy a korábban jövők tömege ne csökkentse a később érkezők szívélyes fogadását, vagy az előző nap gyakorolt jótéteményünk ne befolyásolja előítéletesen a mait. Ezért a tőlünk felemlített valamennyi személyt a könyvek vonzására szolgáló mágnesekként használtuk fel szüntelenül, és így hozzájutottunk a tudomány edényeihez, és a legjobb könyvek a legkülönbébb utakon hozzánk szállingóztak. Ez az, aminek elbeszélésére ebben a fejezetben vállalkoztunk.

Kilencedik fejezet

Bár a régiek műveit jobban szerettük, de a kortársak tanulmányait sem vetettük meg

Noha a kortársak újításai sohasem voltak elfogadhatatlanok ízlésünk számára, és mindig hálás érzéssel gondoltunk azokra, akik a tudományoknak szentelték magukat, és elődeik felfogását valami bölcs vagy hasznos dologgal gazdagították, mégis a régiek alaposan kidolgozott műveinek tanulmányozására nagyobb vonzalmat éreztünk. Nekik ugyanis vagy már születésüknél fogva áthatóbb értelmi képességük volt, vagy esetleg jobban belemerültek a kitartó tanulásba, vagy e mindkét hatóerőtől felruházva jutottak előre. Arra az egyre azonban határozottan rájöttünk, hogy az utódok alig képesek megtárgyalni elődeik felfedezéseit, és nem tudják hasznosítani mindazt, amit a régiek fáradságos találékonysággal kieszeltek.

Miként ugyanis, olvasmányaink szerint, a régiek a testi fejlettség tekintetében nagyobbak voltak, mint amilyeneknek a mostani idők által kitermelt embereket ismerjük, azonképpen nem képtelenség feltételezni, hogy a régiek között a legtöbben ragyogóbb tehetséggel voltak megáldva, hiszen azt látjuk, hogy az általuk végzett mindkét fajta munkában utánozhatatlanok maradtak az utódok számára. Ezért írja Phocas nyelvtanának előszavában:

Mindent feltártak már bölcs iratokban az ősök:

Így hát szólj tömören, s újszerű lesz a műved.

De valóban, ha a tudományszomjról és a tanulásban tanúsított szorgalomról van szó, ők egész életüket teljesen a filozófiának szentelték, kortársaink viszont manapság csak a heves ifjúkor néhány évét áldozzák lagymatagon erre, de azt is váltakoztatva a bűnök izzó tüzeivel; a szenvedélyek elcsitulása után, amikor eljutnak arra a magas értelmi színvonalra, hogy az oly nehezen feltárható igazságot képesek felfogni, máris belekeverednek a világi teendőkbe, visszavonulnak, és búcsút mondanak a filozófia iskoláinak.

Ifjú értelmük pezsgő mustját a filozófia nehézségeinek áldozzák, a lehiggadt, seprőjétől megtisztult bort gazdasági foglalatosságokra fordítják. Továbbá, miként Ovidius a *De Vetula* első könyvében méltán panaszkodik:

Azt, ami hasznot hajt, hajszoja az emberi elme,
Ritka a tudni törő, bőséget akar ma a többség;
Szép Tudomány, így prostituálnak; a szűz ölelésed
Portékává lett immár kalmár tenyerében,
Nem magadért vizsgálnak: mint eszközt nyereségre,
Cél a vagyonszerzés - ez a fő! nem filozofálni!

És lennebb:

... Bölcsélet is hát

Száműzetést szenved, leigazza a Pénzvágy

- akiről ismeretes, hogy a tanulás legerősebb ellensége.

Valóban, hogy a régiek nem szabtak más határt a tanulásnak, mint az életnek, arról Valerius világosít fel a Tiberiushoz írott nyolcadik könyvének hetedik fejezetében, sokaknak példája által. Karneádész, mondja, egész életében a bölcsesség fáradhatatlan katonája volt; miután betöltötte a kilencvenedik évét, egyugyanazon nap vetett véget életének és filozofálásának. Iszokratész kilencvennégy éves korában egy nagyon jó könyvet írt; Szophoklész ugyanazt tette, amikor csaknem százéves volt. Szimonidész nyolcvanéves korában verseket írt; Aulus

Gellius nem kívánt tovább élni, csak addig, amíg írni tud, amint erről ő maga tesz tanúságot *Az attikai éjszakák* előszavában.

Eukleidész Szókratikosznak tudományszomját Taurusz, a filozófus szokta idézni, azért, hogy az ifjakat tanulásra ösztönözze, amint Aulus Gellius említett műve hatodik könyvének a tizedik fejezetében elmondja. Mivel az athéniek gyűlöltek a megariaiakat, határozatot hoztak, hogy ha valaki a megariaiak közül Athénba menne, halállal lakoljon. Akkor Eukleidész, aki megari volt, és a rendelet előtt Szókratészt hallgatta, női ruhát öltött magára, és éjnek idején húszezer lépésnyi utat tett meg Megarából Athénbe és vissza, hogy hallgathassa Szókratészt. Oktalan és túlzott volt Arkhimédésznek, a mértan művelőjének a lelkesedése, mert nem akarta sem nevét megmondani, sem fejét a tőle rajzolt ábráról felemelni, amivel pedig halandó élete fonalát meghosszabbíthatta volna, hanem jobban belemerült a tudományba, mint az életbe, és éltető vérével vérezte be azt az ábrát, amelyet tanulmányozott.

Tárgyunkra végtelen sok példát hozhatnánk fel, ám a megkívánt rövidség még azt sem engedi meg, hogy legalább átfussunk rajtuk. De - és ezt sajnálattal mondjuk - a mostani idők híres papjai egészen más úton járnak. Már fiatal korukban a nagyravágyás emésztíti őket, tapasztalatlan karjukhoz gyengén illesztik hozzá az önálló vélemény ikaruszi szárnyát, és már éretlen fővel kapkodnak a doktori süveg után; gyermek létükre több fakultás érdemtelen tanárai lesznek; ezeken azonban távolról sem lépésről lépésre haladnak előre, hanem mint a kecskék, ugorva jutnak fel a hegyre. Mivel azután egy kissé belekóstoltak a fenséges hegyi patakba, azt hiszik, hogy azt egészen, fenekestül kiürítették, noha torkuk is alig nedvesedett meg. És mivel megfelelő időben nem rakták le az elemi ismeretek szilárd alapját, roskatag épületet emelnek, bizonytalan alapzaton. Most, amikor már felnőttek, szégyellik elsajátítani, amit már ifjúkorukban kellett volna megtanulniuk, és bizony így kénytelenek örökké bűnhődni azért, mert igen gyorsan ugrottak a meg nem érdemelt méltóságok után.

Emiatt és ezekhez hasonló okok miatt az iskolás újoncok, az annyira kevés éjjeli virrasztás mellett, nem szereznek maguknak olyan szilárd tudást, amilyen a régieknek volt, ha akárhány tisztséget is viselnek, ha méltóknak is tartják címekre, ha hivatalos öltözködés tekintélyé is avatja őket, ha ünnepélyesen be is iktatják idősebbek tanszékeire. Mihelyt kiragadják őket a bölcsőből, és sebtében elválasztják az anyatejtől, máris Priscianus és Donatus szabályait emlegetik; még éretlenek, álluk még szörtesen, máris gyerekes dadogással fűjják a *Kategóriákat* és a *Peri Hermeniaszt* amelynek megírásakor a fenséges Arisztotelész állítólag a tollat szívébe mártotta. Nem illő sietséggel és értéktelen diplomával jutottak fel a fakultások lépcsőin, és indulatosan kezdet emelnek a szentséges Mózesre; arcukat sűrű felhőkben az ég fekete vizével hintik meg, fejüket, bár nem díszíti még a kor dere, mégis odanyújtják a püspöki süveg.

Ezt a halálos betegséget nagyban terjesztik, és a kiszemelt papi hivatalok megszerzésében igen veszélyes lépésekkel segítik őket a megtévesztő folyamodványokkal kicsikart pápai províziók, a bíborosok és a hatalmasok visszautasíthatatlan könyörgései, a barátok és a szülők kapzsisága, akik a vérrokonság alapján építik a Siont, és egyházi méltóságokat helyeznek kilátásba unokáik és tanítványaik számára, még mielőtt azok a természet folyása vagy tudományuk kiforrottsága révén megérték volna rájuk.

Ó, fájdalom, azt látjuk, hogy e lázroham miatt, amelyre panaszkodunk, máris leszedték Párizs palladiumát, és ennek az annyira nemes egyetemnek a buzgósa lelohadt, sőt csaknem jéghideg lett, pedig sugari egykor fényt árasztottak a világ minden sarkába. Pihen ott most minden író tolla, a könyvnyomdások nem követik egymást, és nincs aki új auktorként kezdene feltűnni. Tanításaikat suta beszédekbe göngyölítik, és hiányzik belőlük a logika leghalványabb szikrája is; kivéve ha titkos virrasztásaikon a mi angol találékonyságunkat tanulmányozzák, amelyet nyíltan befekéltének.

Úgy látszik, a csodás Minerva körüljárta az emberiség valamennyi népét, és bátran elment a világ egyik végétől a másikig, hogy magát mindenkinek kinyilatkoztassa. Látjuk, amikor éppen meglátogatja az indiaiakat, a babilóniakat, az egyiptomiakat, az arabokat és a latinokat; már elhagyta Athént, már elment Rómából, már áthaladt Párizson, és már boldogan Britanniába érkezett, a leghíresebb szigetre, vagy inkább a mikrokozmoszra, hogy magát mind a görögök, mind a barbárok adósának tüntesse fel. E tökéletes csoda láttára a legtöbb megértik, amilyen mértékben ellanyhul Franciaország filozófiája, olyan mértékben válik katonasága teljesen férfiatlanná és erőtlenné.

Tizedik fejezet

A könyvek fokozatos tökéletesítése

Mialatt buzgón kerestük a régiek bölcsességét, a Bölcs tanácsának megfelelően (Prédikátor 39: 1 szerint a bölcs ember felkutatja a régiek minden bölcsességét), azt gondoltuk, nem szabad arra a nézetre hajlanunk, mely úgy véli, hogy a művészetek ősi alapítói már teljesen kiirtottak belőlük minden fogyatékoságot, hiszen tudjuk, hogy a jelentéktelen egyéni találmányok megbízható mérlegen lemérve viszik valamivel előbbre a tudományt. A tudományok hatalmas állománya pedig fokozatos gyarapodással, sokaknak lelkiismeretes kutatásai révén, mintegy az egyéni jegyek külön-külön való hozzáadásával növekedett arra a nagyságra, amelyben látjuk. A tanítványok ugyanis mestereik tanításait újra meg újra kohóba rakják, folyékonnyá olvasztják, és addig főzik a korábban elhanyagolt salakot, amíg a föld méhében kipróbált, hétszer, a tökéletességig megtisztított arannyá válik, és nem teszi foltossá semmilyen belekeveredett tévedés vagy kétség.

Arisztotelész sem szopta az ujjából azokat a csodálatos műveket, amelyeket az egész világ alig képes magába fogadni, holott benne óriási lángész lakozott, a természet rajta akarta kipróbálni, mennyi értelem adható hozzá egy halandóhoz, a Magasságos Isten pedig alig helyezte őt lennebb az angyaloknál. Ellenkezőleg, hiúz szemének élességével belelátott a héberek, a babilóniaiak, az egyiptomiak, a kaldeusok, a perzsák, de nem kevésbé a médek szent könyveibe; a kiművelt Görögország ezeket ugyanis mind átvitte a maga kincsesházába. Ezek helyes megállapításait elfogadta, egyenetlenségeit kisimította, fölösleges hajtásait lenyesegette, hiányosságait kipótolta, tévedéseiket kiigazította, mert úgy vélte, hogy nemcsak azoknak tartozunk hálával, akik helyesen tanítanak, hanem azoknak is, akik tévelyegnek, hiszen ezzel szinte alkalmat nyújtanak az igazság könnyebb felderítésére, amint ezt ő maga világosan megmondja a *Metaphysica* második könyvében. Hasonlóképpen, sok jogtudós hozta létre a *Pandectát*, sok orvos a *Tegnit*, így adta ki Avicenna a *Kánont*, így Plinius híres, vaskos művét, a *Historia Naturalist* és így Ptolemaiosz az *Almagest*it.

Mert, amint az évkönyvírónál nem nehéz felismerni, hogy a későbbi mindig az előtte valóra támaszkodik, aki nélkül a tovatűnő korokat sehogy sem tudná felidézni, hasonlóképpen kell gondolkoznunk a tudományok művelői felől is. Egymagára ugyanis senki nem hozott létre semmiféle tudományt, mert a régi és az újak között ott találjuk a közbülsőket; persze, régiek a mi korunkhoz viszonyítva, de a tudományok alapvetéseihez képest újak, és szerintünk ők a legnagyobb tudósok.

Mire jutott volna a latinok kiváló költője, Vergilius, ha kevésbé aknáztta volna ki Theokritoszt, Lucretiust és Homéroszt, ha nem az ő tinójukkal szántott volna? Mire jutott volna, ha egyáltalán nem olvasta volna Partheniosz és Pindarosz műveit, s ha ékesszólásukat nem tudta volna utánózni? Mire jutott volna Sallustius, Tullius, Boëthius, Macrobius, Lactantius, Martianus és általában a latin írók egész serege, ha nem ismerték volna Athén tudományos termékeit vagy a görögök könyveit?

Bizonyos, hogy Hieronymus, aki három nyelven tudott, aztán meg Ambrosius és Augustinus - aki saját vallomása szerint gyűlölte a görög tudományt -, majd Gregorius - aki azt írja magáról, hogy egyáltalán nem tudott görögül - kevéssel járulhattak volna hozzá az Egyház tanításához, ha a tudósabb Görögország mit sem juttatott volna nekik. A Görögország folyóitól öntözött Róma, mint korábban görög mintára szülte meg a maga filozófusait, ugyanúgy termelte ki később az igaz hit tudórait. A hitelvek, melyeket felmondunk, a görög homlokok veritékei; ezeket az ő zsinataik nyilvánították ki, és sokaknak vértanúsága szilárdította meg.

Mégis velük született lomhaságuk a dicsőséget, történetesen, a rómaiaknak engedte át, ugyanis amilyen mértékben emezek kevésbé voltak képzetek a tudományokban, olyan mértékben maradtak kevésbé állhatatosak a tévedésekben. Bizony, az ariusi gonoszság csaknem az egész egyházat elsorvasztotta. Istenkáromló dühében a Szűz ellen háborgó nestoriusi könnyelműség nem nyílt harcban, hanem vitában fosztja meg az Ég királynőjét nevétől és Theotokosz (Isten Anya) jellegétől egyaránt, ha Kürillosz, a legyőzhetetlen harcos, fel nem készül a párviadalra és az efészoszi zsinat támogatásával, szellemének hevességével azt gyökerestől ki nem irtja.

Számtalanok a görög eretnkségeknek formái és szerzői, mert miként szent hitünknek ők voltak ősi művelői, ugyanúgy - amint a hiteles történetírás bizonyítja - ők voltak az első konkolyhintők is. Így azután később még rosszabbak lettek, mialatt ugyanis arra törekedtek, hogy az Úrnak szegélytelen felsőruháját megosszák, a tan ősi tisztaságát teljesen elejtették, és megvakultan az újdonság homályaitól, feneketlen mélységbe zuhannak, ha Isten, akinek bölcsességét számmal nem lehet kifejezni, a maga titkos hatalmával nem gondoskodott volna róluk.

Egyelőre ennyi elég: mert eddig ér ítélőképességünk határa. Az elmondottakból mégis levonhatunk egy következtetést: a görög nyelv ismeretének hiánya ma túlságosan nagy akadályt jelent a latin írók tanulmányozásában, mert enélkül a régi keresztény vagy pogány írók hittételei nem érthetők meg. A számos csillagászati tanulmány miatt szükségképpen hasonló felfogásra jutunk az arab nyelvet illetően, a héber felől pedig a szent biblia szövege miatt; ezeket a hiányosságokat V. Kelemen (pápa) valóban orvosolja, ha csak a püspökök hűségesen meg is tartanák az olyan könnyen kiadott rendeleteket. Ezért gondoskodtunk arról, hogy tanulóinknak egyaránt előírjuk a héber és a görög nyelvtant bizonyos egyéb olyan kiegészítésekkel, amelyek segítik a tudományszomjas diákokat abban, hogy alapos ismereteket szerezzenek az említett nyelvek írásában, olvasásában, de nem kevésbé megértésében is. Ámbár a nyelvi sajátosságokat csak a fül utáni hallás közölheti a lélekkel.

Tizenegyedik fejezet

Miért becsüljük többre a szabadművészeti, mint a jogtudományi könyveket?

Amilyen mértékben hasznosabb a világ fiainak a polgári jog gyakorlása az anyagi előnyök megszerzésében és a földi javakkal való sáfárkodásban, oly kevésbé nyújt az segítséget a világosság fiai számára a szentírás titkainak és a hit rejtett szentségének megértésében. A jog ugyanis főként e világ szeretetére kötelez el minket, de ezáltal az ember, amint Jákob bizonyítja, ellenségévé válik az Istennek. Valóban, a maga bonyolult, egyik vagy másik irányba egyaránt tekerhető szabályaival, a jog gyakrabban kiterjeszti, mint megszünteti a határtalan kapzsiság szülte emberi viszályokat, bár tudott dolog, hogy a törvényeket a jogtudósok és a kegyes fejedelmek éppen a viszályok csillapítására hozzák.

Valóban, mivel ugyanaz a tudomány foglalkozik az ellentétekkel, és mivel az ész ereje ellenkező célokra is felhasználható, s ugyanakkor az emberi értelem inkább hajlik a rosszra, mint a jóra, e tudomány művelőivel megtörténik, hogy többet foglalkoznak a viszályok élesztésével, mint a békével; és ahelyett, hogy a törvényeket a törvényhozó szándékának megfelelően alkalmazzák, azok értelmét erőszakosan, a saját fondorlatos céljaik érdekében kicsavarják.

Ezért azután, jóllehet elménket már gyermekkorunk óta hatalmába kerítette a könyvek mindent felülmúló szeretete, és egyedüli szenvedélyünk az érettük való szüntelen vágyakozás volt, mégis a polgári joggal foglalkozó könyvek iránt kisebb vonzalmat éreztünk; ezek beszerzésére kevesebb gondot és költséget fordítottunk. Hasznosak ugyan ezek is, de csak úgy, mint a skorpió a vadállatok harapása ellen, mint Arisztotelész, a tudomány Napja mondotta a logikáról a *De Pomo* című könyvében.

Észrevettük, hogy a törvények és a tudományok jellege között bizonyos különbség nyilvánul meg. Minden tudomány élvezetet talál abban és vágyik arra, hogy feltáruljanak alapelveinek titkai és belső részeinek szemléltetésével kitűnjenek gyökerei, amelyekből kirügyezik, és hogy észrevehetően napfényre kerüljön forrásának eredete, mert ilyen módon a következtetésnek az igazság alapelveire vonatkozó és vele összhangzó fényétől magának a tudománynak egész teste világosodik meg, és egyetlen része sem marad homályban. Ezzel szemben a törvények, minthogy csupán a társadalmi élet szabályozására vonatkozó megegyezések és emberi rendelkezések, vagy éppen az alattvalók nyakára dobott fejedelmi jármok, nem engedik meg, hogy őket a synterézisz fokára, a méltányosság eredetére levezessük, mert attól lehet tartani, hogy bennük több az önkényes akarati elem, mint az ésszerű ítélet. Ezért a bölcsek véleménye rendszerint az, hogy a törvények kiváltó okai nem szolgálhatnak megfelelő vitatárgyul.

A valóságban, akárcsak a művészetek, sok törvény egyedül a megszokásból, nem pedig szillogisztikus szükségességből nyeri érvényességét, amint azt Arisztotelész, az iskolák Phoebusa a *Politika* második könyvében kifejti, ahol megcáfolja Hippodámosz alkotmányát, amely jutalmat ígér az új törvények hozóinak; a régi törvények eltörlése és az újak meghozása ugyanis egyenlő az érvényben levő törvények erejének gyöngítésével. Mert mindaz, ami állandóságát egyedül a megszokásból nyeri, a szokás megszűnésével elkerülhetetlenül maga is megsemmisül.

Ezekből elég világosan megérthető, hogy amint a törvények sem nem művészetek, sem nem tudományok, hasonlóképpen a törvénykönyvek tulajdonképpen sem tudományos, sem művészeti alkotásoknak nem nevezhetők. És azt sem lehet a tudományok közé sorolni, amit mi megfelelő szóval *geológiának* (földtannak) nevezünk. A szabad tudományokról szóló könyvek viszont annyira hasznosak a szent írás szempontjából, hogy segítségük nélkül az értelem hiába törekednék annak megértésére.

Tizenkettedik fejezet

Miért szorgoskodunk annyira a nyelvtankönyvek készítésében?

Mialatt folyton gyönyörködtünk a könyvek olvasásában, és szokásunk szerint mindennap olvastunk vagy felolvastattunk belőlük, világosan számot vetettünk azzal, mennyire akadályozza a helyes megértést akár egyetlen szónak hiányos ismerete. Ugyanis egyetlen mondat értelme sem fogható fel, ha annak valamelyik részét nem ismerjük. Ezért elrendeltük, hogy az idegen szavak jelentését különös gonddal jegyezzék melléjük, és töretlen figyelemmel tanulmányoztuk a régi nyelvtanok helyesírását, verstanát, szófejtését, mondattanát; és gondoskodtunk, hogy az idő igen hosszú folyásában értelmüket veszített kifejezéseket találó magyarázatokkal tisztázzák, hogy ezáltal tanítványaink számára az utat simává tegyék.

Kétségtelen, ebben rejlik egész magyarázata annak, miért igyekeztünk a grammatikusok sok elavult nyelvtanát javított kiadásokkal helyettesíteni, mert királyi utakat akartunk készíteni, hogy azokon leendő tanítványaink botorkálás nélkül eljuthassanak bármely tudományhoz.

Tizenharmadik fejezet

Miért nem hanyagoltuk el egyáltalán a költők meséit?

A nyers igazság kedvelőitől a költők ellen felhozott minden fajta támadás a védekezés kettős pajzsával visszaverhető: vagy azzal, hogy még az erkölcstelen témájú műből is tanulható finom beszédkultúra, vagy, amennyiben kitalált, erkölcsös témáról van szó, azzal, hogy a költők allegorikus beszéde mögött a természeti vagy a történelmi igazságot keressük.

Jóllehet magától értetődik, hogy minden ember természeténél fogva igényli a tudást, a tanulást mégsem élvezi mindenki egyformán. Ellenkezőleg, miután belekóstolnak annak fáradalmaiba, és azt tapasztalják, hogy érzékeik kimerülnek, a legtöbben meggondolatlanul eldobják a diót, még mielőtt héját feltörve eljutottak volna a beléig. Az ember ugyanis már születésénél fogva két dolog szeretetét hozza magával, ti. a szabadságét, ha ügyeinek intézéséről van szó, és a munka élvezetét; ezért, ha különös oka nincs rá, senki sem engedelmeskedik idegen parancs-nak, és jószántából semmiféle unalmas munkát nem végez. Mert a passzió, az élvezet tökéletessé teszi a munkát, akárcsak az ifjúságot a szépség, ahogyan ezt Arisztotelész nagyon helyesen kifejti az *Ethika* tizedik könyvében.

Emiatt a régiek bölcsessége kitalált egy eljárást, amellyel az élvhajhász emberi értelmet kegyes csalással fogságba ejti: ti. a pompás Minerva titokban az élvezet álarcát ölti magára. A gyermekeket ajándékokkal szoktuk rávenni, hogy kedvvel tanulják azt, aminek megtanulására, akár akaruk ellenére is, rá szeretnők őket venni. Ugyanis esendő természetünk nem tör ugyanolyan lendülettel az erényre, mint amilyen a bűnre veti magát. Horatius annak a művének egyik verssorában, amelyben a maga *Ars poeticá*ját tárgyalja, ki is fejezi ezt, e szavakkal:

Oktat a költő, vagy gyönyörűséget hoz a műve.

Ugyanezt fejezi ki ugyanannak a művének egy másik verssorában a következőképpen:

Tetszést nyert, aki jól egyesíti a széppel a hasznost.

Eukleidésznek hány tanítványát üzte el a semmilyen létrával meg nem mászható, kösziklaként kiemelkedő és meredek Pons Asinorum. Kemény beszéd, mondják, ki képes meghallgatni? Végül is az állhatatlan fiú inkább számár szeretne lenni, de a filozófia tanulmányait sohasem hagyta volna abba, ha barátságos külsőben, az élvezet leplében találkozott volna velük. Így azonban csakhamar elkábul Crato tanszékétől és a megszámlálhatatlan kérdéstől, s mintha hirtelen villám csapott volna belé, más menekülési lehetőséget többé nem látott, csak a futást.

Ennyit akartunk felhozni a költők mentségére; most azt kívánjuk bebizonyítani, hogy akik tiszta szándékkal foglalkoznak velük, azokat nem kell korholni. Egyetlen szó nem ismerése ugyanis értelmetlenné teszi az egész körmondatot, amint ezt az előbbi fejezetben már elmondottuk. Mivel tehát a szentek mondásaiban gyakran történik hivatkozás a költők képeire, szükségképpen előfordulhat, hogy az idézett költemény nem ismerése miatt teljesen érthetlenné válik a szerző egész mondanivalója. Bizonyos, amint Cassiodorus a *De institutione litterarum* című könyvében mondja: Nem tekinthetők semmiségeknek az olyan dolgok, amelyek nélkül a nagyok nem lehetnek meg. Igaz tehát, hogy a költészet ismerete nélkül nem értjük Hieronymust, Augustinust, Boëthiust, Lactantiust, Sidoniust és több mást, akiknek neve nem férne be egy bő fejezetbe.

A tiszteletre méltó Beda nagyon világosan fejtegette és tisztázta azt a kétes szakaszt, amint a kitűnő kompilátor, Gratianus elmondja, aki ugyan igen sok íróból idézett, de amilyen kielégíthetetlen volt az anyag kompilációjában, olyan zavaros volt a formát illetően. Mégis a 3. részben (*A szellemesség megzavar*) így ír: egyesek a világirodalmat gyönyörködtetés végett olvassák, mert gyönyörködnek a költői képekben és az ékes szavakban, mások viszont műveltségük gyarapítására tanulmányozzák, hogy olvasásával megutálják a pogányok tévelygéseit, és a bennük található hasznos dolgokat becsülettel a szent tudomány javára fordítsák. Az ilyenek dicséretre méltó módon tanulmányozzák a világi irodalmat.

Ezt állítja Beda.

Ezt az üdvös tanítást megszívlevél, némuljanak hát el mielőbb azok, akiknek a költők olvasóihoz csak gúnyos szavaik vannak. Minthogy tudatlanok ilyesmiben, ne kívánják, hogy mások is hozzájuk hasonlóan tudatlanok legyenek, mert a nyomorultakéhoz hasonló vigasztalás az ilyen.

Következésképpen ki-ki maga döntse el, vajon szándéka helyes-e vagy sem, és betartva az erény határait, készítsen bármilyen tárgyról Istennek tetsző tanulmányt. És ha valamit tanulhat a költészetből, mint a nagy Vergilius megvallja, hogy ő tanult Enniusból, ne engedje elszaladni az alkalmat.

Tizennegyedik fejezet

Kiknek kellene leginkább szeretniük a könyveket?

Aki visszagondol az elmondottakra, az előtt nyilvánvaló és világos, hogy kiknek kellene különösképpen szeretniük a könyveket. Azoknak, akiknek rangjukkal járó kötelességük eredményes teljesítéséhez leginkább van szükségük bölcsességre. Kétségtelenül ők tartoznak leginkább kimutatni hálás szívük ragaszkodó vonzalmát a tudomány szent edényei iránt. A bölcs kötelessége ugyanis, hogy mind másokat, mind önmagát jól rendezze. A filozófusok Phoebusa, Arisztotelész szerint (*Metaphysica*, első könyv), aki az emberi dolgokban nem csal, az nem is csalatkozik. Ezért azután a fejedelmeknek, a főpapoknak, a bírácoknak, a tudósoknak és mindazoknak, akik a közélet irányítói, amilyen mértékben van másoknál nagyobb szükségük a bölcsességre, annál jobban, másoknál inkább kell lelkesedniük a bölcsesség edényei iránt.

Valóban, Boëthius úgy látta, hogy a Filozófia baljában jogart, jobbában könyveket tart, amiből egészen világos mindenki számára, hogy könyvek nélkül jól egyetlen államot sem lehet kormányozni. Te - mondja Boëthius, a Filozófiához intézve szavait - ezt a felfogást Platón szájával szentesítetted, hogy az államok boldogok lennének, ha azokat a filozófia művelői kormányoznák, vagy, ha akik kormányozzák, a filozófiát tanulmányoznák. Továbbá, maga az alak kéztartásával érzékelteti, hogy amennyivel kiválóbb a jobb kar a balnál, annyival értékesebb a szemlélődő élet a cselekvő életnél; ugyanakkor az is kitűnik belőle, hogy a bölcs köteles magát váltakozva, hol az igazság tanulmányozására, hol a mulandó dolgokkal való foglalkozásra szentelni.

Azt olvassuk, hogy Fülöp buzgón hálálkodott az isteneknek, mert megadták neki, hogy Nagy Sándor Arisztotelész korában születés, akinek irányítása alatt nevelkedett, és így méltó lett az atyai birodalom kormányzására. Amikor Phaetón, bár nem értett a hajtáshoz, apja szekérének kocsisa lett, a földhöz vagy igen közel vagy igen távol hajtva, Phoebus melegét rosszul osztotta szét a halandóknak, és azért, hogy túl közeli hajtásával ne sodorja veszélybe az összes földi lényeket, méltán rászolgált arra, hogy villám sújtsa.

A görögök és a latinok története egyaránt elmondja, hogy közöttük nem voltak hites fejedelmek, akik ne lettek volna járatosak az irodalomban. A mózesi szent törvény meghagyva a királynak, miként kormányozzon, azt is hozzáteszi, hogy másoltassa le az Isteni Törvény könyvét (Deut. 18-19) annak a példánynak az alapján, amelyet a papok kötelesek rendelkezésre bocsátani, és ezt olvassa az élet minden egyes napján. Bizony, az Isten, aki az embert teremtette, és szívét nap mint nap alakítja, külön-külön mindenkiét, jól tudja, milyen bizonytalan az emberi emlékezet, és mennyire állhatatlan az emberben a kitartó akarat. Ezért minden rossz ellenszerül a könyvet óhajtotta megtenni, és annak folytonos olvasását és használatát a lélek legegészségesebb mindennapi táplálékává tette, hogy általa a felfrissült értelem ne legyen sem erőtlenségre, sem habozásra a cselekvésben. Ezt a témát választékosan tárgyalja Joannes Sarresberiensis *Policraticon*-jának negyedik könyvében.

Következésképpen az összes olyan rendű emberek, akiknek tonzúrája vagy papságának jele már messziről ragyog, és akik ellen a könyvek a negyedik, az ötödik és a hatodik fejezetben felemelték panaszoló szavuk, kötelesek a könyveket örökös tisztelettel szolgálni.

Tizenötödik fejezet

Mekkora előnyt nyújt a könyvek szeretete?

A jelen fejezet címének alapos kifejtése meghaladja az emberi értelmet, bármennyit is ivott a pegazusi forrásból. Akkor is, ha valaki az angyalok nyelvén szólana, ha Mercuriussá vagy Ciceróvá válna, ha megédesítené a Titus Livius tejszerű beszéde, ha a Démoszthenész finomságával szónokolna, még ha a Mózes dadogását idézné is fel, vagy Jeremiással vallaná, hogy csak gyermek és beszélni még nem tud, vagy ha a magas hegyekben visszhangzó Ekhót is utánozná. Mert tudjuk, hogy a könyvek szeretete azonos a bölcsesség szeretetével, amint azt a második fejezetben bebizonyítottuk.

A bölcsesség szeretetét görögül *philosophiának* nevezik, és nincs teremtetett értelem, amely ennek erejét fel tudná fogni, hiszen méltán tekintik minden jó anyjának (Bölcsesség könyve 7). Égi harmatként kioltja a testi szenvedélyek lángolását, közben az értelmi erők nagyfokú tevékenységével csökkenti a természetes energiák nyersségét, és véglegesen elüzi a tétlenséget, melynek távoztával Cupido valamennyi nyila erőtlenné válik.

Ezért mondja Plátón a *Phaidónban*: filozófusnak lenni annyit jelent, mint másoknál jobban felszabadítani a lelket a test rabságából. Szeresd az írás tudományát - mondja Hieronymus -, és a hús bűneit nem fogod szeretni. Ezt bizonyította be gondolkodásának szilárdságával az isten alakú Xénokratész, akiről a Phrüénének nevezett híres hetéra azt mondotta, nem ember, hanem szobor, mert hiába csábította szüzességének feladására, nem tudta rávenni, amint azt Valerius negyedik könyvének harmadik fejezetében hosszadalmasan elbeszéli. Pontosan erről tett tanúbizonyságot Origenészünk is, aki önmagának megcsonkításával egyik nemhez sem akart tartozni, nehogy a mindenható nő elpuhítsa, noha ez az elszánt gyógymód ellenkezik a természettel és az erénnyel. Az erény ugyanis nem abban áll, hogy érzéketlenné teszi az embert a szenvedélyekkel szemben, hanem abban, hogy az értelem törével leszúrja az ösztönből támadt szenvedélyeket.

Továbbá, akiket hatalmába kerített a könyvek szeretete, azok lelkükben kevésre becsülik a világot és a vagyont, amint Hieronymus mondja 54. levelében Vigilantiushoz: Egyazon ember nem szeretheti a csengő aranyakat és a könyveket. Ezt azután valaki versben így fejezte ki:

Könyv a sötétszín-fegyverrozsdás kézbe nem illő,
Ám a harácsoló szíveket is kerüli.
Nem kedvelheti egyazon ember a pénzt meg a könyvet,
Könyvtárakra tipor, jaj, epikuroszi nyáj!
Pénzsóvár nem fér soha össze a bibliófillal,
Nem fognak ezek közösen lakni sohasem.

Következésképpen senki sem szolgálhat egyszerre a könyveknek és a Mammónnak.

A rút bűnöket a könyvekben nagyon kárhoztatják, hogy a könyv kedvelői mindenképpen utálják meg a bűnt. A nevét a tudástól származtató démon felett leginkább a könyvek ismeretével lehet diadalt aratni, és sokféle tekervényes csalása, valamint vésztrejtő ezer meg ezer labirintusa a könyvek segítségével válik ismertté az olvasók előtt, hogy ne változhasson át a fény angyalává, és álnokságával ne hálózhassa be az ártatlanokat. Isten iránti tiszteletünk a könyvek útján nyilatkozik meg, és az erények, amelyekkel Őt imádjuk, a könyvekben tárulnak fel észrevehetőbben; bennük mutatkozik meg a jutalom, melyet a nem csaló és meg nem csalható igazság ígér.

Az eljövendő boldogság leghívebb hasonmása a szent iratok feletti elmélkedésben rejlik. Ezekben megpillanthatjuk hol a teremtet, hol a teremtményt, és meríthetünk az örök boldogság hegyi patakából. A hit a könyvek hatalmán alapszik. A remény a könyvek vigasztalásával erősödik meg annyira, hogy az Írásból nyert türelem és vigasztalás révén tudunk remélni; valóban, napnál világosabb, hogy az Egyház alapja a szent könyveken nyugszik.

A könyvek élvezetet okoznak, ha ránk mosolyog a boldog jólét; osztatlanul vigasztalnak, ha a viharos sors rémítget; érvényt szereznek az emberi megegyezéseknek; nélkülük fontos döntés nem hozható. A könyvekben maradnak fenn a művészetek és a tudományok, amelyeknek hasznát az elme nem képes felsorolni. Milyen sokra kell értékelnünk a könyvek csodálatos hatalmát, hiszen általuk látjuk a tér és az idő határait és a nem létező dolgokat; a létezőket pedig mintegy az örökkévalóság tükreben szemléljük.

A könyvek segítségével felmászunk a hegyekre, végigkutatjuk a mélységek tátongó szakadékait, szemügyre vesszük a víz fölött élni nem képes halak fajta, megkülönböztetjük a folyók, a források és a földek egymástól eltérő tulajdonságait, a könyvekből a fémek és a drágakövek nemeit és a különböző ásványi érceket ássuk ki, megismerjük a füvek, a fák és a növények tulajdonságait, kedvünk szerint tekintjük át Neptunus, Ceres és Pluto egész ivadékát.

De ha az égi lakók meglátogatására kerekednék kedvünk, máris kéznél van a Taurus, a Kaukázus és az Olümposz. Innen elmegyünk Juno birodalmain túl, és zsinórokkal megkörökre felmérjük a hét bolygó területét. Végül áthaladunk a jelekkel, fokokkal és ábrákkal a legnagyobb változatossággal díszített fenséges égboltozaton. Ott megtekintjük a szem nem látta, a fül nem hallotta északi sarkot, megcsodáljuk a fénylő Tejutat és az égi állatokkal szépen és gyönyörűségeken ábrázolt Állatövet.

Innen a könyvek segítségével áttérünk a különböző anyagokra (szubsztanciákra), hogy az értelem köszönthesse a vele rokon értelmességet, és az elme szemével megnézhessen mindenkinek őseit, a végtelen erény mozdulatlan mozgatóját, és határtalan szeretettel csüggjön rajta. Lám, a könyvek segítségével már akkor elnyerjük boldogságunk jutalmát, amikor még földi vándorok vagyunk.

Miért vesztegetjük tovább a szót? Kétségkívül, amint Senecából megtanultuk, a pihenés betű nélkül halál, az élő ember eltemetése, és ennek ellenkezőjéből arra következtethetünk, hogy az irodalommal vagy a könyvekkel való foglalkozás élet az ember számára.

Hiszen a könyvek révén mindazt bizalmasan közölhetjük barátainkkal és ellenségeinkkel, amit nyugodt lélekkel sohasem bíznánk hírvivőre. A könyveknek ugyanis többnyire szabad bejárásuk van a fejedelmek lakószobáiba, ahonnan szerzőiknek hangját könyörtelenül kizárják, amint Tertullianus *Apologeticus*-ának elején mondja. Ha bilincsbe verten börtönben őriznek, ha testi szabadságunktól teljesen megfosztanak, barátainkhoz követként elküldjük a könyveket, rájuk bízunk ügyünk elintézését, és oda is elküldjük őket, ahova, ha mi mennénk el, halálunkat okoznánk. A könyvek segítségével emlékezünk a múltakra és prófétálunk az eljövendőkre; a jelen tovatűnő és mulandó dolgait az írás emlékezetével tesszük állandóvá.

Az *Apostolok cselekedete* 8. részének 26. verse elmondja a nagy hatalmú eunuch boldog tanulni vágyását és tanulni vágyó boldogságát. A prófétai írások szeretete olyan erősen fellelkesítette, hogy utazás közben sem hagyta abba azok olvasását, és megfélemedezett Kandaké királyné népes palotájáról, szíve gondjai közül kizárta a kincstárat, amelynek felügyelője volt; nem törődött az úttal és az őt vivő szekérrel. Házának egész erkölcsi tisztaságát egyedül a könyv szeretete foglalta le, és ennek vezetése mellett csakhamar méltónak bizonyult arra, hogy belépjen a hit ajtaján. Ő, kegyes szeretete a könyveknek, amely Gehenna fiát és Tartarus neveltjét a keresztség kegyelme által Isten országának fiává avatta!

Hagyja már abba az erőtlén toll a küzdelmet a végtelen nagy feladattal, s ne vállalkozzék vakmerőn olyasmire, amiről az elején megvallotta, hogy mindenki számára lehetetlen.

Tizenhatodik fejezet

Miért érdemes új könyveket másoltatni és a régieket megjavíttatni?

Amiképpen szükséges, hogy az állam gondoskodjék a csatába induló katonák fegyvereiről és bőségesen halmozzon fel élelmet számukra, azonképpen tudott dolog, hogy a hadakozó Egyház az értékes könyvek nagy tömegével erősíti meg magát a pogányok és az eretnekek támadásai ellen. Mivel azonban minden, ami a halandókat szolgálja, idővel a mulandóság áldozata lesz, szükséges, hogy a régiség miatt széthulló könyveket az egymást követő örökösök megjavítsák, hogy a folytonosság, amelyre természeténél fogva az egyén nem alkalmas, így kiváltsággént megadassék a fajtának. Ezért állítja sokatmondóan a Prédikátor (12 r. 12 v.): a sok könyvek írásának nincs vége. Mert miként a könyvgyűjtemények a különböző tartalmú könyvek egymás mellé helyezésével keletkeznek, és állományuk szüntelenül kárt vall, ugyanúgy a papoknak gondoskodniuk kell valamilyen megoldásról, hogy segítségével a szent könyv, miután sorsa beteljesedett, helyetteseként örökösre tegyen szert, mely magként testvére halála után feltámad, és így igazolja az Ecclesiasticusnak [Sirák könyve 30, 4.] híres mondását: „Ha atyja meghalt, mintha nem halt volna meg, mert hozzá hasonlót hagyott maga után.”

Következésképpen a régi könyvek másolatai olyanok, mint újabb gyermekek nemzése, akikre átszáll az atyai hivatal, hogy a könyvek közössége meg ne fogyatkozzék. Nos, a másolókat antiquariusoknak nevezik, és foglalkozásukat illetően Cassiodorus a *De institutione divinarum litterarum* 30. fejezetében azt mondja, hogy az összes testi munkák közül neki ez tetszik a leginkább, és hozzáteszi: „Boldog a szándék, dicsérendő a szorgalom kézzel hirdetni az ígét az embereknek, ujjal megnyitni a nyelveket, hang nélkül osztani üdvösséget a halandóknak, és tollal meg tintával harcolni az ördög fondorlatai ellen.” Ezt mondja Cassiodorus. Mi több, a Megváltó is gyakorolta az íródeák tisztét, amikor lehajolt, és ujjal írt a földre (János Jelenések 8.). Tehát legyen bármilyen előkelő, senki se tartsa méltatlannak magához megtenni azt, amit az Atyaisten bölcsessége megtett.

Ó, páratlanul derűs öröme az írásnak, melynek végzéséhez a világ alkotója lehajol, pedig remegést keltő nevére leborul minden térd! Ó, emberi kézzel végezhető, minden műveletet páratlanul felülmúló, tiszteletre méltó testi munka, amelyhez a mi Urunk szíve alázatosan lehajol, és az Isten toll helyett az ujját használja hozzá! Az Isten fiáról nem olvassuk, hogy vetett vagy aratott, szőtt vagy ásott volna; az emberivé vált isteni bölcsességhez a mesterségek közül csak a betűk rovása illet, hogy ebből minden nemes vagy tanult ember megérthesse, hogy az ujjak isteni rendelés szerint inkább az írásra, mintsem a háborúskodásra adattak az embereknek. Ezért azután teljesen egyetértünk a könyveknek fennebb, a hatodik fejezetben kifejtett felfogásával: az írástudatlan pap olyan, mintha béna volna.

Az igazakat maga az Isten írja be az élők könyvébe; bizony Mózes isten ujjával írott táblákat kapott! „Írjon könyvet ellenem az én vádlóm!” - kiált fel Jób; Nabukodonozor (Belsázar) remegve látta, hogy egy ujj felírja a falra *Mene Tekel Ufarszin* (Dániel könyve 5. rész). „Én tintával írtam a könyvbe” - mondotta Jeremiás (36. rész, 28.). „Amit látsz, írd meg a könyvbe” - inti Krisztus kedves tanítványát, Jánost (János Jelenések, 1. rész 11.). Mind Ézsaiás, mind Józsué magára vállalta az íródeák tisztét, hogy az írást és a benne való jártasságot átadhassa az utódoknak. Ruhájára és tomporára maga Krisztus ezt írta fel: *A királyok Királya és az urak Ura*, hiszen a Mindenható királyi öltözeke nem lehetett tökéletes felirat nélkül.

Akik a szent tudomány könyveit másolják, még akkor is tanítanak, ha már meghaltak. Pál az egyház létrehozásában többet használt szent levelei megírásával, mint azzal, hogy előszóval hirdette az evangéliumot a pogányoknak és a zsidóknak. Mert akinek már földi pályafutása betelt, azt, amit egykor földi utasként elkezdett, a könyvek révén nap mint nap továbbviszi, és ilyen módon a könyvíró tudósokban teljesedik be Dániel próféta szava (12 r. 3. v.): Akik sokakat az igazságra visznek (fénylenek), miként a csillagok örökkön örökké.

Továbbá, az egyház igazhitű doktorai megállapították, hogy az eredeti világnak Istentől a vízőzön által történt elpusztítása előtt a régiek hosszú életét csodának és nem a természetnek kell tulajdonítani, noha Isten maga engedte meg nekik, hogy életük olyan hosszú legyen, amilyenre a tudományoknak a felfedezésére és a könyvekbe való beírására szükségük volt. Ezek között a csodálatosan gazdag csillagászat, Josephus szerint, hatszáz évnyi időszakot igényelt, hogy tapasztalati úton megfigyelhető legyen.

Valóban, nem tagadják, hogy abban az ősidőben a föld termékei értékesebb táplálékot nyújtottak a halandóknak, mint manapság, ami testüknek nemcsak kedvtől duzzadó egészséget adott, hanem hosszabb életkort is, amihez nem kismértékben az is hozzájárult, hogy életük minden vonatkozásban erkölcsös volt, és a fölösleges élvezeteket megvonták maguktól. Ezért azután a Szent Lélek tanácsa szerint (Ecclesiastes 38. r. 25.), hadd írjon szabad idejében bölcsességet mindenki, akit Isten adománya felruházott tudománnyal, hogy jutalma gyarapodjék a megboldogultak között, és élete tartama is hosszabb legyen a jelen világban.

Különben, ha mondanivalónkkal a világ fejedelmei felé fordulunk, azt találjuk, hogy a nagy császárok nemcsak az írás művészetében tűntek ki, hanem annak gyakorlati művelésében is nagyon buzgólkodtak. Julius Caesar, aki közöttük korban és jelentőségben első volt, emlékiratokat hagyott hátra, amelyeket ő maga írt a gall és a polgárháborúkról, azután a két könyvből álló *De analogiát* és az ugyancsak annyiból álló *Anticatonest*, és egy *Iter* (Út) című költeményt, de írt több más kisebb munkát is.

Julius és Augustus biztonság okából olyan titkos rendszert szerkesztett, amelyben a betűket felcserélve írták, hogy szövegeiket titokban tarthassák. Julius ugyanis a negyedik betűt használta az első helyett, és így tovább az egymás után következőket, az ábécé végéig; Augustus viszont a másodikat az első helyett, a második helyett a harmadikat, és így tovább az egymást követőket. Állítólag Augustus a mutinai háború idején, igen súlyos helyzetben, nap mint nap olvasott, írt és még szavalt is. Tiberius lírai költeményeket írt, valamint néhány görög verset. Claudius, aki egyaránt tudott görögül és latinul, különféle könyveket szerkesztett. De őket és másokat is az írásban való jártasságban felülmúlta Titus, aki, ha kedve volt rá, a legnagyobb könnyedséggel utánozta bárki írását; ezért később meg is vallotta, hogy ha akarná, a legnagyobb hamisító lehetne. Mindezeket Suetonius a tizenkét császár életéről szóló művében jegyezte fel.

Tizenhetedik fejezet

Arról, hogy a könyvek őrzésére illő gondot kell fordítanunk

Az új könyvek köteteinek elkészítésével nemcsak Istennek teszünk szolgálatot, de kegyeletes szent kötelességünk teljesítjük, ha a könyveket gondosan kezeljük, ha a megfelelő helyre őket visszatéve gondoskodunk biztonságos őrzetükről, hogy, valahányszor kezünkbe vesszük, tiszták legyenek, és amikor rekeszükbé visszahelyezzük, biztonságban pihenjenek. Természetes, hogy az Úr testének szolgálatára rendelt ruhák és edények után leginkább a szent könyvek méltók arra, hogy a papok gondosan kezeljék, mert mindannyiszor sérelem éri őket, valahányszor gondatlanul, mocskos kézzel nyúlunk hozzájuk. Ezért azután helyénvalónak tartjuk, hogy a diákok figyelmét felhívjuk a sokféle, de könnyen elkerülhető hanyagságokra, amelyek rendkívül sokat ártanak a könyveknek.

Mindenekelőtt a könyvek eltevésében és kivételében járjunk el illő körültekintéssel, hogy ne bontsuk ki őket gyorsan, sebbel-lobbal, és miután tanulmányoztuk, ne tegyük félre őket anélkül, hogy megfelelően el ne zárnánk. Hiszen úgy illik, hogy a könyvet sokkal jobban megkíméljük, mint a lábbelit!

A tanulók nemzetségének nevelése ugyanis rendszerint felületes, és ha a felnőttek határt nem ismerő szertelenségüket szabályokkal nem fékezik, akkor mértéket nem ismernek. Szemtelenül viselkednek, elbizakodottan pöffeszkednek, mindenről úgy ítélik, mintha biztosak lennének, pedig mindenben tapasztalatlanok.

Néha, véletlenül, látni lehet egy-egy nyakas ifjút, aki szorgalmasan nekifekszik a tanulásnak, és télen, amikor a fagy csípős, a facsaró hidegtől megnedvesedő orr csepeg, addig nem méltóztatik megtörölni zsebkendővel, míg az előtte fekvő könyvet ronda váladékával meg nem nyirkosítja. Varga köténye való az ilyen elé és nem könyv! Körme koromfekete, bűzlik a piszoktól, és vele jegyzi meg a neki tetsző részt. Számtalan szalmaszállal szórja tele a könyvet, feltűnően más és más helyre teszi őket, hogy a kis pálcák juttassák eszébe, amit emlékezetében nem tud megtartani. Mivel a könyv gyomra megemésztetni nem tudja és senki sem távolítja el, a szalmaszálak először a könyvet rendes kötéséből feszítik ki, végül, minthogy hanyagul ottfelejtik őket, megrothadnak.

Az ifjú nem restelli, hogy a nyitott könyv fölött gyümölcsöt vagy sajtot egyék, csészéjét hebe-hurgyán ide-oda tologassa, és mert elemózsiás tarisznáját nem teríti maga elé, az ételmara-dékot a könyvekbe hullatja. Véget nem érő szóáradattal vitatkozik barátaival, s mialatt a tartalmatlan érvek özönét sorakoztatja fel, a térdén kinyitva fekvő könyvet szétfröccsenő nyálával nedvesíti meg. Mit vesztegetni a szót? Egyszerre mindkét könyökével rátámaszkodik a könyvre, és a rövid ideig tartó tanulás mélységes álomba ringatja, majd annak ürügyén, hogy a gyűrődéseket simítja ki, a könyv nem csekély kárára, visszahajtja a lapok széleit.

A tél már véget ért és elvonult, földünkön kivirulnak a virágok. Diákunk, akit bemutattunk, most inkább elhanyagolja, mint olvassa a könyveket, és azokat ibolyával, kankalinnal, rózsával meg négylevelű lóherével tömi tele. Egyszer a nedves és az izzadságtól ragadó kezével fogja meg, máskor a minden részükben porral telt kesztyűkkel nyomkodja a fehér hártát, és az avatag bőrbe mélyített mutatóujjával soronként végigszántja az egész oldalt. Azután eldobja a szent könyvet, mert megcsípte a bolha, és egy hónap is eltelik, amíg helyére visszateszik, de ekkor már a rászálló portól annyira megvastagszik, hogy elzáráskor ellenáll az erőfeszítésnek.

De a könyvekkel való járástól különösen azokat a szégyentelen ifjakat kell eltiltani, akik mihelyt megtanulták a betűvetést, és alkalmuk nyílik rá, tüstént a legszebb kötetek idétlen glosszázói lesznek, és ha a szöveg körül szélesebb lapszélt látnak, szörnyűséges ákombákommal népesítik be, vagy zabolátlan tolluk más, éppen eszükbe ötlő illetlenséget kezd ráróni. A latinista, a szofista és minden tudatlan írődeák ott próbálja ki tolla alkalmatosságát, és ez, amint azt nagyon gyakran láthatjuk, mind használatukat, mind értéküket tekintve nagy ártalmára volt a legszebb könyveknek.

Továbbá vannak bizonyos tolvajok, akik szörnyen megcsonkítják a könyveket; levélpapírnak vágják le a lapszéleket, és csak a szöveget hagyják meg, vagy az utolsó, a könyv védelmét szolgáló leveleket különféle felhasználás végett kiszedik. Az ilyenfajta szentségtörésnek a kiátkozás fenyítékével kellene elejét venni.

Márpedig kötelessége a diákoknak, hogy valahányszor az étkezdeből visszatérnek a tanulás-hoz, mielőtt hozzálátnának az olvasáshoz, kezüket mossák meg, és zsíros ujjal ne forgassák se a lapokat, se a könyv kapcsait ne oldják meg. A síró kisgyermeknek ne legyen szabad megcsodálni a kezdőbetűknél látható képeket, nehogy maszatos kezével beszenyezze a hártját, hiszen a gyermek, amit lát, azt nyomban meg is tapintja. Továbbá, az írástudatlanok, akik a könyveket bambán, fordítva nézik, mintha megfelelően tartanák kezükben, teljesen méltatlanok arra, hogy bármilyen formában kapcsolatba kerüljenek velük.

A klerikus gondoskodjék arról is, hogy a fazakaktól büzlő, a koromtól mocskos konyhalegény meg ne érintse a könyvek liliumfehér lapjait, de aki mocskok nélkül jár, az kezelje az értékes köteteket. A becsületes kezek illő tisztasága igen sokat használna mind a könyveknek, mind a tanulóknak, ha a rüh és a kiütések ne jellemeznék a papi rendűeket.

Valahányszor észrevesszük, hogy a könyvek megsérültek, azonnal javítsuk meg, mert semmi sem terjed könnyebben, mint a repedés meg a hasadás; ha a maga idejében elmulasztjuk, később csak nagy költséggel hozható helyre.

Az emberek legszelídebbike, Mózes, megtanít minket arra (Mózes V. könyve 31:26), hogyan lehet a legkisebb költséggel olyan könyvtartót készíteni, amelyben a könyvek biztonságosan őrizhetők, mentesen minden rongálódástól: „Vigyétek e törvénykönyvet, és tegyétek ezt az Úrnak, a ti Isteneteknek szövetségládája oldalához.” Ó, illő hely, és korhadást nem ismerő sittyim-fából készült, belül és kívül arannyal borított, alkalmas könyvtár! De a Megváltó a könyvek kezelésében megmutatkozó mindennemű szégyenletes hanyagságra a maga példája által figyelmeztet, amint az Lukács 4. részében olvasható. Mert amikor a neki átadott könyvben elolvasta a róla szóló írásbeli jóvendölést, addig a könyvet nem adta vissza a papnak, amíg azt saját szentséges kezével fel nem tekerte. Ebből a cselekedetből a diákok igen világosan megtanulhatják, hogy a könyvek őrzésében még a legkisebb dolgot sem szabad elhanyagolni.

Tizennyolcadik fejezet

Arról, hogy a könyvek mekkora tárházát gyűjtöttük össze a tanulók számára és nem csupán a magunk gyönyörűségére

Az emberi dolgokban semmi sem minősíthető méltánytalanabbnak, mint az, hogy legigazságosabb cselekedeteinket rosszindulatú emberek rágalmozásai lényegükből kiforgatják, és emiatt, aki magán viseli a bűn gyalázatát, éppen annak, rágalmozásai folytán, reménye lehet a megbecsülésre. A lehető legtöbb dolgot fél szemmel csináljuk; a bal kéz nem szól bele a jobb dolgába, a kovász nem rontja meg a tésztát, s a ruhát sem szövök lenből meg gyapjából. Mégis az álnok emberek ravaszkodva a kegyes munkát csalárd módon szörnyűvé teszik. Bizony, bűnös természetünk szerencsétlen állapota olyan, hogy nemcsak az erkölcsileg kétes cselekedetekben foglal állást a rosszabb mellett, hanem gyakran az erkölcsi jó formájában jelentkező dolgokat is alávaló felforgatással lezülleszti.

Noha tárgya természeténél fogva a könyvek szeretete a klerikusokban a becsületesség látszatát kelti, mégis, csodálatos módon, azok közül, akiknek nagyrabecsülésük lealacsonyít, igen sokan elmarasztalnak minket, hol fölösleges kíváncsiságunkért, hol legalábbis ebben az ügyben tanúsított kapzsiságunkért, hol azért, mert hiúknak látszunk, hol pedig amiatt, mert gyönyörködésünk az irodalomban nem ismert határt, noha ócsárlásaik ténylegesen nem hatnak meg jobban, mint a kutyaugatás, mert meglelégszünk egyedül annak tanúságtételével, akire a vesék és a szívek vizsgálata tartozik.

Mivel legbensőbb akaratunk célja és szándéka rejtve marad az emberek előtt, és csupán a szívek vizsgálója, Isten előtt tárul fel, vétkes vakmerőségükért megérdemlik a pirongatást azok, akik az emberi cselekedetekre olyan könnyen rányomják a megbélyegzés címkéjét, noha azok eredő forrását nem ismerik. A végső cél ugyanis az erkölcsi magatartásban ugyanazt a helyet foglalja el, mint az elvek a spekulatív tudományokban, vagy az axiómák a matematikában, amint azt Arisztotelész bizonyítja az *Ethika* hetedik könyvében.

Ezért, miként következtetésünk igazsága a premisszák helyességétől függ, azonképpen cselekedeti kérdésekben olyan alkalmakkor, midőn egyébként a tevékenységet magát erkölcsi szempontból közömbösnek kellene ítélnünk, a cél helyes iránya alapján nyomjuk rá az erkölcsi jószág pecsétjét a tetre.

Mi pedig elménk legtitkoltabb rejtekében már régóta melengettük azt a begyökerezett szándékot, hogy amikor a gondviselés megadja rá a kedvező alkalmat, a tiszteletre méltó oxfordi egyetemen, valamennyi szabad tudomány fő dajkáló anyja mellett, örökös jótéteményként egy hallt alapítsunk, és azt lássuk el számos tanuló fenntartásához szükséges jövedelemmel, továbbá tegyük gazdaggá könyveink kincstárával. Ami pedig a könyvek használatát és tanulmányozását illeti, valamennyi együttvéve és külön-külön mindenik közös legyen, nemcsak az illető hall diákjai, hanem általuk, az említett egyetem valamennyi tanulója számára, örökkön örökké, a szerint a forma és mód szerint, amelyet a következő fejezet állapít meg. Ezért a tanulás őszinte szeretete és az Egyház építésére szolgáló igaz hit megerősítésének buzgósa szülte meg bennünk azt a pénzkedvelők szemében annyira különös gondoskodást, hogy könyveket gyűjtsünk, és bárhol is legyenek azok eladók, tekintet nélkül a költségekre, megvásároljuk, amelyeket pedig megvásárolni nem lehet, megfelelő módon lemásoltassuk.

Amint ugyanis az emberek kedvenc foglalatosságai eltérő módon, az égitestek rendelése szerint válnak különbözőkké, melyek testi felépítésünket gyakran megszabják, azonképpen egyesek műépítészettel, mások földműveléssel, némelyek vadászattal, egyesek ismét hajózás-

sal, mások háborúkkal, némelyek játékokkal akarnak foglalkozni; a mi választásunk a szeplőtelen élvezet mercuriusi formájában a könyvekre esett, amely az ész helyes ítélete miatt olyan, hogy fölötte egyetlen csillag sem uralkodik, és a Legfőbb Lény tiszteletére elrendeltük, hogy ahol elménk nyugalmas csendjét megtalálja, onnan fakadjon Isten legalázatosabb tisztelete.

Azért hagyják már abba irigyeink, és ne ítélkezzenek, mint vakok a színekről; a denevérek ne merészeljenek fényről beszélni, és akiknek szemében gerenda van, ne akarják kihúzni a szálkát felebarátjuk szeméből. Szűnjenek meg gyalázkodni nevetséges rágalmaikkal olyan dolgokban, amelyekben tudatlanok; az emberi tapasztalat számára fel nem táruló titkokat ne vitassák azok, akik talán dicsérnének és jó érzülettel ajánlanának minket, ha időnket vadászatokon, kockajátékokban és a hölgyeknek való udvarlásban töltöttük volna el.

Tizenkilencedik fejezet

Hogyan lehet kölcsönadni könyveinket kivétel nélkül minden diáknak?

Mindig nehéz volt tisztességes törvényekkel úgy szabni korlátokat az embereknek, hogy az utódok ravaszságai ne kíséreljék meg áthágni az elődök tilalmát, és a megállapított szabályokat ne igyekeznének megszegni a szabadság eltúlzásával. Ezért azután az okos emberek tanácsára hallgatva, kijelöltük azt a biztos módot, amelynek segítségével el szeretnénk érni, hogy könyveink kölcsönadása és használata előnyére váljék a tanulónak.

Mindenekelőtt könyveinket, az összeset együttvéve és külön-külön mindeniket, amelyekről katalógust készítettünk, felebaráti szeretettől indítatva átengedjük és odaadományozzuk az oxfordi ... N ... hallban élő diákok közösségének, örökös adományként, saját és szüleink lelkéért, nem kevésbé Anglia legfelségesebb királyának, Edwardnak, aki a Hódítás óta a harmadik, és nejének, a legkegyesebb úrnő, Philippa királynőnek a lelkéért; azért, hogy a jelzett könyvek időről időre kölcsönadassanak a tudomány előhaladására és hasznára az egyetem említett házának tanulói és tanárai számára, valamennyinek és külön-külön mindenkinek, egyháziaknak és világiaknak egyaránt, a szerint az eljárás szerint, amelyet közvetlenül ide csatolunk, és amely így hangzik:

A fent nevezett hallban lakó diákok közül a hall magistere kijelöl ötöt, és ezekre tartozzék valamennyi könyv őrizete. Az öt személy közül három, és nem kevesebb, adhasson kölcsön könyvet vagy könyveket, de csak megtekintés és tanulás végett; másolásra vagy átírásra, akaratunk értelmében, egyetlen könyv sem vihető a ház falain kívül.

Következésképpen, ha egy tanuló, akár világi, akár egyházi, akiket ebből a célból egyforma kegyben részesítünk, valamilyen könyvet kér kölcsön, a könyvtárőrök kötelesek alaposan ellenőrizni, van-e abból a könyvből másodpéldány; ha van, miután akkora óvadékot vettek, hogy annak összege becslésük szerint meghaladja a kiadott könyv értékét, kölcsönözzék ki neki a könyvet, majd nyomban készítsenek az óvadékról, valamint a kölcsönadott könyvről emlékeztető írást, amely tartalmazza mind a könyvet kiadó személynek a nevét, mind pedig azét, aki átvette, és legyen feltüntetve rajta az Úr esztendeje és napja, amelyen a kölcsönvétel megtörtént.

Ha pedig a könyvtárőrök úgy találnák, hogy a kért könyvből nincs másodpéldány, azt senkinek semmiképpen kölcsön ne adják, kivéve, ha a kölcsönkérő az említett hall tanulóközösségéből való, és kivéve, ha esetleg az említett ház vagy hall falain belül megtekintésre kéri, de azokon kívül nem vihető.

Az említett hall bármely tanulójának a fent nevezett könyvtárőrök közül három adhat ki kölcsön akármilyen könyvet, de csak miután feljegyezték az illető nevét és a napot, amelyen a könyvet kivette. De a kivett könyvet másnak ő sem adhatja kölcsön, kivéve, ha a fent nevezett könyvtárőrök közül három beleegyezik, és akkor az első (kölcsönvevő) nevének kitörölése után írják be a második nevét az átadás idejével együtt.

Mindezek betartására, amikor a könyvek őrizetére kijelölik, valamennyi könyvtárőr külön-külön hűségesküt tesz. Akik könyvet vagy könyveket kapnak kölcsön, ott a helyszínen megesküsznek, hogy azt vagy azokat semmi egyéb célra, csak megtekintésre és tanulmányozásra használják, és hogy azt vagy azokat Oxford városán kívül, beleértve a külvárost is, nem viszik, sem elvinni nem engedik.

Az említett könyvtárőrök minden évben elszámolnak a ház magiszterének és két diákjának, akiket az segítségül maga mellé vesz, vagy ha a magiszternek nem lenne ideje, akkor kijelöl három ellenőrt, de nem a könyvtárőrök közül, akik átvizsgálva a könyvek katalógusát, megnézik, hogy megvan-e valamennyi könyv, akár az egyes példányok, akár legalább az azok helyén lévő óvadékok formájában. E számbavétel végrehajtására a július elsejétől a dicsőséges Szent Tamás vértanú átváltozását követő ünnepig terjedő időt tartjuk alkalmasnak.

Mindössze még csak ennyit tartunk szükségesnek hozzáfűzni: bárki, aki könyvet kapott kölcsön, köteles azt évenként egyszer bemutatni a könyvtárőröknek. Ugyanakkor, ha kívánja, megnézheti a maga óvadékát is. Továbbá, ha a könyv haláleset, tolvajlás, csalás vagy gondatlanság következtében történetesen elveszne, aki elveszítette, vagy annak meghatalmazottja vagy végrendeletének végrehajtója, fizesse meg a könyv árát, és kapja vissza a letétbe helyezett óvadékot. Ha a könyvtárőröknek lenne valamilyen bevételük, az semmi másra, csak a könyvek javítására és fenntartására fordíttassék.

Huszedik fejezet

*Intelem a diákokhoz, hogy viszontszolgálatukat érettünk
mondott kegyes könyörgéseikkel róják le*

Az idő már sürgetően követeli, hogy a könyvek szeretetéről összeállított fejtegetésünket fejezzük be. Benne arra törekedtünk, hogy magyarázattal szolgáljunk csodálkozó kortársainknak: miért is szerettük annyira a könyveket. Mivel azonban halandónak alig adatik meg, hogy cselekedeteit a hiúság porával be ne szennyezze, a könyvek iránt oly sokáig érzett tudományszomjas szeretetünket mi sem merjük egészen igazolni, mert hébe-hóba esetleg nálunk is fennállhat a megbocsátható hanyagság ténye; noha szeretetünk tárgya tisztességes és szándékunk helyes volt. Mert ha mindent is megtettünk, akkor is kötelesek vagyunk haszontalan szolgáltnak nevezni magunkat; ha ugyanis az igazán szent életű Jób minden cselekedetétől félt, ha Ézsaiás szerint a mi egész igazságunk olyan, mint a piszkos posztó, ki merészelne azzal kérkedni, hogy minden jellemvonása tökéletes; és ki merné tagadni, hogy bizonyos körülmények között valamilyen ügy, amelyet esetleg önmagában nem volt képes felfogni, meg ne érdemelné a feddést? A jó ugyanis önzetlen indítékokból, a rossz viszont minden fajtából ered, amint Dionüsziosz tudomásunkra hozza a *De divinis nominibus* (Az isteni nevekről) című könyvében.

Amikor bűneink jóvátétele érdekében arra szándékozunk őket kérni, hogy könyörögjenek érettünk, hiszen tudjuk, azokkal gyakran megsértettük a mindenek teremőjét, egyúttal szükségesnek tartjuk leendő tanulóinkat arra buzdítani, hogy mind irántunk, mind pedig mások, az eljövendő jóltevőik iránt legyenek hálások, és a javukat szolgáló jótéteményeinket szellemi viszontszolgáltatással róják le. Úgy élünk az ő emlékezetükben, amikor már a sírban vagyunk, amint ők éltek a mi jóakaratusban, amikor még meg sem születtek, és élnek jelenleg is, élvezve jótéteményeinket.

Kérjük soha meg nem szűnő könyörgéseikkel a Megváltó irgalmát, hogy a kegyes Bíró legyen elnéző hanyagságainkkal szemben, legyen könyörületes irántunk, akiket bűneink vádolnak; gyöngeségünk botlásait fedezze el kegyességének köpenyével, és bűneinket, amelyeket szégyellünk és bánunk, bocsássa meg isteni jóságával.

Elegendő időt adva a megbánásra, tartsa fenn számunkra az ő kegyelmének adományait: az erős hitet, a fenséges reményt és a mindenki iránti végtelen könyörületet. Kevély akaratusunkat fordítsa saját vétkeink megsiratására, hogy bánja meg múltbeli nagyon hívságos fennhéjzásait, vonja vissza legkeserűbb méltatlankodásait, és utálja meg szerfelett léha szórakozásait. Hogy az Ő ereje viruljon ki bennünk, amikor a miénk elhagy, és Ő, aki ellenszolgáltatás nélkül a szent keresztséggel szentelte meg világra jóvátételünket, és előhaladásunkat, érdemünk nélkül, az apostolok székéig emelte, tartsa méltónak megfelelő szentségekkel megerősíteni a mi eltávozásunkat a földi életből.

Hogy lelkünkől oldódjék le a test szeretete, teljesen enyésszen el félelme a haláltól, lelkünk vágyódjék feloldódni Krisztusban, és vele lenni, és csak testünk maradjon a földön, gondolataink és vágyaink lakozzanak az örök hazában. Hogy a könyörületesség Atyja és minden vigasztalások Istene jóságosan menjen a mosléktól hazatérő tékozló fia elébe, és kaphassa vissza az ismét megtalált ezüstpénzt, és a szentséges angyalai által adja át az Ő örökkévaló kincstárába. Hogy halálunk órájában fenyítse meg félelmetes arcával a sötétség szellemeit, nehogy a vén kígyó, Leviathán, megbújva a halál küszöbén, váratlanul csapdába ejtse sarkunkat.

Amikor majd a félelmetes ítélőszék elé idéznek minket, hogy lelkiismeretünk tanúsága mellett számot adjunk mindarról, amit testi mivoltunkban cselekedtünk, az emberi természet, amellyel Isten fel van ruházva, vegye számításba az Ő kiontott szentséges vérének árát, és az emberben megtestesülő istenség vegye észre a testi természet korlátait, hogy gyöngeségünk ott haladhasson át büntetlenül, ahol a kíméletes könyörület végtelennek látszik, s a nyomorult bűnös lelke pedig ott jusson lélegzethez, ahol a Bíró sajátossága a könyörületesség.

Továbbá diákjaink mindig szorgoskodjanak abban, hogy Isten, Isten Szűz Anyja, az Ég Áldott Királynője után, odaadással látogassák a mi reménységünk menedékét, hogy mi, akik megvallott bűneink és gonoszságaink miatt rászolgáltunk a haragvó bírara, az ő mindig kegyes könyörgéseik által érdemeljük ki, hogy Őt megengesztelődve találjuk. Az Ő kegyes keze húzza le a mérleg serpenyőjét, amelyben kevés és kicsiny érdemeinket mérik meg, nehogy bűneink súlya - mitől Isten mentsen - többet nyomjon, és bevessen minket - akik bár megérdemeljük az elítéltetést - a pusztulás feneketlen mélységébe.

Hadd tiszteljék illő odaadással az érdemekben igen jeles Cuthbertus hitvallót, akinek nyája legeltetését magunkra, méltatlanokra vállaltuk, szüntelenül imádkozva hozzá, kegyeskedjék az ő helyettesét, noha érdemtelen, könyörgéseivel kimenteni, és legyen gondja rá, hogy akit elfogadott utódának e földön, tegye meg esküdt bírójának az égben. Végül, hadd kérjék Istent a lélek és a test tiszta fohászaival, hogy a Szentháromság képére alkotott lelket, e nyomorult földi tartózkodása után vezesse vissza ősi, eredeti mintájához, és engedje meg neki, hogy örökké élvezze az Ő színének szemlélését. Ámen.

Richard de Aungerville úrnak, aki a de Bury melléknevet viseli, Durham egykori püspökének *Philobiblonja* itt véget ér. Ezt a fejtegetésünket aucklandi udvarházunkban fejeztük be január 24-én, az Úr ezerháromszáznegyvennegyedik esztendejében, amikor életünk ötvennyolcadik évét betöltöttük, és amikor főpapi hivatalunk tizenegyedik esztendeje végéhez közeledik. Dicsőség a boldog Istennek. Ámen.

-&-